

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

ŽENY V HOSTINSKÝCH ŽIVNOSTECH
(CCA 90. LÉTA 19. STOLETÍ-50. LÉTA 20. STOLETÍ)

LADA HAŠKOVÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2009

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lada HAŠKOVÁ**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**

Název tématu: **Ženy v hostinských živnostech (cca 90.léta 19.století-50.léta 20.století)**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce se bude zabývat postavením ženy v hostinské živnosti, jejím profesním uplatněním, vzděláním a to z několika hledisek. Žena zde mohla působit jako majitelka, zaměstnankyně nebo být příbuznou majitele, což zásadním způsobem, společně s „pověstí podniku“, určovalo její postavení. Hodlám se zabývat právě určením této hierarchie a jejích proměn, zejména s pomocí dobového odborného tisku (např. časopis Hostimil, Hostinský obzor) v rozmezí od 90. let 19. století až do 50. let 20. století.

Návrh osnovy:

1. Úvod: cíle práce, metody, prameny
2. Každodennost hostinské živnosti:
 - a) prostředí a pracovní morálka
 - b) číšníci versus číšnice aneb otázka vzdělání potřebného v hostinské živnosti
 - c) majitel(ka) s rodinou, vztah k zaměstnancům
3. Hierarchie v hostinské živnosti:
 - a) je číšník víc než číšnice
 - b) druhy zaměstnání žen (ve srovnání s mužskými povoláními)
 - c) plat za vykonanou práci (rozdílné finanční ohodnocení mužů a žen)
4. Veřejné mínění versus realita:
 - a) postavení žen pracujících v hostinské živnosti a jinde
 - b) rozdíly ve vnímání tohoto postavení v průběhu doby
 - c) práce žen, nutnost nebo seberealizace
5. Závěr:

jakým způsobem se proměnil pohled na ženy pracující v hostinské živnosti a to jak u kolegů-mužů, tak i u osob, které v tomto odvětví nepůsobily, jak se zlepšila jejich vědomá příprava na toto povolání a možnosti jejich uplatnění

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury: **viz příloha**

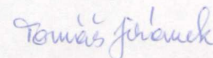
Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.**
Katedra historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2008**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2009**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

Prameny písemné

Státní okresní archiv Praha-západ:

OÚ Smíchov Marie Košnářová (1138/166).

OÚ Smíchov Anna Kaclová (1138/431).

OÚ Smíchov Anna Schonová (Hájková) (1146/316).

OÚ Smíchov Marie Procházková (1143/1709).

OÚ Smíchov Barbora Marjáčková (1140/802).

OÚ Smíchov Anna Vyhnalová (1150/985).

Prameny editované

Antonie Šálková, Z deníku služby, Praha 1952.

Jaroslav Vašata, Živůtek byl krásný (Z paměti známého pražského a newyorského restaurátéra), Praha 1999.

Literatura

Adolf BRANALD, Hrdinové všedních dnů: jejich příběhy, vzpomínky a vyprávění, 1.díl, Praha 1953.

Adolf BRANALD, Hrdinové všedních dnů: jejich příběhy, vzpomínky a vyprávění, 2.díl, Praha 1954.

Jiřina BREJCHOVÁ, Postavení ženy v ČSSR, Praha 1962.

Jana BUREŠOVÁ, Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století, Olomouc 2001.

Pavla HORSKÁ, K ekonomické aktivitě žen na přelomu 19. a 20. století (Příklad českých zemí), In: Československý časopis historický, 31, 1983, č. 5, s. 711-743.

Pavla HORSKÁ-Ludmila FIALOVÁ, Česká žena očima statistiky za posledních 100 let, In: Historické listy, 1999, č. 1, s. 8-16.

Josef KAFKA, 350 ženských povolání, Praha 1916.

Milena LENDEROVÁ, K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století, Praha 1999.

Milena LENDEROVÁ, Chytila patrola aneb Prostituce za Rakouska a republiky, Praha 2002.

Marie NEUDORFLOVÁ, České ženy v 19. století, Praha 1999.

Jiří PEŠEK-Václav LEDVINKA (ed.), Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference archivu hl. m. Prahy a nadace pro gender studies 1993 Praha, Praha 1996.

Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, Jak se žilo za časů Františka Josefa I., Praha 1996.

Periodika

Číšnické listy, Praha 1895-1912.

Hostimil, Praha 1884-1949.

Hostinský obzor, 1902-1941.

Kalendář paní a dívek českých, 1880-1943.

Pražský ilustrovaný kurýr, Praha 1892-1918.

Ženské listy, Praha 1873-1926.

Ženský svět, Praha 1897-1930.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 6. 2009

Lada Hašková

ANOTACE

Práce se zabývá postavením ženy v hostinské živnosti od 90. let 19. století do 50. let 20. století v Čechách. Postihnuta je celá hostinská hierarchie, kdy cílem práce bylo zjistit, jak se mohlo postavení ženy v rámci živnosti lišit, a to v závislosti na úrovni zařízení, ve kterém pracovala, stejně jako z hlediska toho, na jaké příčce pomyslné hierarchie stála. Jak se toto postavení v průběhu doby proměňovalo a to i z hlediska možnosti dosáhnout určité kvalifikace. Této problematice se také úzce týkají „provozní záležitosti“ a každodenní události.

KLÍČOVÁ SLOVA

HOSTINSKÁ ŽIVNOST – ŽENA – KVALIFIKACE - POVOLÁNÍ – 1890-1950

TITLE

Women in catering establishments 1890-1950.

ABSTRACT

This work deals with position which women had between 1890 to 1950 in Bohemia in catering establishment. It dwell on hierarchy of „inn-keepers“ and their employees. Target was, how could position of women changed in the base of level in catering establishment and how it changed over time. This problems are also related to business problems, qualification and everyday events.

KEYWORDS

CATERING ESTABLISHMENT, WOMAN, QUALIFICATION, JOB, 1890-1950

Děkuji vedoucí mé diplomové práce, paní prof. PhDr. Mileně Lenderové, CSc., za poskytnuté rady a cenné připomínky při realizaci zadaného tématu.

V Pardubicích dne 30. června 2009

Lada Hašková

OBSAH

Obsah	- 8 -
Úvod	- 9 -
1 Každodennost hostinské živnosti	- 15 -
1.1 Prostředí a pracovní morálka	- 15 -
1.2 Nařízení a vyhlášky	- 23 -
1.3 Provoz živnosti a jeho změny	- 29 -
1.3.1 Kritika do vlastních řad	- 29 -
1.3.2 Možnosti ubytování a stravování	- 33 -
1.4 Rodina provozovatele a její vztah k zaměstnancům.....	- 51 -
2 Hierarchie v hostinské živnosti	- 61 -
2.1 Otázka vzdělání potřebného v hostinské živnosti	- 61 -
2.2 Zaměstnání žen ve srovnání s mužskými povoláními	- 69 -
2.2.1 Pomocný personál.....	- 69 -
2.2.2 Číšníci a číšnice jako specifická složka personálu, jejich vzájemný boj.....	- 75 -
2.2.3 Rozdílné finanční hodnocení mužů a žen	- 83 -
2.3 Pracovní oděv jako ukazatel hierarchie v hostinské živnosti	- 86 -
3 Veřejné mínění versus realita	- 92 -
3.1 Postavení žen pracujících v hostinské živnosti a jinde.....	- 92 -
3.2 Ženy v živnosti na příkladu hostinských společenstev v Pardubicích a Holicích..	- 98 -
3.3 Vliv světových válek na vývoj hostinské živnosti a postavení žen.....	- 103 -
Závěr	- 111 -
Seznam pramenů a literatury	- 113 -
Seznam příloh	- 121 -

ÚVOD

Ve své diplomové práci navazuji na bakalářskou práci, ve které jsem se zabývala hostinskou živností (*Pohostinská živnost v Břevnově od 90. let 19. století do počátku první republiky v kontextu vývoje lokality*), a ve které jsem se snažila určit obecné mechanismy působící na hostinskou živnost v Břevnově, její objem, typologii a charakterizovat majitele či provozovatele hostinských zařízení.

V diplomové práci jsem se primárně zaměřila na změny v postavení ženy působící v hostinské živnosti, na její profesní uplatnění, a to od 90. let 19. století do začátku 50. let 20. století, zejména v neněmeckých oblastech Čech. Cílem mé práce bylo zjistit, jak se mohlo postavení ženy v rámci živnosti lišit, a to v závislosti na úrovni zařízení, ve kterém pracovala, stejně jako z hlediska toho, na jaké příčce pomyslné hierarchie stála. Této problematice se také úzce týkají „provozní záležitosti“ a každodenní smutné, radostné i pracovní události, které zažívaly a musely „řešit“ ve stejné míře jak ženy, tak i muži, ať byli zaměstnancem, zaměstnavatelem nebo členem rodiny „pana šéfa“, proto i jim věnuji nemalou pozornost.

Ženy mohly vlastnit hostinskou koncesi, tedy mohly být majitelkami hostinského zařízení nebo mít prostory pouze v nájmu. Bylo možné se též stát nájemkyní či zástupkyní majitele koncese, anebo začít provozovat živnost jako vdova po majiteli koncese, ať již osobně nebo prostřednictvím jiné osoby.

Často se ženy podílely na chodu manželovy živnosti, zde již začaly být v podřízeném postavení, vzhledem k tehdejšímu zvyklostem se jen málokdy stalo, že by se s ženou jednalo jako s „rovnocenným partnerem“. Ženy zde ale mohly fungovat z titulu příbuzenského svazku, mohly být dcerou živnostníka, matkou, tchýní a podobně. Tyto ženy však nemůžeme plně zařadit ani k „majitelům“, ale ani k podřízeným, tedy zaměstnancům.

Jako regulérně zaměstnané můžeme tedy chápat různé „pomocnice“ – služky, „ficky“, číšnice, kasírky a kuchařky. Do jisté míry k hostinské živnosti patřily i provozovatelky nejstaršího řemesla, někdy v osobě číšnice, tedy zaměstnankyně, jindy jako zákaznice. Ve své práci se snažím určit strukturu výše zmiňované hierarchie a to zejména prostřednictvím odborného dobového tisku.

Jak již bylo naznačeno, postavení žen v hostinské živnosti bylo silně závislé na tom, v jakém druhu podniku pracovaly a na jaké pozici. Proto mnohé posluhovačky, než by šly pracovat do hospody, radši trpěly nouzí, protože by pak zaměstnání v některé z rodin, které pomocnice měly, jen těžko sehnaly. Ze strany „měšťáček“ tu panovaly silné předsudky vůči takto zaměstnaným ženám, což ostatně podporovala - do jisté míry - i soudobá literatura a tisk.

Tyto předsudky se měnily jen pozvolna. V podobném smyslu argumentovali i číšníci, kterým postupně ženy začínaly čím dál více konkurovat. V odborně zaměřených periodikách jako *Hostinský obzor*, *Hostimil* nebo *Číšnické listy* můžeme číst řadu příspěvků s tímto tématem. Výsledkem těchto polemik bylo, že od žen na pozici číšnice, začala být vyžadována odborná kvalifikace.

Pro situaci zhruba od 90. let 19. století do 20. let 20. století jsem využila archivních materiálů, těch, které jsem zpracovala již během psaní bakalářské práce, a dále jsem je rozšířila o nové materiály. Spíš než určení kvantity některých jevů a objem zařízení, mě zajímaly konkrétní problémy živnostníků, které se v archivních materiálech objevily. V jakém případě začali se svým společenstvem nebo úřady komunikovat a jakou taktiku ve styku s nimi zvolili. Tedy ve své podstatě, čím se snažili dosáhnout kladného vyřízení své žádosti. Jedná se zejména o materiály ze Státního okresního Archivu Praha-západ, z fondu Okresní úřad Smíchov, a ze Státního okresního Archivu Pardubice z fondu Okresní úřad Pardubice. V obou těchto případech sem se zaměřila zejména na složky provozovatelů koncesí.¹ Dále jsem využívala fond Společenstva hostinských a výčepníků v Pardubicích a Společenstva hostinských a výčepníků v Holicích.

Dále jsem použila oborový tisk a dobový tisk pro ženy, i periodika dalšího zaměření. Zejména na profesní skupinu číšníků byly zaměřeny *Číšnické listy*. Vycházely jednou za měsíc v Praze v letech 1895-1912. Jejich podnázev hlásal, že se jedná o „ústřední orgán československých hostinských a číšníků“, ale hlavní cílovou skupinou byli číšníci. Obecně však panoval názor, že pokud má číšník možnost, stává se hostinským. V roce 1904, tedy šestým ročníkem, se *Číšnické listy* sloučily s dalším oborovým periodikem, s *Číšnickým obzorem*, od desátého čísla vycházel pouze *Číšnický obzor*.

Hostimil: odborný časopis věnovaný živnosti hostinské a výčepnické vycházel v Praze jednou měsíčně v letech 1884-1949, nicméně stejně jako v případě *Číšnických listů*, se jednalo o oborový časopis s „celozemskou“ působností, tedy i Pardubické společenstvo bylo s „Hostimilem“ v kontaktu.²

¹ V případě OÚ Smíchov uvádím jednotlivé složky ve tvaru např. 1148/903, protože jednotlivé složky byly označeny složeným zlomkem. Pro účely této práce tučně označené číslo představuje celou část složeného zlomku. Ve fondu OkÚ Pardubice složky nemají své specifické číslo, jsou označeny pouze číslem kartonu, jmény provozovatelů koncese a dobou, které se složka týká.

² Právě kvůli pětadesátileté době vydávání, se v případě tohoto periodika setkáme s celou řadou podnázvů. Od roku 1884, čísla 9 zněl Orgán spolku hostinských "Hostimil" v Praze a okolí věnovaným zájmům živnosti hostinské a výčepnické. O rok později, v roce 1885, se používal podnázev Hostinské listy, od r. 1887 se změnil na Orgán Ústřední Jednoty československého hostinství "Hostimil" a Jednoty svazu českých společenstev hostinských a výčepníků v král. českém. Od roku 1919 Orgán spolku hostinských "Hostimil" v Praze a okolí a Ústřední Jednoty československého hostinství pro Čechy, Moravu a Slezsko věnovaný zájmům živnosti

To *Hostinský obzor-Fastr: neodvislý orgán živnosti hostinské a výčepnické* byl zaměřen spíše na teritorium Prahy a jejího okolí. Vycházel dvakrát měsíčně v letech 1902-1941. Do jisté míry si *Hostimil* a *Hostinský obzor* konkurovaly, lépe řečeno, vycházely články reagující na informace vyšlé „u konkurence“, nicméně v řadě případů i kooperovaly.

Okrajově jsem využila i *Ženské listy: časopis pro záležitosti žen a dívek československých*, které vycházely jednou měsíčně v letech 1873-1926, *Kopřivky: list satyrický*³ a *Kalendář paní a dívek českých na rok 1893*.

Obecně je možné říct, že se zdá, že hostinští, snad víc, než kterákoliv jiná profesní skupina, trpěli nechutí k tomu, cokoliv sepisovat, V Národním technickém muzeu, které má sbírku vzpomínek z řad „pracujících“ se tématu hostinské živnosti dotkly krátké vzpomínky Františka Reže⁴ a Vlastimila Drahoňovského.⁵ A v případě žen jsem nenašla žádný materiál.

Zajímavým pramenem, nicméně stejně jako předchozí prameny z Národního technického muzea, postavení ženy nijak nereflektujícím, jsou vzpomínky, které sepisoval Josef Novák na konci svého života. V diplomové práci jeho vzpomínky bylo možné využít pouze v omezené míře, nicméně je z mého pohledu jeho autobiografie raritou.

Z editovaných pramenů, se těmto písemným vzpomínkám přibližuje *Živůtek byl krásný*⁶ od Jaroslava Vašaty. Tato kniha vznikla na podkladě magnetofonových pásek z rozhovorů, které Vašata vedl se svým vnukem Pavlem F. Uhlířem mezi lety 1985-1990. Jedná se o pohled nejen „zdola“, během učňovských let, ale i ze špičky pomyslné hierarchie, odkud nás seznamuje s podmínkami, ve kterých pracovali jeho zaměstnanci, a letmo se zmiňuje o tom, jaké byly poměry jinde.

Částečně jsou využitelné i vzpomínky Antonie Šálkové⁷, nicméně zde se jedná už o práci, vyšlou ve své podstatě na „politickou objednávku“, kde i když se má jednat o původní deníkové záznamy „služky“, o tom v řadě případů můžeme pochybovat.

Pro období po první světové válce, zejména od konce třicátých do 50. let, jsem se rozhodla využít, vzhledem k tomu, že jsou mezi námi pamětníci, metodu „Oral History“.⁸ Dvou narátorek jsem se dotazovala na mládí prožité v hostinské živnosti. Samozřejmě, že

hostinské a výčepnické. V roce 1946 byl změněn na Časopis hostinských, hotelových a lázeňských podniků. Právě z důvodu poměrně častých změn v podnázvech, uvádím pouze „hlavní“ názvy citovaných periodik.

³ Vycházel dvakrát týdně v letech 1909-1918, v roce 1919 začal vycházet jednou týdně a došlo k změně podnázvu na Lidový satirický týdeník.

⁴ Sběrka vzpomínek a rukopisů, svazek 672, František J. Rež: Malá vzpomínka na velkou událost. Listopad 1905.

⁵ Sběrka vzpomínek a rukopisů, svazek 1174, Vlastimil Holešovský: Josef Drahoňovský.

⁶ VAŠATA, Jaroslav. *Živůtek byl krásný: Z paměti pražského a newyorského restaurátéra*. 1. vyd. Praha: Eva, 1999.

⁷ ŠÁLKOVÁ, Antonie. *Z deníku služky*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1951. Lidová knihovna.

⁸ O metodických postupech a využitelnosti této metody Viz. VANĚK, Miroslav a kol. *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 2003. a VANĚK, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. 2004.

informace, které jsem získala, není možné generalizovat, a to už ze dvou důvodů, prvním je, že se jedná o příliš malý vzorek. Druhý důvod je ten, že postupy, které ve svých publikacích doporučuje Miroslav Vaněk, jsem si byla nucena přizpůsobit, nicméně se domnívám, že tyto vzpomínky dokreslují situaci, a zároveň mnohdy potvrzují vývoj a dění, nastíněné v oborových periodikách.

S každou z narátorek jsem provedla jeden rozhovor.⁹ Vaněk doporučuje dva¹⁰, jeden „seznamovací“ a druhý již zaměřený na konkrétní potřeby výzkumu, nicméně vzhledem k tomu, že se s oběma narátorkami znám, jsem tuto část vypustila.

V rozhovorech jsem se snažila zjistit nejen to, jaké prostředí narátorky obklopovalo, ale i to, jak na něj nahlížely. Františka Hašková, rozená Tellingarová¹¹ se narodila v roce 1923 v té době v okrajové části Prahy, a to v Břevnově.¹² Jak charakterizuje v hostinském rodu, kde se již tři generace před jejím narozením v hostinské živnosti pohybovaly. Tellingarovům, kteří přišli do Břevnova ze Šumavy, se z Marjánky, která byla původně „dupárnou“, navštěvovanou hlavně vojáky z nedalekých kasáren, podařilo vybudovat podnik s restaurací i s letní zahradou, secesním tanečním sálem a v době první republiky v něm byla i možnost ubytování. Kromě toho byla na Marjance i uzenářská dílna a kavárna, respektive „bufet“. Tak byl v mnohém její život diametrálně odlišný od života druhé narátorky, Hany Malé rozené Grubrové¹³, jejíž rodiče a prarodiče provozovali hospodu v Brnířově, obci nedaleko Kdyně. Grubrovi společně s hospodou měli i obchod se smíšeným zbožím a hospodářství. Během své působnosti podnik přestavovali, obnovovali. Nicméně zatímco Františka Hašková uvádí, že v soukromém bytě neměli kuchyň, jedlo se, co se uvařilo v hostinské kuchyni, Hana Malá byla v podstatě nucena v hostinské kuchyni žít. Podobných protikladů najdeme v rozhovorech celou řadu, ale stejně tak i styčných bodů, neméně zajímavých. A obdobná situace panuje i v oborovém tisku.

Změny zapříčiněné oběma světovými válkami byly dalekosáhlé. Zatímco díky první z nich ženy dosáhly v podstatě na všechna odvětví činnosti, a to i z hlediska odborné úrovně, a během druhé světové války toto jen upevnily, především obrovské politicko-spoločenské změny, které nastaly po jejím konci a zejména po roce 1948, opět razantně zasáhly ženské profese.

Zatímco před válkou bylo téměř běžné, že průměrná středostavovská rodina si mohla dovolit pomocnici, měli ji Gruberovi a v případě potřeby si najímali další „síly“, na Marjance

⁹ Oba jejich nijak neupravené přepisy jsou v přílohách.

¹⁰ VANĚK, Miroslav a kol. *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*, s. 19.

¹¹ Rozhovor s Františkou Haškovou, rozenou Tellingarovou (nar. 30. 7. 1923), rozhovor z 1. 3. 2009

¹² Břevnov, na sklonku Rakousko-Uherska povýšený na město, se stal součástí „Velké Prahy“.

¹³ Hana Malá, rozená Grubrová (nar. 31. 10. 1937), rozhovor z 6. 3. 2009.

byl, vzhledem k velikosti podniku, stálý personál a to ve větším počtu, poválečný vývoj toto zastavil. Tak se i ženy působící v „pomocných profesích“ musely „překvalifikovat“ a stejně se musely přizpůsobit i jejich „zaměstnavatelky“, přišla doba znárodnování. Živnosti, které často byly v rodině po generaci, byly zrušeny, předány někomu jinému, ale někdy byly ponechány, jako provozovateli, a tedy nikoliv majiteli, i původnímu hostinskému, což byl případ maminky paní Malé.

V nedávné době vyšla řada publikací populárně-naučného charakteru¹⁴, zabývající se hostinskou živností, ale ty je možné využít jen z části, problémy žen v hostinské živnosti nijak neakcentují a do jisté míry opakují již informace, uvedené v publikacích z osmdesátých let.¹⁵

Karel Altman se problematice hostinské živnosti, zejména na Moravě věnuje dlouhodobě, jmenujme například příspěvky ve sbornících *Člověk na Moravě 19. století* a *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*.¹⁶

Pro postavení žen, jsou neocenitelné práce Mileny Lenderové *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*¹⁷, zejména „kriminální chování“ žen postihuje kniha *Chytila patrola aneb Prostituce za Rakouska i republiky*¹⁸. Naopak práci *A ptáš se, knížko má: ženské deníky 19. století*¹⁹ můžeme využít i jako metodickou pomůcku ke zkoumání dochovaných archivních materiálů.

Obecně postavením ženy a jejímu přístupu ke vzdělání, pracovnímu uplatnění se věnují sborníky *Dějiny žen* *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie* a *Žena v dějinách Prahy* a celá řada dalších monografií, starších i novějších. Pro ekonomickou aktivitu i postavení žen jsem vycházela například z prací Jaroslavy Bauerové²⁰, Jany Burešové²¹, Albíny Dratvové²² a Pavly Horské²³. Jako

¹⁴ Např. ALTMAN, Karel. *Krčemné Brno : o hostincích, kavárnách a hotelech, ale také o hospodách, výčepech a putykách v moravské metropoli*. 1. vyd. Brno : Doplněk, 1993. ISBN 80-85765-12-8.; ALTMAN, Karel. *Zlatá doba štamgastů pražských hospod*. 1. vyd. Brno : Host, 2003. ISBN 80-7294-092-9.; ŠESTÁK, Zdeněk. *Jak žil Žižkov před sto lety*. 1. vyd. Praha : Academia, 2005. ISBN 80-200-1305-9.

¹⁵ KREJČÍ, Milan. *Zadáno pro pány hosty : 13 exkurzí do dávnověku pražských lokálů*. 1. vyd. Praha : Merkur, 1989.

¹⁶ ALTMAN, Karel. Hostinský : Příklad Jaroslava Stopky. In FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, MALÍŘ, Jiří. *Člověk na Moravě 19. století*. 2. dopl. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 236-249. ISBN 978-80-7325-1.; ALTMAN, Karel. Hostinský : Příklad Josefa a Ladislava Orátorů. In FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, MALÍŘ, Jiří. *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. s. 274-286. ISBN 80-7325-105-1.

¹⁷ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě : žena v minulém století*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

¹⁸ LENDEROVÁ, Milena. *Chytila patrola aneb Prostituce za Rakouska i republiky*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0379-9.

¹⁹ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má : ženské deníky 19. století*. 1. vyd. Praha : Triton, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6.

²⁰ BAUEROVÁ, Jaroslava. *Zaměstnaná žena a rodina*. 1. vyd. Praha : Práce, 1974. *Člověk a práce*; BAUEROVÁ, Jaroslava, BÁRTOVÁ, Eva. *Proměny ženy v rodině, práci a ve veřejném životě*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1987.

neocenitelná příručka, nejen uvádějící jednotlivá povolání, ale i tehdejší, pravděpodobně obecně platné názory na to, jaká práce se hodí pro ženu, je *350 ženských povolání* od Josefa Kafky.²⁴

Dějiny žen jsou dnes, dá se říct na výsluní badatelského zájmu, neznamená to však, že je postihnuto celé spektrum žen, pohybujících se zde během „dlouhého“ devatenáctého století i první poloviny dvacátého století. Některé materiály prostě nejsou k dispozici, respektive ani nemohly vzniknout, protože jejich potencionální vznik je do značné míry závislý na tom, z jakého prostředí žena pocházela. V případě hostinské živnosti se jedná například o „ficky“ a služby, příliš se o ně nezajímaly ani hostinská společenstva ani oborový tisk. A ženy, pro které byla ekonomická aktivita nutností, nedisponovaly ani dostatkem volného času, ani vzděláním k tomu, aby si vedly deníky, na rozdíl od žen z měšťanských a šlechtických kruhů. A dále, jak již bylo řečeno, ani hostinští a hostinské nepatřili mezi „psavce“, ale i přes to je možné podkrýt „každodennost hostinského života“, byť prostřednictvím materiálů úřední proveniencí.

²¹ BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0248-3.

²² DRATVOVÁ, Albína. *Duše dnešní ženy*. 2. vyd. Praha : Československý Kompas, 1948.

²³ HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. 1. vyd. Praha : NLN, 1999. Knížnice Dějin a současnosti; sv. 11. ISBN 80-7106-380-0.

²⁴ KAFKA, Josef. *350 ženských povolání : příručka nezbytná pro rodiče, jejich zástupce, vychovatele, rádce mládeže dívčí, dívky i ženy všech tříd, jež připravují se k manželství a hledají povolání a výdělek*. [1]. vyd. Praha : F. Šimáček, 1916. Knihovna Šťastného domova; sv. 40.

1 KAŽDODENNOST HOSTINSKÉ ŽIVNOSTI

1.1 Prostředí a pracovní morálka

Síť hostinských zařízení se utvářela postupně, bez nadsázky je možné říct celá staletí, a to v souvislosti s tím, jak ta která centra získávala či ztrácela na významu a stejně tak komunikace, případně jak se síť cest měnila, respektive houstla. Marie Macková v souvislosti se sítí a objemem hostinských zařízení uvádí:

„V zemských centrech se objevují hostince, hotely a kavárny v moderním smyslu slova již na konci 18. století. To ovšem neplatilo pro český (i moravský) venkov. Tam je třeba vyčkat první poloviny století devatenáctého. Ovšem na jejím konci, těsně před vypuknutím velké vlny občanského hnutí roku 1848, je již možné i pro venkovská města uvažovat o existenci těchto zařízení v rozsahu, odpovídající poptávce daného místa.“²⁵

Dále pak uvádí, že od konce 60. let 19. století ještě vzrůstá význam těchto zařízení a to kvůli rozmachu spolkového života v Čechách.²⁶ Tedy hostinské zařízení bylo, dá se říct, jedním členem triumvirátu, společně s kostelem a školou. Bylo něčím, co se v žádném případě nemohlo vymykat ze zorného pole naprosté většiny dospělé populace.

Pokud však mluvíme o hostinském zařízení, může to vyvolat mylný dojem, že se jedná o prvek homogenní, a tento dojem může být umocněn tím, že podle živnostenského řádu existoval konkrétní počet živnostenských oprávnění.²⁷ Rozlišení na restaurace, kavárny, vinárny atd. však nebylo dáno různými živnostenskými oprávněními, ale způsobem provozu, takže pro různé typy těchto zařízení bylo možné stanovit odlišnou policejní hodinu.²⁸ Při zjišťování typu zařízení bylo třeba vycházet z úpravy provozu živnosti - polohy místností, vnitřního zařízení, způsobu obsluhy, proto někde živnost se všemi oprávněními byla kavárna, jinde vinárna.²⁹ Tak uspořádání kavárny nebylo vhodné pro pořádání schůzí, ale zato hospoda, která mnohdy měla i oddělený sál, tento účel splňovala.

V průběhu mnou sledovaného období se struktura hostinských zařízení měnila, kromě tradičních hospod, hostinců a výčepů se zvětšoval počet hotelů, restaurací a kaváren,

25 MACKOVÁ, Marie. *Lanškrounské hospody, restaurace a kořalny : k výstavě Kde se pivo pije, tam se dobře žije*. 1. vyd. Lanškroun, 1998. s. 5.

26 Tamtéž.

27 Dle §16 živnostenského řádu mohla být hostinské a výčepnické živnosti udělena práva: a) přechovávat cizince, b) podávat pokrmy, c) výčep piva, vína a vína ovocného, d) výčep a drobný prodej pálených lihových nápojů, e) výčep strojených vín a polovín, f) podávat kávu, čaj čokoládu, jiné teplé nápoje a občerstvení, g) mít dovolené hry. Tato práva mohla být propůjčena buď každé zvlášť, některá z nich nebo všechna najednou, ale pokaždé musela být uvedena v povolení.

28 O policejní hodině souhrnně Viz. BLOUDEK, František, GROUŠL, Antonín, MICHEK, Josef. *Živnostenský řád*. 1. vyd. Praha : Československý kompas, 1948, s. 337-341, 1198.

29 Rozlišení hostinských živností na restaurace, kavárny, vinárny a p. *Hostinský obzor*. 1935, roč. 33, č. 2, s. 13.

a vznikaly i určité modifikace těchto zařízení.³⁰ V zahraničí například existovala snaha najít alternativu pro onen typicky mužský prostor – hospodu, jelikož nebylo podle etikety přípustné, aby „slušná žena“ sama vstoupila, tedy bez mužského doprovodu (ani jiná žena nebyla považována za plnohodnotný doprovod), do hostinského zařízení:

„V Berlíně má na podzim tohoto roku býti otevřen restaurant pro dámy. V přízemí budou místnosti pro všeobecné občerstvení s výčepem piva. Dále má tam býti vinárna a několik salonů pro menší společnosti i dámské spolky. V horním patře jest kavárna, čajovna, čítárna, herna a kulečnickový sál. Obsluha bude pouze ženská. Mužům bude návštěva restaurantu přísně zakázána.“³¹

Nápad to byl zajímavý a neotřelý, v podstatě nepřímou poukazoval na to, že i ženy, pokud jim je to umožněno, se rády napijí piva, netouží pouze po tolik propagované limonádě a kávě a zároveň ani nemusí vždy chtít trávit čas pouze pasivními rozhovory, ale i aktivně, například při zmiňovaném kulečnicku. Bohužel, zda toto zařízení bylo skutečně uvedeno do provozu, případně jak dlouho se „udrželo“, nevíme.

Relativně mladým typem hostinského zařízení jsou takzvané automatické bufety, ty se pozvolna začaly objevovat na konci 19. století, ale zprvu se zdálo, že tento druh stravování se neuchytí, i přes to se rakouským hostinským tento „vynález“ příliš nezamlouval, snad proto, že zde obsluhovaly ženy.³² V Čechách se „automaty“ začaly rozšiřovat až po první světové válce, to pak i čeští hostinští zapomněli na rozmíšky s prodejci potravin, a snažili se dokázat, že poškozují nejen je, ale i „hokynáře“.³³ Jako nové typy hostinců byly kromě „automatů“ ještě uváděny bary, buffety a rybí buffety neboli rybí restauranty.³⁴ Nabídka v těchto zařízeních byla různá, dnes by se snad řeklo exotičtější, naproti tomu „kantýny“ ve významu jakéhosi prodeje občerstvení, pravděpodobně poklidně koexistovaly vedle výčepů. Původně se tento druh prodeje poživatin vztahoval pouze na prodejny v kasárnách, eventuálně v továrnách, které samozřejmě hostinským příliš radosti nepřidávaly, na kantýny (neboli markytánství) se nevztahoval živnostenský řád, tudíž o jejich zřízení vojenský erár nemusel

³⁰ Počet hostinských zařízení např. *Statistická knížka královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za rok 1890* : Nové řady roč. 8. red. Josef Erben. Praha: Statistická kommise královského hlavního města Prahy a spojených obcí, 1892. 378s.

³¹ Restaurant pro dámy. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 3, č. 11, s. 8.

³² Hostinští proti automatickým buffetům. *Hostimil*. 1899, roč. 16, č. 12, s. 134.

³³ Automaty – poškozovatelé hostinských živností. *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 18, s. 4. Dále hostinským vadila, kromě široké nabídky zboží (uzenářské, cukrářské, lahůdkářské, nápoje) i dlouhá otevírací doba v těchto zařízeních. Automat-buffety. *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 4-5, s. 35. Například ale Jaroslav Vašata v knize svých vzpomínek *Živůtek byl krásný* nikde neuvádí, že by musel řešit problém ohledně toho, že provozuje automat, pravděpodobně se tedy situace, když automaty „zdomácněly“, uklidnila.

³⁴ „Z našeho odborného hlediska stane se Vaňhova rybárna další etapou specialisace našeho podnikání, před kterým v budoucnu se nesmíme uzavírat.“ Vaňha měl ryby připravovat novým způsobem, dnes bychom ho přirovnali ke smažení ve fritovacím hrnci. Nový typ našich hostinců: rybí restaurant. *Hostinský obzor*. 1932, roč. 30, č. 19, s. 191.

žádat.³⁵ V případě továren, kde se hovořilo buď o domácích jídelnách, nebo výše zmiňovaných kantýnách, se hostinským nelíbilo, že jejich provozovatelé nemuseli platit daně ze živnosti, přesto, že vytvářeli, byť i minimální, zisk.³⁶ V době první republiky se však hostinští obrátili zas proti novým druhům stravoven a na kantýny jakoby „pozapomněli“.

Na konci 19. století dochází k rozvoji turistiky, je založen Klub českých turistů, existovala i jeho německá obdoba, takže se dá říct, že oblíbenost této nové aktivity byla celospolečenská. Je to v podstatě poprvé, kdy se ve větším měřítku odehrává pohyb z města na venkov a ne naopak. Nicméně i když se cestování stává zábavou, a cestovatelé jsou ochotni snášet menší nepohodlí, přeci jen srovnávají úroveň služeb na vesnici a ve městě a co víc, jak se zvyšuje mobilita obyvatelstva, srovnávají i stav hostinských zařízení v cizině s těmi českými. Tak se způsoby z ciziny uchycují mnohdy rychleji, než tomu bylo dosud, protože si to zákazníci žádají - měřítkem už není vedlejší město, ale vedlejší stát. A do požadavků zákazníků se samozřejmě promítají i nové objevy a představy, zejména z oblasti zdravotnictví. Za velmi nezdravý je považovaný tehdejší způsob stlaní, používaný ve venkovských hostincích: „*Vždyť nám dají spodnici, do níž hluboko zapadneme, podušek bývá tré i více a konečně ta svrchnice! Ta spíše válcí než peřině se podobá, tak bývá nabita peřím.*“³⁷ Pod takovou peřinou bývalo horko, turista se potil a z toho vycházel tehdejší předpoklad, že by se mohl snadno nachladit. Místo toho je navrhováno stlaní, používané v cizině, v již oblíbených a známých turistických destinacích, a to sestávající z matrace buď žíněné, nebo pružinové, prošíváné vlněné přikrývky a pod hlavu menší žíněný a větší péřový polštář. V některých případech měl být k dispozici ještě speciální polštář na přikrytí nohou, jako prevence chladu.³⁸ Na tehdejší dobu to pravděpodobně byly požadavky takřka neslýchané, na venkově mnohde nebyly k ubytování pokoje, pokud chtěl někdo přespat, musel počkat, až poslední host opustí lokál a byla mu nastlána sláma na podlahu, nebo mohl spát na stole či lavici. Někde postele byly, ale vzhledem k tomu, že neexistovala standartizovaná velikost matrací jako dnes, bývaly sice široké, ale krátké. Spaní přímo v lokále bylo pravděpodobně poměrně rozšířené, protože ještě na začátku dvacátého století se setkáváme s jeho zákazy.

To, že se tu nové odvětví (turistický ruch) teprve rozvíjelo, dokládají i rady na zařízení „Památní knihy“, jakéhosi turistického průvodce po okolí dané hospody a dále na prodej

³⁵ Živnost' kantýnská není podnikem dle živnostenského řádu. *Hostimil*. 1892, roč. 9, č. 6, s. 55

³⁶ Kantína v továrně jest samostatnou živností. *Hostimil*. 1896, roč. 13, č. 16, s. 184.

³⁷ Turistická stanice. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 2, s. 14.

³⁸ Tamtéž.

upomínkových předmětů, ať zajímavých hornin z okolí, nebo výrobků typických pro danou oblast.³⁹

O tom, že ubytování bývalo všelijaké, a nejen na venkově, svědčí i nařízení pražského magistrátu, které určovalo, jak ubytovací prostory mají vypadat, jaké mají mít rozměry, vybavení a jaké zde mají být dodržovány hygienické předpisy.⁴⁰

O kavárnách se již napsalo mnohé⁴¹, ale i přes to je dobré alespoň stručně nastínit vývoj, kterým prošly, respektive který je postihl.

Před první světovou válkou existovaly kavárny velké, malé a noční, často se od sebe odlišovaly nejen vybavením a mírou poskytovaných služeb, ale i klientelou. Na příliš velké množství a pochybné poměry v nočních kavárnách bylo v *Hostimilu* poukazováno několikrát, redakce se domnívala, že ve velkoměstě jsou sice potřeba, ale ne ty „pochybné“, ale jen kavárny, kde se každý musí chovat „slušně“, na druhou stranu se nemohlo stát, že by v nich byly nepřiměřené ceny. Oním nešvarem „pochybných kaváren“, jak je uvedeno, ostatně „trpěla“ i Vídeň, Paříž, Berlín, Drážďany, po kterých se Praha měla víceméně „opičit“.⁴²

Během první i druhé světové války, i po nich, se kavárny potýkaly s nedostatkem potravin, a stejně jako běžní občané, i kavárník nebo restaurátér někdy nakupoval na černém trhu, často velmi úspěšně.

Po druhé světové válce se kavárny potýkaly s odlivem zákazníků, a to nejen kvůli odsunu Němců, ale i z celé řady jiných příčin – řada potravin byla stále na příděl, některé druhy se hůře obstarávaly a pak, lidé si za války navykli na jiný režim návštěv těchto zařízení. Kromě toho byla v tisku vedená kampaň proti „šmelinářům a darmošlapům“, kteří údajně

³⁹ Turistická stanice. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 2, s. 14-15.

⁴⁰ Bylo určeno, že se na osobu má počítat 8-10 m³ vzduchu, tedy jedna osoba měla mít k dispozici 3 m² podlahy (pokud se jednalo o dítě do 6 roků 1/3, pokud o dítě od 6 do 14 let, 2/3 tohoto prostoru). Místnost nesměla být spojena se záchodem, musela mít otevíratelná okna. Přístup do ložnic jednoho pohlaví nesměl být skrze místnosti druhého pohlaví, pokoje nesměly být smíšené, každý měl mít vlastní postel, nesmělo se jednat o palandu, na které kromě slamníku a slaměného polštáře, měla být i vlněná přikrývka. Mělo být postaráno o dostatečný počet umyvadel, vody a ručníků, přičemž jedno umyvadlo připadalo na dva hosty, ručník měl mít každý host. Jak již bylo naznačeno, ložnice měly být suché, světlé a čisté, čehož se mělo docílovat každodenním vymetáním a dopoledním a odpoledním dvouhodinovým větráním. Stěny se měly jednou ročně seškrabat a vybělit, pokud měly olejový nátěr, pak dvakrát do roka umýt. Sláma se měla minimálně po měsíci měnit a ložní potřeby se měly „držet v čistotě“. Osoby nemocné, hlavně infekčně, bylo zakázáno ubytovávat (onemocnění se měli hlásit okresnímu lékaři), pokud byli jinak „nemocní“ měli být pokud možno od ostatních odděleni. Dále mělo být postaráno o dostatečný počet záchodů a záchodků. Viz. O veřejných noclehárnách v hostincích a noclehárnách v soukromých bytech. *Hostimil*. 1895, roč. 12, č. 8, s. 79.

⁴¹ Jsou zmiňovány v celé řadě autobiografií i biografií, například ve vzpomínkách Ladislava Tunyše *Noc před popravou* jde o kavárnu Union (TUNYS, Ladislav. *Noc před popravou: K. H. Frank a jeho obhájce*. Archivy promluvily. 1. vyd. Praha: J&J, 1995. ISBN 80-901084-4-X. Vzpomínky na vzpomínky na kavárnu Union, s. 17-21.) nebo Michal Mareš v knize *Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince* věnuje kavárnám také kapitolu (MAREŠ, Michal. *Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999. ISBN 80-7260-011-7). A bylo by možné jmenovat celou řadu dalších případů.

⁴² Noční kavárny velkoměstské. *Hostimil*. 1898, roč. 15, č. 33, s. 432-433.

v těchto prostorách často pobývali. A s tím souvisely i časté kontroly ze strany úřadů, ne vždy zcela taktní.⁴³

Pokud se však zamyslíme nad tím, jestli se snížila úroveň poskytovaných služeb, pravděpodobně se neopakovala situace jako po konci první světové války, kdy podstatně poklesla úroveň údržby prostor. Na druhou stranu lidí vyučených ve válečných letech bylo, vzhledem k délce konfliktu více, a odborný tisk přiznával jejich značné mezery, jelikož nebyl dostatek materiálních potřeb pro jejich řádné vyučení.

Co nepřestávalo platit bylo, že kavárny, na rozdíl od hospod či restaurací, plnily i funkci kulturní, do kavárny se často chodilo nejen konverzovat, ale i číst – časopisy, revue, zahraniční tisk. Bylo to místo setkávání nejen mužů, ale v této době i žen. Pravděpodobně se i mírně změnila skladba návštěvníků kaváren, dřív je navštěvovali spíš „lepší lidé“ s většími příjmy. Nicméně kdo chodil do kaváren vždy, i když jejich hmotné poměry byli všelijaké, byli studenti. Mnozí se sem chodili učit, jiní měli kavárnu také jako místo sociability.⁴⁴

Případného hosta však nezajímalo pouze to, o jaký druh podniku, případně v jaké vzdálenosti od něj se nachází, ale často i to, v jakém prostředí bude sedět, eventuálně kde bude bydlet. Výtvarně ztvárněn byl často už návštěvní štít, který někdy zmiňoval i starší název podniku, nebo kombinoval starý název s novým.⁴⁵ Snad v tom hrál roli předpoklad, že by jinak nepravidelný návštěvník místa mohl být zmaten. Ostatně právě „štít“ zůstával poměrně dlouhou dobu jedinou reklamou podniku. Článek o reklamě ze začátku 20. století poukazuje na to, že v hostinské živnosti je reklamy na podniky ještě málo, zatímco na vrcholu s reklamou je Anglie, stejně tak se poukazuje na inzeráty v novinách, kterých prý české firmy, na rozdíl od německých a židovských, nevyužívají dostatečně. Inzeráty se objeví jen nárazově, před sezónou. Tak se například stávalo, že české firmy byly málo známé „a chceme-li koupit jen židli, nevíme o nikom než o Thonetovi, poněmčujícím celé Vsetínsko a známost' slovenské továrny nám uniká naprosto.“⁴⁶ Téměř nevyužívané mělo být rozesílání barvotiskových plakátů a pohlednic krajiny, restaurací a hotelů na začátku sezóny, přitom bylo považováno za účinné.⁴⁷

Výzdoba hostinského zařízení byla zcela v kompetenci jeho provozovatele, případně jeho paní, záležela tak na finančních možnostech a vkusu jednotlivce. Pravděpodobně velmi oblíbenou formou, tak krásně zvěčněnou ve filmových *Postřižinách*, bylo sepisování a vymýšlení různých průpovědí. Kdo neměl dostatek vlastní invence, mohl si je zakoupit – na

⁴³ Proč se veřejnost vyhýbá kavárnám. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 22, s. 164.

⁴⁴ Chodíte do kavárny? *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 22, s. 164.

⁴⁵ O štítech návštěvních nad hostinci. *Hostimil*. 1897, roč. 14, č. 34, s. 527.

⁴⁶ Reklama našich hostinců. *Hostimil*. 1900, roč. 17, č. 23, s. 258-260.

⁴⁷ Tamtéž.

kartonu, červeně natisknutá průpověď stála 12 krejcarů⁴⁸, pokud chtěl mít majitel místnost „víc nóbl“, mohl si koupit zarámovanou a zasklenou variantu po 60ti krejcarech, na průpověď vyzdobenou emblémem musel ještě dvacet krejcarů přidat. Tento druh výzdoby připomíná formu notoricky známých „kuchyněk“, rozšířených v domácnostech nižších středních tříd, kde kromě figurálního motivu, byl i „naučný“ text. Z šestnácti vydaných průpovědek se jich pět týkalo žen, ať v dobrém, představujícím ženu téměř jako múzu - společníci povznášející skleslého ducha, nebo v onom klišé rozezlené manželky po té, co muž přijde, nebo se chystá jít do hospody.⁴⁹

Snahu zlepšovat služby reprezentuje například moravské průmyslové muzeum v Brně, které vypsaló soutěž o nejlepší návrh hostinského pokoje. V té době se ho považovalo za vhodné mít vybavený postelí, stolem určeným i k psaní, nočním stolem, dvěma židlemi, „lenoškou“, zrcadlem, které bylo možné složit nebo zavěsit, věšákem na šaty a stojanem na zavazadla. Podmínkou soutěže bylo, aby se dal nábytek snadno čistit, byl snadno přenosný, jednoduchý, ladný a při tom, aby měl i solidní formu.⁵⁰ Ve Vídni byl i nápad na zřízení vlastní půjčovny prádla, provozované společenstvem hostinských. Takové půjčovny v té době fungovaly, ale podle názorů hostinských soukromníci neustále zvyšovali ceny a diktovali si nové podmínky.⁵¹ Ve své podstatě podobné snahy, pokud byly realizovány, mohly znamenat úsporu pracovních míst pomocného personálu, protože vedly k racionalizaci provozu.⁵²

Samozřejmě u podniků, které měly nájemce, byla možnost upravovat prostory omezena nájemní smlouvou a naopak ani u podniků vyšší kategorie nebyla nějaká tvořivost na místě, často se jednalo o prostor navržený architektem (případně architektky) do posledního detailu. Notoricky známým případem je Obecní dům v Praze, stejně tak ucelený byl i Národní dům v Prostějově, kavárna Slávie nebo kavárna i restaurace v Grand Hotelu Šroubek a bylo by možné jmenovat celou řadu dalších případů. V Čechách však převažovaly podniky malé či střední, a to jak pro ubytování, tak i „posilnění“ hostů, takže tíha renovace (nebo alespoň údržby) většinou plně spočinula na provozovateli. Tak i po druhé světové válce byly otiskovány rady na to, jak vymalovat hostinské pokoje nebo hostinské místnosti, s tím, že za

⁴⁸ Zlatková měna se používala do roku 1892, pak se přešlo na korunovou měnu, kdy jedna zlatka byla dvě koruny.

⁴⁹ 1. Co oblaží naši krev? Krásná děva, víno, zpěv.; 2. Vlasti chceme žítí, pivo budem pítí, při tom také milovat dívky jako kvítí.; 3. Kázání mé ženy nezkalí mně svět, pokud mám pivečko sladké jako med.; 4. Když se žena na tě mračí, zármutek tě k zemi tlačí, útěchu pro tebe máme: Zde tě vřele uvítáme!; 5. Dívky, tanec, pivo, zpěvy, zapudí nám všecky hněvy. Viz. Průpovědi pro hostince a vinárny. *Hostimil*. 1892, roč. 9, č. 21, s. 200.

⁵⁰ Soutěž na úpravu hostinského pokoje. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 7, s. 4.

⁵¹ Ústav pro zapůjčování prádla do hostinců. *Hostinský obzor*. 1906, roč. 4, č. 12, s. 106. V Praze se o vzniku podobné půjčovny uvažovalo v roce 1909. Půjčovna prádla hostinského. *Hostinský obzor*. 1909, roč. 7, č. 6, s. 52.

⁵² Na druhou stranu se tím otevřela cesta, v současnosti tak často využívaná, delegovat některé činnosti, dnes asi nejčastěji úklid, na externí firmy, což ve své podstatě ale často naopak vede ke zhoršení služeb.

nejvděčnější byly považovány jemné odstíny pastelových barev.⁵³ Další nešvar byl spatřován v používání nevkusné hnědé na dveře, údajně bylo možné namíchat i vkusnou hnědou barvu. A stejně byla kritizována podlaha natřená hnědou nebo načervenalou barvou, na kterých měla být spíš vidět nečistota. Doporučována byla šedá barva, nelépe v tónu šedé jelenicové obuvi, stejně tak, pokud se v interiéru obecně používaly příliš tmavé barvy, mělo to snižovat jeho úroveň. Nad kvalitou koberců se v článku autor nezamýšlí, jen radí úsporné opatření – pod kobercem stačí podlahu natřít jen jednou, jen v místě, kam už koberec nedosahuje, dvakrát.⁵⁴ A když chtěl hostinský zmenšit velikost koberce, dočkal se nemilého překvapení...

Okruh problémů se v hostinské živnosti v průběhu času proměňoval⁵⁵ v souvislosti s tím, jak se vyvíjel právní řád určující jak práva, tak povinnosti hostinských nebo podle toho, jaká byla hospodářská situace.

Poměry můžeme shrnout tak, že se v celém zmiňovaném období s železnou pravidelností v *Hostinském obzoru* (ale i v *Hostimilu* a v *Číšnických listech*) objevují články na téma nemocenská pokladna⁵⁶, zemská dávka z piva, policejní hodina⁵⁷, pivovarské kartely a samozřejmě zdražování⁵⁸. Objevují se však i zprávy profánního charakteru, a tak se pravidelně v zimním období dočítáme o plesech pořádaných některým ze společenstev⁵⁹, dále jsme informováni o pracovních jubileích⁶⁰, sňatcích⁶¹ (případně úmrtí) některého z hostinských či číšníků⁶². Někdy se dozvídáme o oborových výstavách, jako například o kuchařské, která proběhla v Plzni v roce 1904⁶³, nebo o výstavě jídelních lístků z Prahy⁶⁴. Velmi zajímavé bylo, že v *Hostinském obzoru* byl vytištěn nesouhlasný článek na téma

⁵³ LEOPOLD, F. J. Malování v hostinských živnostech. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 11, s. 76.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ V odborném tisku můžeme najít dvě hlavní skupiny informací, týkajících se hostinské živnosti, v první skupině se jedná o bezprostřední provoz živnosti, tato skupina je tedy v nějakém ohledu přímo spojena s poskytováním služeb. Druhá skupina informací se týká nařízení a předpisů, a to jak ze strany spolků a společenstev, úřadů anebo stěžejních dodavatelů.

⁵⁶ Nemocenská pokladna. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 18, s. 6.; Nemocenská pokladna. *Číšnické listy*. 1903, roč. 5, č. 10, s. 72-73.

⁵⁷ Policejní hodina. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 2, č. 21, s. 3.

⁵⁸ Zdražení masa. Zase nové daně. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 3, s. 3.; Oč jest všechno dražší. *Hostinský obzor*. 1907, roč. 5, č. 17, s. 144.

⁵⁹ První ples spolku „Hořica“ na Smíchově. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 2, č. 21, s. 5.

⁶⁰ Padesát let v živnosti hostinské. *Hostinský obzor*. 1911, roč. 9, č. 9, s. 65-66.; Jubileum práce. *Číšnické listy*. 1903, roč. 5, č. 14, s. 110.

⁶¹ Sňatek. *Hostinský obzor*. 1910, roč. 8, č. 21, s. 176.

⁶² Dozvíme se tak o úmrtí Puppa z Karlových Varů, stejně jako bývalého skladníka z Královských Vinohrad, oboje: Úmrtí. *Hostinský obzor*. 1907, roč. 5, č. 14, s. 118.

⁶³ Plzeňská výstava v roce 1904. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 4, s. 3.; K zahájení výstavy. *Číšnické listy*. 1904, roč. 6, č. 6, s. 41.

⁶⁴ 1. Odborná výstava jídelních lístků a menu v Praze. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 9, s. 2-3.

Stavba reprezentačního domu, kde byl v podstatě vysloven názor, že takový druh zařízení není potřeba.⁶⁵

Nyní se už zaměříme na konkrétní „provozní záležitosti“ z hostinské každodennosti, protože bez nich bychom nemohli nikdy získat celistvou představu o stavu živnosti a problémech, které museli řešit zaměstnavatelé i zaměstnanci v každodenním styku se zákazníky i úřady. V první řadě bylo důležité zajistit, aby se host rád vracel do daného podniku, a nešlo vždy jen o to, zajistit dobré jídlo a pití:

„Zábava se za časů Františka Josefa I. měnila rychleji svým obsahem než formou. Lidové slavnosti, cirkus, divadlo, hudební produkce, tanec, posezení v hospodě, to vše znaly už předcházející generace. Novým prvkem, který do této oblasti vstoupil převážně ve druhé polovině minulého století, byla instituce. Náplní bohaté spolkové činnosti se od 60. let, kdy zákon spolky povolil, stala často právě zábava, zájmová a umělecká činnost.“⁶⁶

A místem pro setkávání celé řady zakládaných spolků, se staly zase hospody, disponující větším prostorem i jiným potřebným vybavením.

Stejně tak zákonné úpravě podléhaly i taneční zábavy a hlavně jejich zvukový doprovod. Problém nebyl spatřován v poplatcích ze zábav, ale v tom, že doslova kde kdo mohl mít polyfon, ale poplatky se vztahovali pouze na hostinské.⁶⁷ Hostinští také museli platit za hraní určitých skladeb jejich autorům.⁶⁸ A hlavně, byla dána pevná taxa, ať měl někdo celý orchestr, nebo jen klavíristu, stejně tak nebyla zohledněna velikost podniku.⁶⁹ O tom, že chce hostinský pořádat zábavy s hudbou, se například v Praze muselo dát vědět podstatně dřív.⁷⁰

Byly vydávány i předpisy, snažící se ochránit zdraví lidí, byl to například pokus o vydání zákona proti alkoholismu⁷¹, nařízení omezující přístup nezletilých do hostinců i zcela konkrétní pokyny vycházející z bezprostřední zkušenosti. Například na Žižkově se na začátku století rozmohl „nepěkný zvyk“ – kouření při tanci. Stávalo se, že cigareta nebo doutník popálila někomu obličej, dokonce mělo dojít i k oslepnutí nebo popel, či oharek způsobil, že na tanečnici začaly hořet šaty. Hostinským bylo nařízeno, aby kontrolovali, zda

⁶⁵ Projekt reprezentačního domu obce pražské. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 10, s. 3.; O stavbě reprezentačního domu v Praze. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 14, s. 5.

⁶⁶ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.* . Praha : Svoboda, 1996. ISBN 80-205-0088-X , s. 253.

⁶⁷ Hudebné. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 13, s. 4.

⁶⁸ Společnost autorů vyhrála. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 2, č. 22, s. 4-5.

⁶⁹ Hudebné. *Hostinský obzor*. 1907, roč. 5, č. 12, s. 101.

⁷⁰ Pokud je chtěl hostinský pořádat v roce 1908, musel dát vědět do 15. listopadu 1907, jinak by musel podat speciální žádost, která byla samozřejmě více zpoplatněna. Všeobecné hudebné. *Hostinský obzor*. 1907, roč. 5, č. 14, s. 118.

⁷¹ Předloha zákona proti opilství. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 4, s. 3. Nicméně tuto tendenci lze již postřehnout i v Živnostenském řádu, kde v §18 stojí, že je možné odepřít udělení koncese, pokud je oprávněná domněnka, že by živností bylo zneužíváno „k podpoře zapovězené hry, přechovavačství, nemravnosti neb opilství.“ BLOUDEK, František, GROUŠL, Antonín, MICHEK, Josef. *Živnostenský řád*, s. 534.

se během tance nekouří, případně aby neukázněného tanečníka vyvedli ze sálu, stejně tak se o bezpečnost v sálech měla starat místní policie.⁷² Zákaz kouření při tanci byl také zmíněn v nařízení místodržitelství, které upravovalo, v jak vybavených místnostech se smějí, a za jakých podmínek, konat taneční zábavy. Například světlá výška stropu musela být minimálně 4 metry, prostory musely být větratelné přímo z venku-tedy mít vhodnou ventilaci, petrolejové lampy musely být zajištěny, aby se nemohly převrátit atd.⁷³

Jak již bylo řečeno, velikost hudebního tělesa byla různá, a nemuseli to být vždy muži, a nemusely to být ani ženy s podobně pochybnou pověstí, jaká byla přepokládána u číšnic. V *Hostimilu* byla například doporučována desetičlenná dámská kapela, v čele s Bertou a Josefou Sommerovými, která hrála například v Choděrově restauraci a u publika měla úspěch.⁷⁴ Choděrova restaurace byla považována za vlastenecký, lepší podnik, takže nebyl důvod zamýšlet se nad „povahovou bezvadností“ těchto žen, jiné ženy, takové štěstí nemávaly.

Na vesnické tancovačky vzpomíná i paní Malá: *„(Hudebníků bylo) tak kolem pěti většinou, tam byla taková malinkatá kruchtíčka, že skoro padali dolů.“* Jednalo se o najatou kapelu, kde bývala harmonika, trubky, housle, klarinet a buben.⁷⁵ V různých obcích se dělaly zábavy sice ve stejném období, ale jejich „téma“ bylo různé. V Brnířově paní Malá říká:

„Jo, tak to byly mikulášská byla, potom byl hasičskej bál to bylo každej rok, potom byl mysliveckej bál a potom byl maškarní takzvaná, jak se tomu říká teďko? Prostě maškarády a o pouti, těch pět, a někdy sem tam, si třeba vzpomněly ženský, že bude takzvanéj zástěrkovej, tak byl zástěrkovej bál, tak přišly, to si vždycky ty ženský zdobily sami, vždycky po sále, víš rozvěsili cingrlata, tak tam daly šňůry a rozvěsily tam zástěrky a každá ženská musela přijít v zástěrce. Tak to byl zástěrkovej bál, no.“⁷⁶

Obecně se dá říct, že zábavy bývaly pořádány spolky (sokolské Šibřinky bývaly považovány za jeden z nejdůležitějších plesů sezóny), tradiční byla zábava o posvícení, které se různě lišilo podle patrona obce, kostela nebo spolku. Také úroveň byla různá.

1.2 Nařízení a vyhlášky

Jak již bylo zmíněno, v rámci různých předpisů byl také řešen přístup mladistvých osob do hostince, pokud se jednalo o mladistvé prodávající sirky, ořechy, kaštany a podobné, nemělo být podle c. k. místodržitelství trpěno a bylo dokonce vydáno nařízení, že pokud

⁷² Zákaz kouření doutníků při tanci. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 16, s. 4.

⁷³ Nové nadělení pro hostinské. *Hostinský obzor*. 1906, roč. 4, č. 15, s. 123-124.

⁷⁴ Dámská kapela v Praze. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 15, s. 151.

⁷⁵ Rozhovor s Hanou Malou.

⁷⁶ Tamtéž.

taková osoba bude v hostinci viděna, padne zodpovědnost na hostinského, což se samozřejmě nesetkalo s velkým pochopením. Bylo řečeno ano, činite hostinské zodpovědnými, ale jen pokud sami k tomuto prodeji vybízí a podporují ho, ne v případě, že nejsou dost ostražití. Řešena byla též otázka návštěvy hostinců školní mládeží, kterou nesly úřady s nelibostí, bylo vydáno nařízení, že kromě učitelů má i hostinský dohlížet, aby zejména o tanečních zábavách byli žáci hostinským vykázáni a vůbec aby se zamezilo „nepřístojnému spolčování a pitkám“.⁷⁷

Až pravděpodobně s tím, jak většina společnosti přijímala myšlenku povinné školní docházky a uvědomovala si i nutnost změnit přístup i k mladším dětem - ne s nimi jednat jako s malými dospělými, ale specificky k jejich věku, bylo čím dál častěji slyšet hlasy, že děti do hostinců nepatří. A nejednalo se jen o „malé prodavače“, ale i o přítomnost dětí během tanečních zábav, kdy by je neměl kdo hlídat, ale ještě by viděly řadu „zlých příkladů“.

Děti z vlastní rodiny byly určitě k různým pomocným pracím často využívány⁷⁸, učily se tak, jak co v živnosti funguje, byl to jeden z nejjednodušších způsobů, jak si potřebné znalosti osvojit, zároveň byly alespoň částečně pod dozorem dospělých, což by nebylo možné, pokud „dospělí“ obsluhovali hosty. Zároveň tento pohyb dětí v živnosti mohl znamenat jejich „propagaci“, třeba do budoucna kvůli „sňatkovému trhu“ – „dcera je šikovná, podívejte se, co toho zastane“, stejně tak „syn je silák, ten ženu uživí“. Snad ne prvoplánově, ale i tak podobné úvahy zde mohly hrát určitou roli. Na přelomu 19. a 20. století, kdy byl dohodnutý sňatek ještě vcelku běžnou záležitostí, určitě. Dalším aspektem mohlo být, že dítě samo cítilo potřebu ukázat, co vše se naučilo, pro to bylo právě roznášení nebo točení piva i stavění kuželek ideální příležitostí. A v neposlední řadě, i v jiných odvětvích a v hůře situovaných vrstvách byla pomoc rodičům běžnou součástí života po dlouhou dobu⁷⁹, a troufám si říct, že po roce 1989 se jí opět stala s tím, jak se znovu ustavila „vrstva“ drobných podnikatelů.

Jedním z počinů nové republiky byla i změna v řadě zákonů, tak začal platit zákaz práce dětí v hostinské živnosti, tj. nesměly nalévat nápoje, obsluhovat hosty, ani stavět kuželky. Nesměly být zaměstnány ani během veřejných představení nebo podniků.⁸⁰ Zákon také vypočítával dětem nepřístupné provozovny, hostinští tento zákon pravděpodobně

⁷⁷ Hostinští a školní mládež. *Hostinský obzor*. 1907, roč. 5, č. 6, s. 52.

⁷⁸ Paní Malá uvádí, že už jako desetiletá sekala dříví na topení, ve dvanácti letech pomáhala při tanečních zábavách (Viz. Rozhovor), paní Františka Hašková se zmiňuje o tom, že musela znát chod celé živnosti a často ráno, než šla do obchodní školy, měla pomáhat v uzenářské dílně.

⁷⁹ Když skončila ve dvanácti letech Josefě Křížkové, provdané Náprstkové, povinná školní docházka, zůstala doma matce „k ruce“, což kromě domácích prací a péče o mladší sourozence zahrnovalo i cesty po Starém Městě s nůši plnou pivovarských kvasnic. A určitě pomáhala i při úklidu v domě, kde byla její matka domovnicí. Viz. ŠTĚPÁNOVÁ, Irena, SOCHOROVÁ, Ludmila, SECKÁ, Milena. *Ženy rodiny Náprstkovy*. 1. vyd. Praha : Argo, 2001. ISBN 80-7203-354-9, s. 55-56.

⁸⁰ Zaměstnávání dětí: zák. č. 420/1919Sb, §18, a zák. č. 87/1926Sb.

považovali za poměrně radikální, pokládali ho za něco, na co si budou muset zvykat a na co si budou muset dávat pozor.⁸¹

Vysokoškolští studenti z venkova už samozřejmě zákaz vstupu do hostince řešit, na rozdíl od mnohých gymnazistů, nemuseli, historik Josef Šusta tak vzpomíná, že na doporučení třeboňského sládka chodíval do hostince U Štupartů, kde čepovali třeboňské pivo a majitel, který měl i řeznictví, dával velké porce masa.⁸²

Vysokoškolačky, studium ženám bylo na filozofické fakultě české části univerzity povoleno v roce 1897, však měly situaci komplikovanější, museli si obstarat ubytování, koleje nebyly, a stravu, což obojí mohl být problém. Nebývalo příliš zvykem brát na byt svobodnou ženu, stejně tak žena sama v podstatě nemohla vstoupit do hostince. „*Studentky neužily v oněch starobylých dobách ženského studia příliš mnoho zábavy a družného posezení, na které i po létech vzpomínali někteří jejich mužští kolegové.*“⁸³ V létě snad byla situace trochu jiná, studenti se mohli víc rozptýlit, Šusta tak vzpomíná, jak hrával kulečnick a kuželky. Jak je vidět, ani kuželky nebyly jen zábavou pro „tatíky od rodin“, ale i pro mladší ročníky.⁸⁴ Karty sice nezmiňuje, ale i ty patřily ke koloritu většiny hospod, stejně jako prodej „kuřiva“ a pohlednic „nadšeným turistům“ a snad i proto jejich hraní a prodej bylo ošetřeno několika vyhláškami.⁸⁵

V roce 1902 vydal politický okres slánský nařízení na potírání tuberkulózy - ve všech hostincích měly být vyvěšeny cedule zakazující plivání na zem, a z toho důvodu měla být v místnostech rozmístěna plivátka s tříprocentním roztokem kyseliny karbolové, dále mělo být před vchodem do hostinské místnosti škrabátko a každý rok měla být podlaha natřena horkým lněným olejem. Po vlně protestů a odvolání se až k místodržitelství bylo nařízení změněno, podlaha se natírat nemusela, jen plivátka měla zůstat, stačil v nich však jen dvouprocentní roztok lysolu. Trochu jako výsměch zní věta: „*Nechytne-li někdo tuberkulosu doma, v dílně, v hostinci ji jistě nechytne.*“⁸⁶ Plivátka byla nařízena c. k. politickými úřady všeobecně (měla být umístěna ve výšce 90cm), což nenechalo mnohé chladnými: „*Ale plivátka ona nejen nepřispívají k ozdobě místnosti hostinské, ale taktéž ne ku zdraví lidskému. Neboť dost již případů se stalo a ještě stává, že často zdravý host, když do tohoto zdravotního*

⁸¹ Zákon o práci dětí. *Hostinský obzor*. 1919, roč. 18, č. 6, s. 35.

⁸² ŠUSTA, Josef. *Mladá léta učňovská a vandrovní: Praha-Vídeň-Rím*. Díl II. Vzpomínky. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1963, s. 16-18.

⁸³ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, s. 168.

⁸⁴ ŠUSTA, Josef. *Mladá léta učňovská a vandrovní*, s. 57-58.

⁸⁵ Např. Otázka trafikantská. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 2, č. 23, s. 7.; Domácí trafiky. *Hostinský obzor*. 1911, roč. 9, č. 14, s. 121.; Domácí trafiky v hostincích. *Hostinský obzor*. 1922, roč. 20, č. 9, s. 39.

⁸⁶ Sekýrování hostinských. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 11, s. 4.

*plivátka se vyplivne, podívav se tam, skutečně nemocným se stane.*⁸⁷ Podotýkám, že i nadále platilo, že plivátko mělo být naplněno dezinfekcí a pravidelně čištěno, pravděpodobně praxe byla jiná.⁸⁸ V Praze byla dokonce dávána plivátka do souvislosti s „elektrickou dráhou“, oblaka prachu, které zvedá, jsou prý více na pováženu, jelikož tuberkulóza měla být doma na pražské ulici a ne v hostincích.⁸⁹ Ostatně zpočátku elektrická tramvaj vůbec nedosahovala oblíbenosti svého předchůdce – koňky.⁹⁰ Časem diskuse nad plivátkem dostala praktičtější ráz, uklidnila se, bylo konstatováno, že je nemožné mít v hostinci dostatek plivátek, pokud je náhodou plno a na místech konání divadelních představení, koncertů nebo přednášek je nevhodné je používat. Rada tedy zněla, aby se lidé naučili plivat do kapesníků, protože je to pohodlnější i slušnější. Autor si však ani na konec neodpustil trochu posměchu: „*Byl jsem svědkem, jakž v jedné veřejné místnosti připlížila se pěkná trojbarevná kočička, patrně trápená žízň, a chutě pila z plivátka nalézající se tam vodu. Takové náhodě nikdo nezabrání. Mnohými zkušenostmi v praxi shledáváme, že toto opatření (rozuměj zdravotní plivátka) stává se víceméně illusorní.*“⁹¹

Mnohé satirické časopisy⁹² si „tropily žerty“ z podnapilých návštěvníků hostinců, zejména těch výletních a tedy i „svátečních pijáků“. Nebo naopak poukazovaly na „démona alkoholu“ ničícího dělnictvo, v těsném sousedství „démona karbanu“. Lékaři naopak vedli diskusi o tom, v jakém množství je pivo, případně jiný alkohol prospěšný, či škodlivý. V roce 1903 se do jednání živnostenského odboru mladočeského klubu dostala i předloha zákona proti alkoholismu, nakonec bylo rozhodnuto o nutnosti tuto předlohu dopracovat, aby neutrpěl i živnostník.⁹³ Hostinský to neměl s opilci jednoduché, pokud včas nezasáhl, riskoval újmu na majetku či zdraví, tak se můžeme setkat s radou, aby hostinští podnapilým hostům nenalévali, pokud neznají jejich povahu, můžou tak předejít hádkám a rvačkám.⁹⁴

Každopádně hostinský, a stejně tak hostinská, si musel umět s opilcem poradit, ať už se opil u něj nebo jinde. Mohl tak předejít nejen rvačce, ale i žalobě. V Lázních Bohdaneč byla manželka hostinského Baudyš⁹⁵ prošetřována proto, že nalila kořalku již značně podnapilému úředně schválenému drnomistrovi Františku Radvanskému, a to i přes to, že jí

⁸⁷ Plivátka v hostincích a Botič. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 2, s. 4.

⁸⁸ Pozn. Aut. Také komu by se to chtělo čistit, je sice otázkou, zda například nefungovala u služebné k tomuto úkonu určené úvaha, že sahat na plivátka a pak i na potraviny nebo jít obsluhovat hosty není zrovna „košer“.

⁸⁹ Plivátka v hostincích a pražská obec. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 9, s. 3.

⁹⁰ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Jak se žilo, s. 41.

⁹¹ Zdravotní plivátka v hostincích. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 2, č. 23, s. 7.

⁹² Např. časopis *Kopřivy*.

⁹³ Předloha zákona proti opilství. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 4, s. 3.

⁹⁴ Pravidlo. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 4, s. 3.

⁹⁵ Karton 1145, 1933-1935, 1937-1942, 1945, BAUDYŠ, Vincenc, Bohdaneč 161.

jeho syn žádal, aby mu již nenalévala. Radvanský pak způsobil srážku svého dvouspřežního povozu s autem.⁹⁶ Nicméně to nebyl jediný prohrěšek této živnosti. Již v roce 1933 měl Baudyš provést úpravy objektu, ale ještě v roce 1938 s nimi ani nezačal, tvrdil, že neměl potřebný kapitál a později materiál.⁹⁷ Podle úřadů byl nedostatek materiálu výmluva.⁹⁸ Nicméně Baudyš se vymlouvat uměl, nakonec byla živnost úředně zavřena v roce 1939.⁹⁹ Ale ještě téhož roku Baudyšovi oznamovali úřadům, že nový objekt je postavený, vyschlý a proto chtějí začít živnost znovu provozovat.¹⁰⁰

Protipólem byli abstinenti, hostinskému v podstatě stejně nemilí. Abstinentsní hnutí, sílící v devatenáctém století, o sobě dávalo vědět i po válce, ale nevyhnulo se tím posměškům ze strany hostinských, tak se můžeme dočíst:

„Prosíme vás, abstinenti, buďte tak dobří, nemeškejte! Prosíme vás, přihlaste se! (...) Neučiníte-li tak, je po „mohutném“ hnutí českých abstinentů na ráz veta! (...) Cožpak nemáte trochu citu pro své velikány profesora Foustku, dra Šimsu a jim podobné? Co by si počali se svým učením? A co potom s tou spoustou pokaženého papíru, kterému se přezdívá abstinentní literatura, patrně proto, aby se jí každý – zdržel? (...)”¹⁰¹

Abstinentsní hnutí se snažilo prosadit od 80. let 19. století, jak je vidět, za téměř čtyřicet let své existence, si zřejmě nenašlo příliš příznivců, nebylo ani považováno za něco, hodného úcty.

Paní Landová-Štychová¹⁰², zastánkyně abstinentsního hnutí, prosadila v pražské městské radě návrh¹⁰³, aby byl hostinský povinen hosta obsloužit i obyčejnou vodou, za což si na konci tohoto krátkého sdělení vysloužila uštěpačnou oznamku, že v kavárně by se mohla chtít koupat, s tím, že se nadarmo neříká „Dlouhé vlasy, krátký rozum“.¹⁰⁴

⁹⁶ Karton 1145, BAUDYŠ, Vincenc. Udání, 5. 5. 1938.

⁹⁷ Tamtéž, Zemský úřad Praha, 15. 10. 1938

⁹⁸ Tamtéž, Okresní úřad Pardubice, 18. 11. 1938.

⁹⁹ Tamtéž, Okresní úřad Pardubice, 23. 1. 1939.

¹⁰⁰ Tamtéž, Slavnému Okresnímu úřadu v Pardubicích, 24. 11. 1939.

¹⁰¹ Prosíme vás. *Hostinský obzor*. 1919, roč. 18, č. 4, s. 22.

¹⁰² Luisa Landová-Štychová (31. 1. 1885 – 31. 8. 1969). Politička, novinářka, popularizátorka vědy a průkopnice feminismu. Byla první, kdo v anarchistickém hnutí nadnesl ženskou otázku. Během první světové války, po zakázání Svazu socialistických monistů, působila ve Sdružení dělnických abstinentů a v Astronomickém kroužku. Po vzniku republiky se stala poslankyní za Československou socialistickou stranu, později za Komunistickou stranu. Vliv v městské radě měla díky Bohuslavovi Vrbenskému. Po roce 1945 její politická činnost ustupuje do pozadí.

¹⁰³ Členkou městské rady nebyla, o ženách v městské radě Viz. JELÍNEK, Tomáš. Ženy v radě hlavního města Prahy v letech 1918-1938. In PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav. *Žena v dějinách Prahy : Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. 1. vyd. Praha : Scriptorium, 1996. s. 321-326, Documenta Pragensia 13. ISSN 0231-7443.

¹⁰⁴ Zase sukně. *Hostinský obzor*. 1925, roč. 23, č. 2, s. 4-5.

O nutné míře v pití se zmiňují stejně tak články vyšlé po druhé světové válce, ale snad ze zkušenosti s výpady na abstinenty není nikdy naprosté zdržení se alkoholu doporučováno. A i přes to vznikaly opět nové třecí plochy mezi úřady a hostinskými.¹⁰⁵

Ale nejen rvačky opilců mohli hostinského stát nějakou tu minci. To, co se tolik kritizuje dnes, totiž čmárání tužkou, podtrhávání nebo vytrhávání listů ve volně přístupných časopisech a novinách, se dělo i na začátku dvacátého století. Někteří zase nešetřně odklepávali doutníky a cigarety, všechno, i ubrusy, pak bylo od popela.¹⁰⁶ V hostincích a kavárnách se často nejen ničily, ale i kradly časopisy, zejména ty „cizozemské“, takže byly vymyšleny i různé patentní držáky, ze kterých by nešly vyndat.¹⁰⁷

Na začátku dvacátého století se také rozmohly krádeže peřin v hostincích, hospodyňkám proto bylo razeno, aby své peřiny „individualizovali“- stačilo do peří nastříhat barevné nitě. Samozřejmě, taková peřina mohla být také ukradena, ale pokud se našla, bylo možné poznat, komu patří.¹⁰⁸ Soudy v Praze a ve Vídni zase musely řešit oprávněnost výpovědi číšníkovi, který byl hostinským propuštěn s odůvodněním, že kradl - odnášel si zbytky jídla po hostech domů, pro psa. Soud rozhodl, že se nejedná o krádež a tudíž okamžitá výpověď nebyla namístě.¹⁰⁹ Ostatně v odborném tisku jsou informace o celé řadě sporů zaměstnanec versus zaměstnavatel, tedy i zaměstnanci už měli povědomí o svých právech, někdy skreslené, jindy jim naopak bylo dáno za pravdu. To, že se zprávy o těchto sporech v tisku objevují, může dokládat i snahu o to, předejít obdobným sporům a zároveň rozšířit vědomí o tom, čeho všeho se Živnostenský řád a Občanský zákoník týkají.

U soudu, tentokrát v Pešti, byla řešena otázka, jak je to s náhradou škody, pokusí-li se někdo v hotelovém pokoji o sebevraždu - ať úspěšně, či neúspěšně, takový pokoj je pak prý těžko pronajmutelný, krom toho, že po takovém pokusu i často zničený. Bylo rozhodnuto, že v případě nepovedeného pokusu musí uhradit škodu sebevrah sám, v případě nezletilého úspěšného sebevraha pak jeho rodina, o tom, co v případě úspěšného zletilého sebevraha, se nedozvíme nic.¹¹⁰

A ve výčtu vyhlášek, nařízení a „právních problémů“ by bylo možné ještě dlouho pokračovat, nicméně to není stěžejním cílem této práce. Výše zmíněné případy mají pouze dokreslit situaci, zpřesnit představu o životě v hostinské živnosti.

¹⁰⁵ Potírá se alkoholismus nebo hostinství? *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 20, s. 146.

¹⁰⁶ Ošklivý zvyk. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 4, s. 3.

¹⁰⁷ Zcizování novin a časopisů v kavárnách a j. veřejných místnostech. *Hostinský obzor*. 1933, roč. 31, č. 4, s. 30.

¹⁰⁸ Krádeže peřin v hostincích. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 2, č. 19, s. 6.

¹⁰⁹ Komu náleží zbytky jídel v hostinci. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 3, č. 18, s. 9.

¹¹⁰ Má hotelier právo žádati náhradu škody na kandidátu sebevraždy? *Hostinský obzor*. 1906, roč. 3, č. 23, s. 6.

1.3 Provoz živnosti a jeho změny

1.3.1 Kritika do vlastních řad

Hostinští sami ve svém tisku nepranyřovali jen jiné stavy, jim konkurující, ale i nešvary uvnitř jejich živnosti. Tak se objevily články, upozorňující na pravděpodobně vcelku rozšířenou praxi inzerování jiného piva, než hostinský skutečně točil, samozřejmě s tím, aniž by na to zákazníka upozornil.¹¹¹ A další praktikou, považovanou za nevhodnou bylo, stál-li hostinský ve dveřích a přesvědčoval služky jdoucí pro pivo „přes ulici“, aby ho koupily u něj, místo u „konkurence“.¹¹² Pokud měl hostinský několik „živností“, také to nebylo považováno za přijatelné, hodně se odsuzovalo, pokud obchodoval s hokynářským zbožím, téměř se zdá, že v tom bylo spatřováno jakési deklasování hostinského stavu.¹¹³ Jako na „nesolidní soutěž“ se pohlíželo i na letáky, propagující lahvové pivo – jistý velkoobchodník s pivem v letáku uváděl, že lahvové pivo je zdravější, protože do něj nemohou napadat žádné nečistoty, na rozdíl od situace, kdy jde služka se džbánem pro pivo, to může přšet, někde mohou klepat koberce, vyhazovat smetí, někdo do něj může „nakašlat“, což se ovšem u lahvového piva stát nemůže.¹¹⁴

Úřady stíhaly i to, pokud nebyly viditelně vyvěšeny ceníky piva, tak byl udán Jaroslav Trup, že neměl vyvěšen ceník piva a odsouzen k pokutě, proti čemuž se odvolal 21. 5. 1925 s tím, že: „*Dále prohlašuji že jsem s nikým o této věci nemluvil, nikdo u mne stran této věci nezakročoval ani né upozorňoval[!], což rovněž platí u mojí manželky.*“¹¹⁵ Pravděpodobně toto odvolání psal sám (nebo ho mohla sepsat i manželka), vzhledem k stylistickým neobratnostem a pravopisným chybám, k tomu se ještě odvolal ke špatné instanci, takže odvolání mu bylo zamítnuto, zejména proto, že vyslechnutý kontrolor potvrdil, že se nejedná o omyl (i o této možnosti bylo uvažováno, vzhledem k textu odvolání), že chybu sdělil osobě v místnosti přítomné, i když už nevěděl, jestli to byl Trup nebo jeho manželka. Je zde nicméně vidět, že i vzhledem k tomu, že Trup v odvolání uváděl, že má i svědky, kteří jeho výpověď potvrdí, byla větší váha dána výpovědi kontrolora.¹¹⁶

Podnik, aby mohl fungovat a hlavně prosperovat, musel mít stálou klientelu, což neznamenalo, že stačilo, aby v okolí nebylo žádné jiné koncesované hostinské zařízení. O zákazníka se s hostinským často „přetahovali“ uzenáři, jelikož i u nich se bylo možné najíst

¹¹¹ Např. Švindl. *Hostinský obzor*, 1903, roč. 1, č. 4, s. 3.; Nepěkná skrývačka. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 9, s. 5.; Zlozvyk. *Hostinský obzor*. 1905, roč 3, č. 7, s. 5.

¹¹² Nešvar. *Hostinský obzor*. 1903, roč 1, č. 5, s. 5.

¹¹³ Kompromitování živnosti hostinské. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 1, s. 4.

¹¹⁴ Nepoctivá soutěž. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 2, č. 21, s. 5.

¹¹⁵ OÚ Smíchov, karton 574, 1148/1012 1924-1926 Jaroslav Trup, Břevnov.

¹¹⁶ Tamtéž.

a především, což hostinští nesli obzvlášť nelibě, prodávali pivo¹¹⁷ - mnohdy draž než oni sami a bez patřičné koncese.¹¹⁸ Stížnosti na uzenaře byly poměrně časté, ale byly prováděny i kontroly ze strany úřadů, takže můžeme najít i zprávu obvodního inspektora, ve které oznamuje, že jakýsi velkouzenář Trousil čepoval ve svém stánku na Pražských vzorkových veletrzích v březnu 1923 pivo bez úředního povolení.¹¹⁹ Stejně tak problematickou skupinou byli trafikanti, kteří často prodávali likéry, lahvové pivo, sodovou vodu, kávu, čaj a rychlá jídla jako polévky, na což se jejich koncese nevztahovala.¹²⁰

Trvalým problémem byly živnosti hostinského charakteru, provozované bez patřičné koncese¹²¹ - buď dotyčný otevřel živnost, a až poté žádal o udělení koncese (někdy ani to ne) nebo měl koncesi jinde, ale ta se samozřejmě nevztahovala na více živností, protože pro každou živnost bylo třeba žádat o koncesi novou.¹²² Někdy byla sice koncese udělena, ale pokud neměly prostory určitý standard, mnozí se nad jejím udělením pozastavovali a často se domnívali, že je za jejím udělením protekce či úplatky.¹²³

Neoprávněné provozování živnosti se projednávalo na policejním komisařství, tak například - Okresní správa politická na Smíchově 12. dubna 1924 na policejní komisařství na Smíchově píše, že jim bylo sděleno, že „*jakýsi Tyršl domovník, [...] vyvařuje denně as 15-20 obědů nemaje k tomu živnostenského oprávnění.*“ Sdělení, jak s tímto oznámením bylo naloženo, bylo psáno rukou na druhé straně téhož listu: „*Byla předvolána Anna Tyršlová, domovnice: Jest pravda, že při vaření pro svou rodinu vařím i obědy několika známým slečnám [...] jedná se průměrně o 5 obědů[...].*“ Okresní politická správa však napsala, že vyvařují denně 5-15 obědů, kromě nedělí a svátků, a to pro úředníky šekového úřadu.¹²⁴ Je tedy vidět snahu obviněných svůj prohřešek před úřady zlehčit a tím si snížit případný trest a na druhou stranu i to, jak si úřady informace ověřovali. Zajímavé je i to, že původně byl obviněn, a na složce je napsán muž, ale jako přímá „pachatelka“ činu byla vyslychána žena.

Stěžovat si ale bylo možné i na provozovnu řádně schválenou, důvody mohly být různé – tím, že rušila noční klid, přitahovala „nekalé živly“ nebo mohla být důvodem udání i závist nebo špatná interpretace situace. Tak byla podána stížnost uv8d2j9c9 nepravdivo

¹¹⁷ K otázce piva se ještě vyjádřím podrobněji.

¹¹⁸ Např. Uzenáři. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 3, s. 3.; Konkurence jiných stavů s hostinskými. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 9, s. 5.

¹¹⁹ OÚ Smíchov, karton 572, 1148/360; 1923 Otakar Trousil, Výstaviště.

¹²⁰ Co jest všechno možné. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 8, s. 4.

¹²¹ Hostinští si často stěžovali na tzv. pokoutní jídelny, hlavně na vaření v domácnostech pro větší počet osob za úplaty. Bylo poukazováno na to, že se zde nemá jak kontrolovat, zda se nepodávají zkažené pokrmy. Např. Pokoutní jídelny. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 12, s. 6-7.; Vyvařování. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 14, s. 5.

¹²² Z Vršovic. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 4, s. 4.

¹²³ Žádáme o vysvětlení. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 9, s. 5.

¹²⁴ OÚ Smíchov, karton 573, 1148/884 1924 Tyršl, Smíchov.

informace na řádně schválenou ubytovnu. Rozvedení manželé byli obviněni, že i přes to žijí spolu (poukazováno na nemravnost?), přičemž žena provozuje živnost. Ale dle šetření úřadů žili exmanželé odděleně, na listině policejního řiditelství z 18. 3. 1924 je naopak přípisek, že živnost vede jejich dcera, 19letá Marie Tichá, a napsáno, že ubytovna je potřeba kvůli dělníkům pracujícím na blízkých stavbách. Nicméně šetření trvalo delší dobu, snad kvůli opakované stížnosti. Tak se ještě dle policejního komisařství v Praze 4 z 5. 7. 1924 dozvíme, že hostinskou živnost ve Střešovicích provozovala Anna Hrubcová, švadlena, která muži vedla i domácnost, jelikož on byl kvůli jiné práci celý den pryč.¹²⁵

Převážně hoteliéři pak sváděli boj s lázeňskými penzionáty (nejčastěji se jednalo o zařízené byty), kde se bylo možné nejen ubytovat, ale často dostat i stravu. Hoteliéři nakonec z této bitvy vyšli vítězně, bylo rozhodnuto, že vzhledem k tomu, že se jedná o služby poskytované za účelem zisku, musí i provozovatelé penzionátů mít hostinskou koncesi.¹²⁶ O lázeňském provozu, snad pro svá specifika, se toho příliš nedozvíme - jedním z nich asi bylo, že byl v nejnavštěvovanějších destinacích převážně v rukou Němců. Pravidelně je zmiňován až po druhé světové válce.

Trnem v oku hostinským byla i řádně schválená a tudíž koncesovaná menza. Uznávali sice, že podporování chudých studentů je myšlenka chvályhodná, ale vzhledem k tomu, že menza uvařila denně asi tisíc jídel, konkurence to byla značná a tak se hostinští bouřili, že nevaří o nic dráž, naopak, kdyby nebyla menza, řada z nich by mohla žít bez existenčních problémů.¹²⁷ Dokonce popisovali poměry v menze takto:

„Jeden oběd přijde v ní na 64 halířů, ale v hostincích, kde se studentstvo stravuje, přijde jenom na 64¹²⁸, případně na 56 halířů. V mense musí dále 8 – 10 studentů jísti z jedné mísy a vzít za vděk s tím, co jest přichystáno. V hostinci může si však vybrati 3 – 4 příkrmy. Konečně dlužno vytknouti i to, že studentstvo přenechává zakoupené známky těm, kteří už universitu dávno nenavštěvují.“¹²⁹

Ještě v roce 1947 se můžeme dočíst o tom, jak se závodní kuchyně vysokoškolského svazu studentstva snaží „nekale“ konkurovat hostinským.¹³⁰

Za nevhodný byl považován i dovoz cizích piv, zejména těch tmavých, bavorských, světlé pivo se sem patrně nedováželo nebo jen ve velmi omezené míře. Tmavé pivo u nás bylo méně obvyklé, nicméně i zde se v této době vyrábělo. Vysvětlováno bylo, že naše piva jsou

¹²⁵ OÚ Smíchov, karton 573, 1148/497; 1924 Vilém Tichý, Střešovice.

¹²⁶ Pensionáty musejí míti koncessi. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 7, s. 4.

¹²⁷ Mensa akademická v Praze. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 12, s. 4.

¹²⁸ Pravděpodobně se jedná o chybu tisku.

¹²⁹ Mensa academica českých vysokých škol pražských. *Hostinský obzor*. 1906, roč. 4, č. 16, s. 137. Ostatně slovo mensa pro označení jídelny zaměstnanců pošt nebo úředníků se používalo i ve dvacátých letech, a stejně tak nepřestávalo hostinským vadit. I v této době tvrdili, že pokud by měli stejné výhody jako „různé ty mensy“, měli by i stejné ceny. Jak smýšlí vláda o mensách! *Hostinský obzor*. 1924, roč. 22, č. 17, s. 5.

¹³⁰ Vysokoškolské závodní kuchyně konkurují hostinským. *Hostimil*. 1947, roč. 64, č. 13, s. 91.

levnější, co do kvality stejná i lepší, dokonce se i vyváží do ciziny. Pivo mělo být údajně vyváženo do zemí, které mají „tekutý chléb“ horší úrovně, tudíž naši vývozci jednají v pozitivním smyslu slova, zatímco pokud se pivo dováží do Čech, o přínosu se v žádném případě mluvit nedá. Zdá se však, že tento názor byl spíš ovlivněn „národnostní otázkou“ a z toho vyplývající snahou bojkotovat vše, co by mohlo být jen trochu ovlivněno něčím německým.¹³¹

Ve dvacátých letech se hostinští začali bouřit i proti sokolovnám, lépe řečeno proti zřizování hostinců v sokolovnách, protože se tam neodbývaly jen sokolské večírky a zábavy, ale sokolové často propůjčovali prostory i jiným spolkům, které do té doby využívaly sálu nebo místností v některém hostinci. Některé sokolovny dokonce provozovaly živnost bez koncese, nebo provozování pronajímaly.¹³²

Když měla začít fungovat Y. M. C. A, a hostinští se dozvěděli, že i v ní bude zřízena restaurace, projeví se podobnou vlnou nevole jako v případě Sokola, s tím rozdílem, že tady ještě poukazovali na to, že stát bude tratit na daních, které nově příchozí společnosti velkoryse prominul, a ta přitom podává jídla ve vyšší cenové kategorii.¹³³

Když byla otevřena kolej pro vysokoškolské studentky „Budeč“, postavená s finanční podporou státu, podívovali se hostinští nad lacinou plnou penzí i cenami ubytování a hlavně tomu, že bylo zažádáno o hotelovou a hostinskou koncesi (pokud by tam byly jen studentky, o toto by se žádat nemuselo).¹³⁴

Kritizována bývala v rámci stavu i přehnaná, respektive nepravdivá či zavádějící reklama, dříve nazývaná „barnumská“, později „driáčnická“. Byla to například ta, která inzerovala pivo zdarma, výborné obědy za 3 a 4.50 Kč, v podstatě panovala domněnka, že to, co zákazník dostal „zdarma“ musel vykoupit malými porcemi a špatnou kvalitou pokrmu.¹³⁵ Na druhou stranu si redaktoři oborových časopisů uvědomovali, že pokud se reklama „ujme“, má v podstatě „reklamující“ podnik úspěch jistý.¹³⁶ Nicméně bylo třeba, aby byl podnik považován za útluný. Ta byla spatřována, kromě zeleně (palmy a květiny) i v další výzdobě, malbách na stěnách, vtipných veršovaných nápisech atd. Velmi oblíbený byl v hostincích slogan Ludky Nováka: *Dopij, dožij, život je tak krátký, nevíš, vrátíš-li se zpátky*. Nebo reklama „ u Šroubků za živa - po smrti v nebi“, nicméně byly kritizovány vývěsky, často tištěné s chybami a údajně nechutného obsahu jako: *Obsluha mírná, ceny rychlé, dobře*

¹³¹ Levity hostinským. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 1, s. 3.

¹³² Sokolovny-poškozovatelem hostinských. *Hostinský obzor*. 1922, roč. 20, č. 13, s. 64.

¹³³ „Y. M. C. A“, „mensy“ a „fušerství“. *Hostinský obzor*. 1925, roč. 23, č. 2, s. 1.

¹³⁴ Dívčí kolej „Budeč“. *Hostinský obzor*. 1926, roč. 24, č. 7, s. 67.

¹³⁵ Odstraňte dryáčnickou[!] reklamu z kruhů hostinstva. *Hostinský obzor*. 1931, roč. 29, č. 20, s. 205-206.

¹³⁶ Něco o reklamě a výzdobě hostinských podniků. *Hostinský obzor*. 1932, roč. 30, č. 17, s. 169-170.

vyležely šenkýř nebo *U X. se dobré pivo točí, pije pán a pije kočí, pivo pijem pokud žijem – přijde smrt, udělá škrt a z člověka je p-t.*“¹³⁷

Nekalá konkurence byla viděna i v Baťově podnikání, kdy měl v Brně ve svém „Paláci služby“ zařizovat hospodu (v Praze předtím otevřel bufet, proti čemuž hostinští protestovali). O koncesi však nežádala firma Baťa, ale jiný hostinský si chtěl jen nechat schválit přenesení koncese.¹³⁸ Když byl v Brně bufet schválen, uštěpačně bylo poukazováno na vyšší ceny a pravděpodobné nedodržování pracovní doby.¹³⁹

S nekalou konkurencí a praktikami se museli vyrovnávat i jiní živnostníci, nejednalo se o situaci specifickou pro hostinskou živnost, nicméně žádné řešení nebylo dostatečné k tomu, aby se podařilo potlačit byť jen provozování podniků bez koncese.

1.3.2 Možnosti ubytování a stravování

Lapidárně řečeno, hostinské zařízení k tomu, aby mohlo být v provozu běžném pro hostinské zařízení, tj. spíše ve večerních hodinách, musí mít možnost nabídnout nápoje (eventuálně něco k jídlu), musí mít zdroj světla, místnosti o přiměřené teplotě a jakési hygienické zázemí a samozřejmě by tam měla být přítomna osoba pověřená dohledem nad těmito „komponenty“.¹⁴⁰

Říká se „vezmeme to od podlahy“ a tak i já začnu podlahou. Podlaha v hostinci byla často dřevěná, což pro osobu, která ji musela umýt, představovalo podobnou proceduru jako pro obyvatele nájemního bytu nižší úrovně. Po vydrhnutí se posypala bílým nebo žlutým pískem, tento písek se používal i při mytí nádobí.¹⁴¹ Byl však rozdíl, jestli se jednalo o podlahu prkennou nebo parketovou, ta už byla určená lépe situovaným klientům. Na Marjance tak rodina Tellingerova bydlela v bytě, kde byly všude parkety, v lokále pak pravděpodobně palubky a v bufetu byla na podlaze dlažba. Stěny byly v „provozním zázemí“ vydlážděčkovány a v prostorech pro hosty byly obloženy dřevěným kazetovým ostěním.¹⁴² Naproti tomu paní Malá vzpomíná, že v kuchyni měli všude dlaždice a v lokále:

„tam bylo lino, nejdřív tam byly prkna, lino tam bylo až pozdějš, když já sem byla malá, tak všude byly prkna, takže vždycky jednou za čas si maminka ještě jednu paní

¹³⁷ Něco o reklamě a výzdobě hostinských podniků. *Hostinský obzor*. 1932, roč. 30, č. 17, s. 169-170.

¹³⁸ Baťův dům služby. Dům na ubíjení živností. *Hostinský obzor*. 1932, roč. 30, č. 21, s. 214.

¹³⁹ Dobrodinec Baťa. *Hostinský obzor*. 1933, roč. 31, č. 13-14, s. 126.

¹⁴⁰ O nutnosti jiných nebo zbytečnosti některých z těchto věcí je možné diskutovat, ale domnívám se, že pro vymezení základního okruhu problému, s kterými se hostinský, případně jeho zaměstnanci, musel vypořádat, toto vymezení postačuje.

¹⁴¹ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Jak se žilo*, s. 38. Cit. dle HERMANN, Ignát. Hauzírníci, In: *Zmizelá Praha*, Praha 1980, s. 36-50.

¹⁴² Rozhovor s Františkou Haškovou.

přinajala, při to, vzali jsme kýble, já už jako malá holka kýbl, každá si jela po svém to, a rejžák a každá si ten svůj pruh umyla, vytřela, znova ještě s čistou vodou, to bylo hrozný prostě, nebo když potom v tom velkym sále měla bejt ta muzika, tak aby to klouzalo, tak jsme všichni, celá rodina, vzali strouhátka a mejdlo s jelenem a chodili jsme a takhle jsme strouhaly a rozstrouhávali to mejdlo s jelenem a potom to pěkně klouzalo.“¹⁴³

I když se rodina Tellingerova na chodu živnosti bezprostředně podílela, byla oproti rodině Gruberových v jisté výhodě, u Tellingerů se už jednalo o podnik se stálým personálem a několika provozy, takže měly děvče, které se staralo o úklid bytu a měly i další personál pro úklid ostatních prostor. Nicméně je možné konstatovat, že podobným způsobem jako u Gruberů řešila úklid řada z těch žen, které si nemohly dovolit nastálo zaměstnávat služebnou. Nebo ji měla, ale ta byla zaměstnána i jinými povinnostmi, například polními pracemi a tudíž by úklid nebylo možné stihnout.

Zdroje světla se lišily podle doby a možností majitele, tak se po určitou dobu v různých místech používal petrolej, plyn nebo už elektrické osvětlení, časem samozřejmě zvítězila elektřina. Stejně tak se někde topilo v kamnech a jinde už bylo ústřední topení. Tak Františka Hašková vypráví, že měli ústřední topení:

„Já jako malý dítě si pamatuju na kamna ještě, to byly americký kamna, to vim a co bylo dalšího v kterejch pokojích, to si nepamatuju, ale potom od jednatřicátýho roku nebo od třicátýho roku, docela, už bylo ústřední topení a teplá a studená voda zavedená, poněvadž taky když nás tenkrát zabrali, tak že nemůžeme mít ústřední topení, tak Áva¹⁴⁴ říkala, ježiš a čím budeme topit? A já říkám, no jsou tady komíny, tak musíme mít kamna a musíme vytápět kamnama“¹⁴⁵

Po únoru 1948 se životní podmínky u Tellingerů zhoršily, kamny topili až do roku 1966, kdy jak Františka Hašková říká, nastoupila do zaměstnání, to pak byly zavedeny „vafky“.¹⁴⁶

Život ve vesnické hospodě se odvíjel jinak:

„to stály jedny kamna takhle kus v tej kuchyni od zdi, v létě se topilo jenom ve sporáku, ale pak se daly takový dlouhý roury, aby se vytopilo ta kuchyně a o tej hospodě ani nemluvim, tam byly obrovský roury a takový vysoký kamna, v těch uměl topit jenom náš tatí. A tuto byly takový normální kamna ty nízký, furt se chodilo okolo, akorát ses spálil a tam se teda topilo, vedle byla taková veliká nůše a tam bylo to dříví, v truhlíku zase bylo uhlí.“

V prvním patře na „vejminku“ potom byla kamna kachlová. Dřevo musela často sekat paní Malá už jako dítě.¹⁴⁷

Kapitola sama pro sebe jsou, často i dnes, záchody, a to v drtivé většině případů splachují.

¹⁴³ Rozhovor s Hanou Malou.

¹⁴⁴ Mladší sestra Františky Haškové Jarmila Vyskočilová, rozená Tellingerová.

¹⁴⁵ Rozhovor s Františkou Haškovou.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Rozhovor s Hanou Malou.

V roce 1903 vydal magistrát hl. m. Prahy „neslýchané“ nařízení, bylo požadováno, aby v hostincích byly záchody předělány na splachování vodou. Redaktor Hostinského obzoru bouřil: „*vyhovovaly-li dříve záchody bez splachování vodou, vyhovují i dnes, protože není důvodu k jejich přeměně na systém splachovací*“.¹⁴⁸ Pokud by měli úpravy zaplatit majitelé nemovitostí a nikoliv hostinští, snad by tak nehřímal, zvláštní však je to, že nebyl ochoten uznat ani zdravotní důvody, vedoucí k tomuto rozhodnutí. V Pardubicích byl tento problém vyřešen tím, že hostinští, když měli mít na záchodech tekoucí vodu, platili za ni o 20% méně, s tím, že záchody slouží i širší veřejnosti, nejen návštěvníkům hostinského zařízení. Ideální by však dle hostinských bylo, pokud by měli o 50% nižší poplatky.¹⁴⁹

Na začátku 20. století byla situace v Praze podstatně lepší než v sedmdesátých letech devatenáctého století, kdy v jejím centru byly domy nepřipojené na kanalizaci, budovanou jen velmi pozvolna, a běžné byly suché záchody, často umístěné hned vedle studny¹⁵⁰, to bylo mnohde realitou mnohem déle. Ostatně z tohoto důvodu, a také proto, že v některých místech prosakovala voda z Vltavy do studní, byla Praha doslova zvaná městem tyfu¹⁵¹, což dokládají i pravidelně zveřejňované statistiky. Ve svých vzpomínkách Vladimír Vondráček, který byl lékařem, uvádí: „*Lidé si nedali říci a pili ji, omývali v ní zeleninu, ovoce, pokud je vůbec omývali, lili ji do mléka a tak dále.*“¹⁵² A v hospodách v ní omývali půllitry... Situace se zlepšila, až když byla do Prahy v 90. letech přivedena voda z Káraného, nicméně žižkovským hostinským nevyhovovala, měla být moc tvrdá a nevhodná k mytí.¹⁵³ Možná byl jen problém v tom, že se za ni muselo platit, na rozdíl od vody ze studně.

Hygienické předpisy ovšem nemuseli řešit jen čeští hostinští, podobná nařízení a doporučení byla přijímána i jinde, například v Drážďanech Německý spolek pro veřejné zdravotnictví považoval za ideální hostinec takový, ve kterém by byl dostatek pitné vody, odpadky nebyly schraňovány, ale pravidelně „likvidovány“. Celý hostinec by měl být čistý, účelně vybavený, provozovaný v souladu s požadavky hygieny. Podávané jídlo mělo být zdravé, čerstvé a host neměl být nucen pít alkohol. Dále se měla věnovat péče i personálu, aby dodržoval hygienické zásady a aby se sledovaly nemoci, vyskytující se jak u něj, tak i v okolí,

¹⁴⁸ Nové nařízení. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 8, s. 3.; Chikanování [!] hostinských na Slánsku. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 12, s. 5.

¹⁴⁹ Za úlevu hostinským. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 14, s. 4.

¹⁵⁰ BILÁNOVÁ, Popelka. *Růže z pražských trhů*. 1. vyd. Praha : Odeon, 1981. Klub čtenářů, sv. 464. Paní Katynka z Vaječného trhu, s. 98.

¹⁵¹ Na tyfus vzpomíná i Marie Strettiová (STRETTIOVÁ, Marie. *O starých časech a dobrých lidech*. Mario Stretti. 2. vyd. Praha : [s.n.], 1940. 363 s. Topičovy knihy českých osudů, s. 50-51.). Pavla Vošahlíková, i na základě vzpomínek Strettiové a Vondráčka (z kterých cituje) uvádí, že v Praze byla situace nejhorší po tuhé zimě nebo suchém létě. *Jak se žilo*, s. 35.

¹⁵² VONDRÁČEK, Vladimír. *Lékař vzpomíná (1895-1920)*. 1. vyd. Praha : Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1973, s. 18.

¹⁵³ Voda z Káraného. *Hostinský obzor*. 1913, roč. 11, č. 12, s. 94.

aby se případně mohla provést protiopatření. A stejně tak aby se netolerovala prostituce.¹⁵⁴ Podobných úvah a přání byla publikována celá řada, nicméně realita byla a je značně odlišná.

Na záchody má několik vzpomínek i paní Malá, splachovací záchod byl jenom na vejminku, pro hospodu byl určen suchý záchod, umístěný na dřevěné pavlači, na dámský se muselo přes pánské záchody, takže to mnohé návštěvnice hostince radši řešily tím, že šly na dvůr.

„A to mě jako nejvíc štvalo, ty záchody, když maminka potom vždycky, když už sem se vdala a to, tak jela na léto na měsíc do lázní, protože už taky byla nemocná, a my sme to tam, a muž tam jako čepoval, a já sem musela mejt ty záchody, jo, to mě nejvíc štvalo, ty záchody, když třeba pozvracený třeba byly, ale bylo to prostě záchody dřevěný takový.“

Ono se obecně příliš s návštěvou žen v hostinci nepočítalo, takže v úředních dokumentech můžeme nalézt neustále se opakující výzvy k tomu, aby záchody byly řádně označeny (pozn. aut. pán si to ostatně vždy nějak zařídí). Pokud se tedy podíváme do společenstevních protokolů na podmínky, za jakých může být hostinec otevřen, tak se v rámci žádosti Bohumila Táborského o koncesi, a zároveň schválení Marie Reclové jako jeho náměstkyně, můžeme dočíst, že se jedná o hostinec starý, místnosti jsou zpustlé a aby bylo vydáno povolení živnost provozovat, měly by se provést tyto opravy: ve výčepu má být položena nová podlaha, voda v nádobě určená k vyplachování sklenic má být často měněna, kamna musí být postavena na ohnivzdornou podložku, záchody musí být označeny a řádně desinfikovány, zahrada má být řádně upravena, malá hostinská místnost má být vymalována, nesmí se přespávat v kuchyni atd.¹⁵⁵ Stejně tak v roce 1920 žádala o koncesi Jana Vejmelková pro místo, kde v tu dobu měla koncesi Božena Zahradková (jejíž koncese tím pozbyla platnosti), nicméně živnost mohla provozovat, jen pokud kamna opatří zástěnou proti sálavému teplu, z kuchyně bude odstraněna postel s tím, že se zakazuje tam přespávat, u kamen v kuchyni se udělá 60cm pruh dlaždic a okno v kuchyni se opatří ventilací, záchody označí, místnosti bude náležitě větrat a čistit.¹⁵⁶

Rady a doporučení odborníků, jak lékařů, architektů, tak i funkcionářů společenstva, dlouho neměly viditelné výsledky, Pavla Vošahlíková pro situaci před koncem století uvádí, že proti modernizaci domácnosti kromě ekonomických důvodů, stál i zvyk a tradice¹⁵⁷, to se dá aplikovat i na živnost hostinskou, kde zejména na venkově se situace ještě ve dvacátých letech příliš nelišila od 19. století, o čemž vypovídají i výše uvedené případy. Poměrně rozsáhlou výpověď o tom, jakými způsoby je třeba udržovat čistotu, podává i článek

¹⁵⁴ Hygiena hostinců. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 13, s. 4.

¹⁵⁵ OÚ Smíchov, karton 572, 1148/346; 1923 Bohumil Táborský, Mníšek, Protokol z 16. 10. 1923

¹⁵⁶ OÚ Smíchov, karton 573, 1148/891; 1920, 1924 Emanuel Tikal, Břevnov. Na složce je uveden Tikal, protože v jeho prospěch se v roce 1924 Vejmelková koncese vzdala.

¹⁵⁷ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Jak se žilo*, s. 86.

z počátku devadesátých let 19. století o nutnosti udržovat v čistotě nejen kuchyň, ale i nádobí a potraviny.¹⁵⁸

Na přelomu 19. a 20. století byla slova hygiena a hygienický vůbec často zmiňována, takže se v odborných periodikách můžeme dočíst o celé plejádě nařízení, vyhlášek a doporučení. Tak například okresní hejtmanství v Roudnici vydalo nařízení, kde se zakazovalo pokropit a přežehlit již jednou použitý ubrousek a ten znovu předložit hostu, spát v místě výčepu nebo skladu nápojů a potravin, stejně tak se měla dodržovat čistota v kuchyni i v hostinských místnostech a měly být pravidelně čištěny pivní tlakostroje a sklenice, a to pouze pitnou vodou.¹⁵⁹

Na Královských Vinohradech bylo zase upozorňováno na to, že se nesmí nádoby na potraviny vyplachovat říční vodou tekoucí z kohoutků.¹⁶⁰ Problémem však bylo, že doporučené vody ze studní na Vinohradech nebyl dostatek a pravděpodobně nikoho nenapadlo nařízení, na což je upozorněno, že by stačilo vodu převařit.¹⁶¹ Nakonec se přišlo i na to, že vyplachování sklenic, jak se děje dosud, je vlastně v rozporu se zásadami hygieny, hejtmanství v Aši nařídilo, s platností pro celý okres, a pražské místodržitelství po protestu hostinských toto rozhodnutí potvrdilo, že se sklenice od piva musí vyplachovat pod tekoucí, ještě nepoužitou vodou, a ne jako dosud ve „vaně“ k vyplachování piva.¹⁶²

Na začátku století také začínalo panovat přesvědčení, že by se ze zdravotních důvodů mělo zakázat skládání ubrousků, nicméně zažitý zvyk, že ubrousky slavnostní tabuli vhodně doplňují, byl silnější a tak se můžeme dočíst i o kursu v „lámání ubrousků“.¹⁶³ Kolegium saských lékařů se také ve svém návrhu ministru vnitra, mimo jiné, k ubrouskům vyjádřilo, lékaři žádali, aby se již použité ubrousky, jen pokropené a vymandlované nesměly používat. Jinak se snažilo o to, aby hostinští byli povinni: „[...] dávat na stoly sůl a pepř jen v sypátkách, hořčici jen v tubách, chléb jen krajíčkách, housky jen obalené pergamenovým papírem (!), párátko jen uzavřené ve schránkách automaticky se otvírajících (!!)" . Pro vykřičníkem označené body autor pochopení neměl, ale vyjádřil názor, že v Čechách problémy s hygienou tohoto rázu nejsou.¹⁶⁴ Nezbyvá si než povzdechnout, jak by dnešní člověk byl rád za takovou housku, kterou by mu v restauraci naservírovali v pytlíku.

¹⁵⁸ Viz. Přílohy. Kuchyňské nádobí. *Hostimil*. 1892, roč. 9, č. 21, s. 201.

¹⁵⁹ Zdravotnictví a hostince. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 2, č. 19, s. 5.

¹⁶⁰ Čištění nádob říční vodou v hostincích zakázáno. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 3, č. 8, s. 4.

¹⁶¹ Nařízení o vyplachování sklenic vodou studničnou. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 3, č. 14, s. 6.

¹⁶² Vyplachování sklenic v hostincích. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 2, č. 23, s. 7.

¹⁶³ Vyučovací kurs v lámání ubrousků. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 3, č. 13, s. 5.

¹⁶⁴ O reformu čistoty (!!) v hostincích, hotelích a zájezdních hostincích. *Hostinský obzor*. 1910, roč. 8, č. 5, s. 42.

První světová válka situaci spíše zhoršila, takže ještě pět let po válce se můžeme dočíst, že právě během války upadla úroveň hygieny v hostincích, a od té doby se řada předpisů nedodrжуje, problémy byly viděny ve špinavých pivních trubkách, stejně tak měla být pozornost věnována čistotě v hostincích a kavárnách, zejména u nádobí, sklenic, stolů, podlahy a správnému fungování ventilace. Problém to byl nejen Prahy, ale i venkova, i když autor se domníval, že spíše větších podniků, kde tolik majitel nedohlíží na personál. Nicméně ani hosté se vždy nechovali podle etikety, plivali na podlahu, neotírali si zablácené boty na rohožkách, za to si ruce a dýmky otírali do ubrusu, a to prý i ti, pocházející z „nejlepších kruhů“.¹⁶⁵ A o něco později je dokonce chování zákazníků přirovnáváno k tomu, jako by byly v zákopech, zmiňováno je opět vyřezávání obrázků z časopisů a to, že si zákazníci sebou do kaváren přinášejí uzeniny, vařená vejce, pečivo a cukrovinky, které pojídají přímo v místnosti a umaštěný papír potom hodí pod stůl.¹⁶⁶

A hosté si asi příliš nedělali starosti ani s mytím rukou, jelikož se po umyvadle nedotazovali:

„Také není správné tvrzení pokud se týče umývání rukou před jídlem, neboť v každém hostinci kde nejsou umývárny instalovány, podají na požádání mísu s vodou, mýdlem a ručník. Také ty hostince nejsou tak nečisté, jak tvrzeno, najde-li se však někde zaplivaná podlaha, jest jisto, že vinu nese host a ne hostinský.“¹⁶⁷

Stížnost byla i na sůl, nicméně ta se měla údajně ve většině hostinců měnit dvakrát denně, a pokud byla i přes to znečištěna, mělo to být proto, že některý host nabral sůl lžící od polévky nebo mastným nožem.¹⁶⁸ Pravděpodobně tedy sůl v sypátkách v této době ještě nebyla všeobecně rozšířena.

Na začátku roku 1926 začalo platit nařízení pražského magistrátu o vyplachování sklenic čistou proudící vodou, v té době měly i velké „lepší“ hostince používat škopíčky, kde se voda téměř nevyměňovala a v době léta se dokonce používala voda z ledu z Vltavy.¹⁶⁹

Tak se do kurzu dostaly i automaty na vyplachování sklenic, jeden takový vyráběla semilská firma Josef Vaněk a nesl název „Geysír“.¹⁷⁰ O vyplachování sklenic ve „škopíčku“ během tanečních zábav mluví i paní Malá, teplou vodou se sklenice umyly, až když už hosté odešli.¹⁷¹

165 Pro čistotu a pořádek v restauracích a kavárnách. *Hostinský obzor*. 1923, roč. 21, č. 12-13, s. 2.

166 Vzhled a úroveň našich kaváren. *Hostinský obzor*. 1923, roč. 21, č. 19, s. 6.

167 Naše hostince. *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 23, s. 205-206.

168 Tamtéž.

169 Důležité pro hostinské! *Hostinský obzor*. 1926, roč. 24, č. 2, s. 17.

170 Vyplachování sklenic. *Hostinský obzor*. 1926, roč. 24, č. 14-15, s. 141.

171 Rozhovor s Hanou Malou.

Do popředí zájmu se také začala dostávat, kromě hygieny při přípravě pokrmů, otázka toho, v čem jsou pokrmy připravovány a uchovávány.¹⁷²

Kontaminace jídla však byla možná i jinak, tak v roce 1904 pražský magistrát obnovil nařízení z roku 1875, které zakazovalo vodění psů do hostinců, kaváren i letních restaurací atp., čímž se mělo zabránit tomu, aby psi očichávali v kuchyních jídlo.¹⁷³ Ale na tom, že předpisy se vydávají, aby se mohly porušovat, je něco pravdy. Tak i ve dvacátých letech byly porušovány nařízení z doby mocnářství, zakazující již ono zmiňované vodění psů do hostinců (1904), plivání na podlahu (1903), provozování podomního obchodu a odhazování odpadků a papírů, což bylo zakázáno už v 80. letech, jak pro veřejná prostranství, tak pro obytné domy. Člověku prohřešujícímu se proti těmto normám hrozila pokuta do 200 Kč nebo vězení od 6hodin do čtrnácti dní.¹⁷⁴

Nicméně psi do hostince nemuseli být pouze přivedeni, mohli tam být doma. Františka Hašková uvádí:

„Zvířectvo, tak to jsme měli koně, potom jsme měli psy, pak jsme měli i kočku, a byli tam kozy, byly tam slepice, holubi a bažanti. [...] byla velká půda, tam se toho vešlo [...], tam vzádu (tj. nad tanečním sálem) byli ty holubi, potom byli bažanti, [...] byla tam taková jako tarasa, a tam to všechno běhalo ven, takže to bylo i na sluníčku, i když byli nahoře na půdě, tak byli na sluníčku.“¹⁷⁵

Psů uvádí, že měli postupně několik: *„Alíka a Dolinu, na ty si pamatuju, Žeríka, pak jsme měli ještě jednoho, toho Áva volíkala do dětskejch šatičků a vozila ho v kočárku. Ty byli všude. Poněvadž tenkrát to bylo, že mohly ty zvířata bejt i v tý živnosti, ted'ka by nesměly, že jo.“¹⁷⁶* Je vidět, že některá nařízení prostě na vědomí brána nebyla, byť možná nevědomky.

U Gruberů, kde mimo hospody měli i hospodářství, kromě hospodářských zvířat – kráva, slepice, králíci – paní Malá vypráví:

„Kočky, takový tři, čtyry kočky jsme měli vždycky, ale psa jsme neměli nikdy, protože když bylo třeba nějaký to obilí, tak se to dalo na půdu a oni se tam pak držely myši a vůbec v hospodářství, tak ty kočky to musely vychytat, to muselo bejt. Nejhorší bylo, když jsme jeden čas měly čtyry nebo pět koček a všechny měly kořata, hrozný, ted' to prostě pochyttat ty kořata, protože nejdřív si to nenašla, když jsou malinkatý a slepý a tatínek to potom vzal a vždycky to zabil prostě, no a když už potom začali lítat, jsme po nich lítali, poškrábaná sem byla od těch

172 Právě v této době bylo vydáno nařízení, zakazující prodej nádob na potraviny, které v sobě mají víc než 10% slitiny olova. Na vnitřní straně nesměly mít cín, který olovo obsahuje, a nesměly být spájeny pájkou, která obsahuje víc jak 10% olova. Kovové fólie k balení potravin s tím, že jsou s nimi potraviny v přímém styku, nesměly obsahovat víc jak 1% olova. Stejně tak dětské hračky. O jakosti nádob na jídlo a pití. *Hostinský obzor*. 1907, roč. 4, č. 24, s. 205.

173 Zákaz vodění psů do hostinců. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 9, s. 6.

174 Proti neslušnému chování ve veřejných místnostech. *Hostinský obzor*. 1921, roč. 19, č. 19, s. 102.

175 Rozhovor s Františkou Haškovou.

176 Tamtéž.

kořat, ale muselo se to zabít, protože zase bysme byly jako kočičí farma, no. Taky sežraly docela dost mlíka.“¹⁷⁷

A jako běžnou, bylo možné přítomnost zvířat vnímat i prostřednictvím beletrie, v Hostinci U kamenného stolu se po budově běžně promenují psi a je zmiňována i kočka.¹⁷⁸

Pokud budeme uvažovat o konkrétní nabídce v hostinci či restauraci, je jasné, že byla závislá na několika faktorech, prvním z nich bylo, že dotyčný musel mít povolení k podávání pokrmů, dalším byla poloha hostince, jeho rozměry a konkurence v okolí. Ne všude, i když měl dotyčný povoleno podávat pokrmy, se vždy vařilo, obzvláště na vesnicích, kde byl značně omezený trh, byla i nabídka jídel omezená. Přijel-li tak nečekaně do vesnice turista, či obchodní cestující, mohl mít hostinský problém, co mu nabídnout. Jako velmi užitečná novinka byl v devadesátých letech 19. století inzerován salám, který dle výrobce mohl být i rok starý a přesto chutnal jako čerstvý.¹⁷⁹ Ostatně salámu vesničtí hostinští využívali dlouho. Paní Malá vzpomíná:

„Jo, my jsme nevyvařovali, maminka nevyvařovala, ale když někdo přišel, tak měla pořád v lednici salámy a jo, připraveno, tak to potom nakrájela, když někdo něco chtěl nebo párky, buřty. Nebo honem honem sem sedla na kolo a dojela sem do Kdyně k řezníkovi, za deset minut sem byla zpátky, to nebylo daleko, a přivezla sem nějakou tu uzeninu nebo něco. Sejry se tehdy nejedli, to vůbec lidi nejedli. A potom teda pozdějc, když už nám to vyvlastnila Jednota, pak nám to vyvlastnila Jednota, ve čtyřicátým osmým, myslím, nebo tak nějak, to už nevim přesně. Takže do, z velkého sálu udělali obchod, protože tuten byl hrozně malinkej a zůstal jenom ten malej sál, čili už se tam nedělaly zábavy a maminka tam zůstala jako vedoucí a tatí šel pracovat do továrny do Kdyně. Dělal skladníka, no. A to potom třeba jezďáci si tam nechávali vozit obědy a to tam vozili v takovejch tvárnících a ty jim maminka vydávala na ty talíře, někdo si to nosil v kastrůlkách domů, no a pak se zase mylo haldy nádobí. A mycí dřez, to nebylo něco jako, to byl jenom takovej normální přenosnej, tak tam se mylo a chodilo se to vylejvat na dvůr. Akorát vodovod jsme teda měli v kuchyni.“¹⁸⁰

Turistika se ve dvacátých letech, a samozřejmě s tím i „výjezd“ na letní byt, rozmohla víc, než jindy (a její obliba nijak dramaticky neklesala), nicméně venkovským hostinským to přinášelo nejednu starost, zejména „pražáci“ prý byli příliš nároční zákazníci. Byli však i nenároční turisté, kterým stačil krajíc chleba s máslem a mléko, takoví hosté měli být vždy s ochotou obslouženi.¹⁸¹ Kromě toho hostinský musel umět odhadnout, zda bude hezky či ne, pokud se zmýlil, řada potravin se zkazila a musela se vyhodit. Pro případ, že by host nebyl ochotný obejít se bez masa, bylo doporučováno předzásobit se masovými konzervami, jelikož jinak bylo možné dostat čerstvé maso dvakrát v týdnu. Pivo bylo považováno za dobré, pokud

¹⁷⁷ Rozhovor s Hanou Malou.

¹⁷⁸ POLÁČEK, Karel. *Hostinec U kamenného stolu*. 10. vyd. Praha : Euromedia Group, 2006. Světová literatura Lidových novin; sv. 38. ISBN 80-86938-37-9, s. 117-119, 137.

¹⁷⁹ Velikou výhodou. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 21, s. 213.

¹⁸⁰ Rozhovor s Hanou Malou.

¹⁸¹ FINK, Rudolf. Turistika a venkovské hospůdky. *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 23, s. 203.

bylo správně vychlazené, jinak i vína, bylo řečeno, by mohl mít hostinský v zásobě pár litrů. Mohlo se však stát, že hostovi bylo odmítnuto přání o kávu nebo teplý nápoj, že to nestojí za to, což ovšem nebylo shledáváno jako správné, logicky takovým jednáním škodil hostinský sám sobě, dobrá pověst ho naopak měla předcházet.¹⁸²

Tím jak stoupaly počty turistů, se množily i jejich stížnosti na drahé jídlo ve venkovských hostincích a výletních restauracích, v Praze se oběd dal na začátku třicátých let pořídit za 5 Kč, na venkově za 7-8Kč. (Nicméně je možné se domnívat, že ceny dál klesaly, obědy měly být od 2.50 do 4.50Kč s tím, jak hospodářská deprese pokračovala¹⁸³, ale už v roce 1935 opět došlo k zdražování, obědy byly k dostání v cenách od 3Kč.¹⁸⁴) Rozdíl v cenách byl vysvětlován jak tím, že jsou na venkově dávány větší porce, tak i menším odbytem, takže venkovští hostinští neměli slevy jako velkoodběratelé, kteří vaří i několik set obědů, naopak, museli počítat s rizikem, že se neprodá, kromě toho většina hostů, zejména výletníků, vypila jedno pivo nebo limonádu, vybalila si zásoby jídla z domova, požádala o příbor, pepř a sůl, takže útrata byla velmi malá.¹⁸⁵

V restauraci, kde se pravidelně vařilo, býval tzv. teplý pult, Františka Hašková vzpomíná, že na Marjance v něm byly umístěny polévky a převážně guláše, jako minutky se pak dělaly řízky, ale bývaly i smažené ryby a grundle: „*To byly takový malý rybičky, který se vobalovaly a nosili nám je rybáři, který chytali na tom, ve Vltavě, tenkrát Vltava byla asi čistší, čistší i nečistší.*“ V Praze, dle jejích slov, ani nebyl problém opatřit si zvěřinu, pro tu jezdil její tatínek z Marjánky do tržnice, která měla vchody z Rytířské a z Příkopů.¹⁸⁶

U „Šroubka“, pověstného kuchyní, se různá jídla střídala. O polévce tak ve své knize píše, že dobrá polévka je základ každého oběda, proto má být patřičně připravena. Je však zřejmé, že české gastronomii kralovaly guláše, i Šroubek je řadí mezi nejoblíbenější jídla, nicméně dodává: „[...]ony restaurace, které zvláště tímto dobrým jídlom se honositi mohou, bývají vyhledávány, což zvláště lze říci o guláších v mé restauraci, která se hlavně těmito své popularity domohla.“¹⁸⁷

Stručně se dá říct, že během obou válek se vařilo z toho, co zrovna bylo, na co byly lístky, kuchařky musely improvizovat, vařit z náhražek.¹⁸⁸ Ale hned jak to bylo možné,

¹⁸² FINK, Rudolf. Turistika a venkovské hospůdky. *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 23, s. 203.

¹⁸³ Jak se hostinstvu daří. *Hostinský obzor*. 1933, roč. 31, č. 24, s. 209.

¹⁸⁴ Vysoký vzestup cen životních potřeb a ceny pokrmů v hostincích. *Hostinský obzor*. 1935, roč. 33, č. 15-16, s. 115.

¹⁸⁵ Trpký úděl venkovských hostinských. *Hostinský obzor*. 1933, roč. 31, č. 13-14, s. 119.

¹⁸⁶ Rozhovor s Františkou Haškovou.

¹⁸⁷ *Zlatá kniha Grand Hotelu Šroubek*, s. 94.

¹⁸⁸ Ještě několik let po válce fungoval přiděl potravin na lístky, který byl obdobný pro jednotlivce i hostinské podniky, rozdíl byl, že některé poživatiny mohl dostat hostinský podnik na základě vyplněné žádosti, jednalo se

vracely se k osvědčeným receptům, tak Nejvyšší cenový úřad stanovil nejvyšší ceny pro 20 druhů jídel s platností od 7. dubna 1947, přičemž byly tři cenové skupiny (dle úrovně podniku, nejdražší uvedená byla III. skupina). Byly dány ceny pro 100g a 50g masa nebo uzenářských výrobků s „obvyklou přílohou“. Existovala i IV. cenová skupina, ta měla pouze zlevnit jídla úměrně o tolik, kolik klesly ceny potravin na trhu. Nicméně se vraťme k jídlu, na vývoj cen zde prostor není. Nejčastěji se pravděpodobně vařilo: hovězí (pečené i vařené) maso na různé způsoby, roštěná nebo roláda, svíčková pečeně, filé, biftek, guláš, paprika, vepřová pečeně, smažená vepřová kotleta, uzené vepřové maso, telecí pečeně, zadělávané telecí maso, telecí nebo vepřový řízek, uzený i neuzený, různě upravený jazyk, játra, brzlík, ledvinky, mozeček, sekaná, skopová pečeně, zadělávané skopové, jitrnice nebo jelito, plíčky, dršťky, okruží, slezina. Ze sortimentu uzenin byla cena určena pro párek s brambory, omáčkou nebo zelím.¹⁸⁹ Tím, že zde nebyly uvedeny ceny pro luxusní podniky, ale bohužel neznáme jejich sortiment. Dále je zajímavá absence některých jídel, dnes zcela běžných, jiné se dnes již běžně nepodávají. Z těch co chybí, můžeme uvést třeba těstoviny. Dnes samozřejmě nenajdeme na jídelním lístku kromě jater a maximálně ledvinek, žádné vnitřnosti, i nabídka skopového je podstatně menší. Nicméně to, že maso v jídelníčku, pokud si to dotyčný mohl dovolit, převažovalo, neznamená, že tehdejší znalosti hodnoty potravin by jeho konzumaci ospravedlňovaly, dokládá to i článek¹⁹⁰, kde autorka české gastronomii vyčítala nedostatek zeleninových salátů, podávaných jako příloha. Restaurace měly mít nejčastěji na jídelním lístku okurkový a zelný salát, podávaný ve velmi malém množství¹⁹¹ A o něco dále se dočítáme, skoro jako by to bylo psáno jen před několika málo lety (či dny?): „*Jsme stále příliš konservativními co se týká naší výživy. Hygiena, vkus v oblékání i bydlení jsou už téměř samozřejmostí, ale zásady správné výživy a problémy biologické hodnoty potravin jsou nám stále velmi vzdáleny.*“¹⁹²

Také se nehovořilo pouze o potravinách, ale o nezdravém způsobu života obecně, u hostinských však již nebyly zmiňovány přechody z tepla do zimy ve sklepě, ale pouze nezdravý způsob stravování. Za nezdravé bylo považováno rychlé zhltnutí jídla, to že se jí příliš horké nebo už úplně studené a v případě žaludečních obtíží, se jako lék použije koňak. Místo toho bylo doporučováno, aby se okamžitě přestala jíst tučná masa, kořeněná jídla

například o marmeládu nebo brambory. Pravděpodobně však tento systém nebyl vždy všem zcela jasný, tak se ještě v roce 1946 v *Hostimilu* dočítáme, jak s kterým ústřížkem naložit, jakou má barvu, označení a do kdy je platný. Zásobování. *Hostimil.* 1946, roč. 63, č. 1, s. 5.

¹⁸⁹ Nové ceny jídel. *Hostimil.* 1947, roč. 64, č. 8, s. 53.

¹⁹⁰ Původně měl být otisknut 17. srpna 1947 ve *Svobodných Novinách*.

¹⁹¹ KORÁNKOVÁ, Marie. O hostinské stravě. *Hostimil.* 1947, roč. 64, č. 18, s. 132

¹⁹² Tamtéž.

a pivo, stejně tak aby dotyčný nekouřil, ale jedl pouze málo maštěné kaše a staré housky.¹⁹³ Jsou to sice rady, které by nám dal lékař i v dnešní době, nicméně nejdou k jádru věci, neřeší, co takový hostinský, či jiný člen personálu¹⁹⁴, jedl, protože to je stejně důležité, jako pravidelnost stravy. Tedy můžeme si klást otázku, do jaké míry byla hospodská strava nezdravá, tedy rozdílná oproti stravě v domácnosti (míra poznatků ohledně zdravé výživy byla samozřejmě poněkud jiná, než dnes - nebo bude za dvacet let). Na začátku dvacátého století hostinské časopisy, troufám si říct, pojímaly situaci komplexněji, nezaobíraly se pouze tím, že práce je nárazová, ale právě již zmíněnými přechody z tepla do zimy, kouřem v místnosti a dalšími aspekty, tedy není možné říct, že za žaludeční problémy hostinských může pouze nepravidelná strava, jelikož všechno souvisí se vším. U zaměstnanců bude situace obdobná, i když je také možné, že zaměstnanec nejedl totéž, co „pan šéf“, mnohde se vařilo jinde pro personál a jinde pro hosty, případně vedoucí jedl jinde a jinak. Vašata sice asi většinou jedl doma¹⁹⁵, ale o jeho pět set zaměstnanců bylo postaráno. Vařilo se pro ně totéž co, pro zákazníky, v poledne si mohli vybrat ze čtyř jídel, večer ze šesti. Někdy se prý i stávalo, že si stěžovali na malý výběr a nebo na to, to prý hlavně prodavačky na Václavském náměstí, že po tom jídle tloustnou. Vašata jim radil, ať tedy jedí zeleninu, i když je jasné, že jim maso víc chutná.¹⁹⁶

To na Marjánce to chodilo jinak: „*Vařilo se ale dole, jedlo se dole, většinou. Jedině když přišla nějaká návštěva, tak se jedlo nahoře, ale jinak jsme jedli s personálem. To byl takovej malej logál, kterej se používal na schůze, ale v poledne, a nebo, v poledne se může říct, že se to používalo pro personál jako na oběd.*“¹⁹⁷

Někde dostávali zaměstnanci pouze stravné a jídlo si opatřovali sami, takže poměry u jednotlivých zaměstnavatelů se značně lišily.

Na konci 19. století stravování v hostincích značně ovlivnil rozvoj potravinářského průmyslu a s ním spojené objevy „potravinové chemie“. Lidé stravující se v hostinci se tak pomalu přestávali bát, že jim bude předložena zkažená, pouze „omlazená“ potravina či nápoj, ale jako již tradičně k novinkám přistupovali s jistou nedůvěrou. Dokonce se protestovalo proti „chemii“ v kuchyni, která ovšem stála méně, než suroviny čerstvé. Ale je nutné podotknout, že se nám zde objevuje rozporuplné jednání oborových periodik. Hostinským

¹⁹³ Nemoci hostinských z povolání. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 1, s. 5.

¹⁹⁴ I u personálu uváděny obdobné zdravotní problémy jako u hostinských. *Zdravotní problémy. Číšnický obzor*. 1904, roč. 6, č. 11, s. 142-3.

¹⁹⁵ VAŠATA, Jaroslav. *Živůtek byl krásný: Z pamětí pražského a newyorského restaurátora*. 1. vyd. Praha: Eva, 1999, s. 26.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 159.

¹⁹⁷ Rozhovor s Františkou Haškovou.

byly doporučovány „Maggiho bouillonové kostky“, které měly být stejně dobré a užitečné jako dosud používané „Maggiho koření“.¹⁹⁸ Aktuálnost tohoto tématu je však i dnes nepopíratelná, sice některé obavy staré sto let nám přijdou směšné, ale jiné jsou i z hlediska dnešních odborníků na výživu zcela na místě:

„[...]V obchodech s potravinami kvete travičství v pravém slova smyslu. Uvedeme toho doklady. Uzené maso obsahuje často sanytr, sůl konservovací (s kysel. sírovou), solené maso z masité konzervy kyselinu borovou, sírovou a salicylovou, uzenáče se barví. Na místě kvásku používá se při výrobě chleba a pečiva namnoze droždí, které kvasí ještě po požití pečiva v žaludku. K sladkému pečivu používá se „soli ku kynutí“ (salmiak), potaše a pochybného prášku ku kynutí. Ze zeleninových konserv děkují hrášek a boby za svou skvostně zelenou barvu měďnatým solím; ovocné konzervy a zavařeniny obsahují kyselinu salicylovou, sírovou, bórovou a bývají barveny. Výrobky těstové, makarony barví se na žluto, taktéž máslo, v cukru je pro barvu indigo, čaji a kávě dá se žádaná barva dle druhu. K výrobě čokolády a kakao [!] používá se sody a potaše, některým druhům přidávají se ještě jiné alkalie a barva. Místo cukru používá se nyní lacinějšího, ale škodlivého chemického přípravku saccharinu ku slazení pevných i tekutých potravin a ke konservování všeho druhu neméně škodný, chemicky upravený formalin. Šťávě révy přidávají se všemožné chemické a jiné ingredience a barvy, o čemž by mohli znalci vín vyprávěti kroniky. [...]“¹⁹⁹

Právě této chemii autor přičítá větší výskyt ledvinových, žaludečních a střevních nemocí, ba i rakoviny, o kterých, dle jeho slov nebylo před padesáti lety téměř slyšeno. Vůbec se nezamýšlí nad tím, že se zlepšily diagnostické metody v lékařství, ani nad tím, jak špatná strava byla pro většinu lidí dostupná.²⁰⁰ Na druhou stranu je zcela pravda, že řada látek přidávaných do potravin zvyšuje riziko výskytu rakoviny. Například výše zmiňovaný salmiak (E510) se používá dodnes, a jedná se o látku nevhodnou pro jedince z tzv. rizikových skupin, jakými jsou alergici a astmatici, naproti tomu kypřící prášek (Karbonát hořečnatý – E 504) a potaš (jedná se o kypřící prášek do perníku – E 501) nejsou nebezpečnými látkami, ale neměly by být používány často. Zato sacharin (E 954) u pokusných zvířat vyvolává rakovinu močového měchýře a kyselina boritá (E284) je považována za rizikovou, toxickou, látku.

Ceny za stravování však bylo možné snížit i jinou cestou, než za cenu přidávání „chemie“, tak v době dalšího zvýšení cen masa bylo uvažováno o tom, zda by se neměly zavést v hostincích jako součást jídelníčku mořské ryby, které jsou levnější. Problém však byl v tom, že zákazníci o ně nestáli, protože doma vařili z hovězího, vepřového a telecího masa, na to byli zvyklí, ryby za „pochutinu“ nepovažovali.²⁰¹ Byl i pokus o prodej sobího masa, které mělo být levnější nebo mělo být sníženo dovozní clo na banány.²⁰²

¹⁹⁸ Rychle, dobře a levně. *Hostinský obzor*. 1908, roč. 6, č. 9, s. 76.

¹⁹⁹ Moderní travičství. *Hostinský obzor*. 1907, roč. 4, č. 20, s. 173.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ Zavedení mořských ryb do hostinců. *Hostinský obzor*. 1906, roč. 4, č. 16, s. 137.

²⁰² Drahota a nové druhy potravin. *Hostinský obzor*. 1911, roč. 9, č. 8, s. 59.

Nakonec se sice začaly objevovat rybí restaurace, ale ještě ani po druhé světové válce nevzrostla u většiny obyvatelstva obliba mořských ryb, a to čerstvé ryby byly dány na volný trh, nikoliv na příděl. Jako jeden z hlavních důvodů byl uváděn jejich pach, rada zněla rybu dva dny máčet ve vodě, která se má mezitím čtyřikrát vyměnit, poslední máčení může být i v mléce, pokud bylo k dispozici. Stále bylo upozorňováno na to, že z mořských ryb je možné upravit chutná a výživná jídla, je tedy pravděpodobné, že se oblíbě těšily pouze domácí ryby.²⁰³ Recepty zde uvedené byly na tresku a makrelu, dále na slanečka, filé a ze zbytků ryb a brambor se mohly připravit krokety. Například v meziválečné publikaci Šroubkova hotelu, (opakuji - známého svou vynikající kuchyní), je uvedena příprava kapra na čtyři různé způsoby, pak candát a treska, obojí na másle, vaření raci a pečené škeble a rybí salát ze zbytků ryb.²⁰⁴

Nabídka nápojů se lišila podle typu hostinského zařízení, pokud se pro přehlednost přidržíme seznamu dodavatelů Grand Hotelu Šroubek²⁰⁵, základními skupinami nápojů jsou: pivo (a nemůžeme pominout ani prostředek k jeho chlazení - led); víno; likéry, desertní vína apod.; vody; káva, čaj, čokoláda.

Troufám si říct, že nejvíc změn postihlo, z nejrůznějších příčin, pivo. V dnešní době bereme pivo v lahvích, stejně jako pivní tlakostroje, používané pro čepování, jak v restauračních zařízeních, tak mnohde i v malé „domácí verzi“ jako samozřejmost. Ale právě „lahve“ a „tlakostroje“ plnily stránky hostinských periodik po dlouhá desetiletí. Ani problém, ruku v ruce jdoucí s čepováním, totiž dodržování správné míry, nebyl tolik přetřásán. A není mi znám případ, kdy by někdo dával „tlakostroje“ nebo „lahve“ do souvislosti s možností snáze šidit zákazníka. Snad proto, že se předpokládalo, že se hostinský ve svém zájmu snaží vyhnout pokutě, která hrozila, pokud míru nedodržel. Dodržování správné míry se tak stalo problémem, údajně převážně v severních Čechách, z jiných příčin. Hostinští se řídili tzv. značkou plnosti, kterou na sklenice a püllitry umísťovaly přímo sklárny a nepředpokládali, že by neměla být správně umístěná. Až když bylo úředně kontrolováno, zda hostinští nalévají tekutiny v předepsaném množství, bylo toto pochybení skláren zjištěno, nicméně hostinští nesli zodpovědnost za správnost označení i obsahu nádob ministerským nařízením z 25. září 1875 říš. zák. č. 129, takže finanční postih stihl je, a ne sklárny. Samozřejmě existovala i jiná,

²⁰³ Chutné pokrmy z mořských ryb. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 9, s. 60. V čísle 10 na s. 70 se k tomuto tématu vrací, přičemž článek Karla Halačky „Mořské ryby v lidské výživě“ se věnuje nutriční hodnotě ryb a článek „Chutné pokrmy z mořských ryb“ opět uvádí několik receptů na zpracování ryb i jejich zbytků.

²⁰⁴ *Zlatá kniha Grand Hotelu Šroubek*, s. 117-120.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 169-175.

finančně náročnější možnost, a to cejchování sklenic, což se při křehkosti tohoto zboží zdálo jako zbytečný výdaj a hostinský se tím dostal takřkajíc do začarovaného kruhu.²⁰⁶

Pivní tlakostroje se staly hodně diskutovaným tématem na začátku 20. století. V roce 1904 se v *Hostinském obzoru* můžeme prvně dočíst o nařízení používat pivní tlakostroje, místo dosud využívaných ručních pivních pumpiček.²⁰⁷ Tlakostroj byl ze strany úřadů považován za hygieničtější, což se ovšem nesetkalo s pochopením u hostinských, obzvláště venkovských, konkrétně je tento případ uváděn pro Klatovsko a Přešticko, kde byl malý odbyt a proto i pořízení takového zařízení bylo na hranici jejich finančních možností. Hostinští si nakonec poradili tak, že nadále používali ruční pumpičky s tím, že vzduch čerpali rourou, která byla vyústěna ven a nebyla tedy v té samé místnosti, co sud.²⁰⁸ A samozřejmě se snažili dokazovat, že pivo, pokud je v otevřeném sudu po delší dobu, třeba týden i více, což se na vesnicích stávalo, by se spíše kazilo, než když se používá ruční pumpa. A naopak, že ruční pumpu je možné čistit lépe než dlouhé trubky velkých pivních tlakostrojů. Národně sociální poslanec V. Fresl se dokonce u ministra vnitra dotazoval, zda by nebylo možné udělat výjimku pro malé hostinské s tím, že by byly dány předpisy pro údržbu ručních tlakostrojů, případně, zda je ono nařízení natolik striktní, jelikož úřady I. a II. instance povolují pouze výše zmiňované velké pivní tlakostroje.²⁰⁹ Na druhou stranu, snad proto, že to nebylo doporučeno u nás, ale v Bavorsku, se s pochopením redakce setkal návrh používat při výčepu piva kyselinu uhličitou. Redakce poukazovala na to, že tím, že se nemusí používat vzduch, často znečištěný, je to prospěšné z hlediska hygienických i pro kvalitu piva, které nezvětrává a tedy se tak rychle nekazí. Obzvláště by to, dle redakce, prý využili na venkově.²¹⁰ Někdy se až zdá, že v redakci ztrácí soudnost, litovali malé hostinské, že si nemohou dovolit investovat peníze do velkého pivního tlakostroje, ale u zařízení ještě složitějšího finanční otázku ani nezmníní.

Nicméně v době, kdy probíhaly nejbouřlivější diskuze mezi „pumpičkáři“ a „tlakostrojáři“, nebyli pivní tlakostroje žádnou novinkou. V Praze se údajně používaly už od roku 1860, přesto ještě v devadesátých letech vyvolávaly řadu diskuzí, například městská rada v Liberci podala žádost na ministerstvo vnitra, aby byl vydán zákaz používání tlakostrojů kvůli jejich škodlivosti. Tento názor si našel příznivce i mezi českými hostinskými, protože se

²⁰⁶ Cejchované sklenice? *Hostinský obzor*. 1912, roč. 10, č. 22, s. 177.

²⁰⁷ Už v roce 1882 c. k. ministerstvo obchodu a vnitra vydalo nařízení ohledně tlakostrojů (přesněji 1. března 1882 čís. 29 ř. z.), které pak bylo 13. října 1897 pod číslem 237 ř. z. změněno, což vyvolalo řadu protestů. Viz. Chikanování hostinských. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 1, s. 4-5.

²⁰⁸ Sekaturny s pivními tlakostroji. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 1, s. 2.

²⁰⁹ O užívání pivních tlakostrojů u venkovských hostinských. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 4, s. 5-6.

²¹⁰ Používání kyseliny uhličitě při výčepu piva. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 12, s. 7. K tomuto tématu se vrací i článek Nemístná horlivost. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 18, s. 5.

domnívali, že by se odstraněním tlakostrojů mohla zvýšit kvalita piva a bez tlakostroje by nemohl pivo čepovat každý, ale jen člověk, který zná sklepní hospodářství. Diskuze ohledně tlakostrojů do sebe zahrnula nejen tento technický vynález samotný, ale i prostředí, ve kterém se nalézá²¹¹, jak usnadnil pracovní podmínky, trvanlivost a chuť piva, včetně toho, kdo chce mít pivo načepované s pěnou a kdo bez pěny, čistotu trubek a zisky s tlakostrojem a bez něj. Nakonec bylo rozhodnuto o prospěšnosti tlakostrojů²¹², což ve své podstatě vytvořilo prostor pro uzákonění jejich výhradního používání.

Ale ještě v době, kdy se vedla diskuse o pivních tlakostrojích využívajících vzduch, objevila se novinka - místo vzduchu mohla být použita již zmiňovaná kyselina uhličitá, která měla mít ještě pozitivnější vliv na pivo a jeho trvanlivost i chuť.²¹³ Hlavně bylo upozorňováno na to, že kyselina uhličitá je součástí šumivých nápojů, takže i piva, a toto „*v zdravotním ohledu na žaludek a zažívadla, jakož i rozličné ústroje vyměšovací patně působí*“.²¹⁴

Pivní tlakostroje používající kyselinu uhličitou tedy měly jednu nespornou výhodu, odpadl problém slivek nebo-li piva „z mála“ (tzn. když už bylo v sudu jen pár litrů). Pokud totiž hostinský přelil pivo „z mála“ do nového sudu nebo ho vytočil do sklenic a prodával ho, mohl se dostat do kolize se zákonem o potravinách, mohlo se jednat o falšování. Jiným případem nezákonného jednání bylo, když se host objednaného piva ani nedotknul, vrátil ho a hostinský se jej znovu pokusil prodat, i to mohlo spadat do prohřešku falšování potravin, nicméně výklad zákona, jak se stává i dnes, nebyl zcela jasný a byla vyžadována přesná direktiva.²¹⁵

Lahvové pivo bylo v podstatě považováno za jinou kategorii piva, často také nebylo prodáváno pouze hostinskými, ale již zmiňovanými hokynáři, trafikanty a uzenáři. Stručně řečeno, pokud bylo prodáváno v obchodech, byla to opět jedna z forem nechtěné konkurence. Hostinští psali stížnosti nebo se snažili o jeho bojkot, jako například v Kutné Hoře, na Žižkově si spolek hostinských Fastr pronajal od obce pivní krejcar, a tím získal dozor nejen nad pivem prodávaným po sudech, ale i v lahvích.²¹⁶ Jedním z argumentů, proč jsou hostinští proti lahvovému pivu, bylo, že ne vždy je stáčeno ve vhodných podmínkách. Proto

²¹¹ Dá se říci, že většina hostinských se shodla na tom, že pokud je vzduch přiváděných do sudů s pivním tlakostrojem čistý, a pokud jsou pivní trubky pravidelně a pečlivě čištěny, tlakostroje jsou přínosem.

²¹² O pivních tlakostrojích. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 22, s. 219-221.

²¹³ O nedostatecích dnešního čepování piva. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 24, s. 235-236.

²¹⁴ Výčep piva pomocí kyseliny uhličitě. *Hostimil*. 1898, roč. 15, č. 36, s. 469-470.

²¹⁵ Co jsou to „slivky“? *Hostimil*. 1900, roč. 17, č. 16, s. 178.

²¹⁶ Např. Akce proti lahvovému pivu. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 2, s. 4.; Pryč s prodejem lahvového piva u hokynářů! *Hostinský obzor*. 1905, roč. 3, č. 5, s. 3.

bylo v roce 1899 vydáno nařízení, které tyto podmínky jasně upravovalo.²¹⁷ Jeho podrobnost ukazuje, že bylo potřeba vyvarovat se celé řady poklesků „proti hygieně“, kterých se lidé při stáčení dopouštěli.²¹⁸ Poklesky vůči hygieně časem ustaly, ale lahvové pivo hostinským vadit nepřestalo.²¹⁹ Ohledně lahvového piva tak bylo možné číst i tyto rady:

*„Kolegové! Stáčejte pivo do lahví! – Poslužte konsumentům, když si lahvové pivo přejí! – Vyvěste za okna oznámení, že máte lahvové pivo na skladě! – Upozorněte své hosty, že v případě, když potřebují, lahvové pivo jim obstaráte! – Nepoškozujte sebe odbýváním kupujících, že lahvové pivo nevedete!“*²²⁰

V roce 1928 byl upraven obchod s lahvovým pivem, téměř po třiceti letech, bylo jasně stanoveno, jak mají být označeny zátky a kdo smí používat tzv. patentní uzávěrky. Tím byl řešen i neoprávněný prodej piva.²²¹ Časem se však povolení prodeje lahvového piva stalo formalitou, takže se tento druh prodeje rozšířil hlavně na venkově. V polovině třicátých let se opět mluvilo o novele, která by měla opět uzákonit koncesovaný prodej, ale ani to nebylo konečné řešení.²²² Ještě po druhé světové válce se tak dočítáme, že lahvové pivo způsobilo hostinským řadu problémů, takže i po padesáti letech je potřeba se touto otázkou stále zabývat se stejnou pozorností, jako dřív.²²³ Nicméně od trpného postoje, kdy se hostinským radilo, aby měly také lahvové pivo, když si ho zákazník žádá, se postoupilo ještě o kousek dále: „Až do konečného řešení úpravy prodeje alkoholických nápojů využijme všech daných možností a své obchodní zdatnosti pro propagaci lahvového piva v hostinských podnicích, jak to vyžaduje veřejný zájem.“²²⁴ Tedy už se nejednalo o trpnou rezignaci na stav, který nebylo v silách hostinských změnit, ale naopak nastala vlna ještě většího šíření produktu.

²¹⁷ „O místnostech ku stáčení piva ustavuje výnos ministerstva obchodu ze dne 22. září 1899 toto: 1. místnosti, v kterých se pivo stáčí ze sudů do lahví, musejí být světlé, suché, dobře ventilované a opatřené nepromokavou podlahou. Podlaha má míti dostatečný spád, jestliže lze vodu z místnosti přímo do kanálu sváděti. Kanál musí býti opatřen uzávěrkou proti zápachu. Stěny s podlahou souvisící, pokud mohou být znečištěny, buďtež z nepromokavého materiálu nebo takovým materiálem natřeny. 2. Čistění nádob (láhví, džbánů a pod.) prováděno buďž rychle se otáčejícími kartáči nebo jinými přístroji. Kde forma nádoby nedovoluje užiti kartáčů, může býti užito porcelánových třisek neb ocelových pilin. Piliny olovené jsou zakázány. 3. Každá nádoba buďž po čišťení vypláchnuta vodou se stanoviska hygienického nezávadnou; vody jednou užité nesmí býti poznovu užíváno. 4. Korky před použitím buďtež v páře spařeny, aby bakterie v nich obsažené byly zničeny; užívány buďte jen korky kompaktní (celistvé) a tak veliké, aby uzávěr byl vždy úplně trvalý a vzduchotěsný. 5. Kde se stáčí bez tlakostroje, nesmí vzduch přiváděn do sudu vyprazdňovaného přímo z místnosti, nýbrž musí přiváděn býti skrze předmět bavlnou naplněný (vzduchový ventil). Uzavírání lahví t. zv. patentní uzávěrkou jest zakázáno.“ *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 8, s. 3.

²¹⁸ Tyfovou epidemií ve Štýrském Hradci měli také způsobit špatně umyté pivní láhve a je uvedena celá řada dalších prohřešků. O následcích špatného čištění pivních lahví. *Hostinský obzor*. 1913, roč. 11, č. 10, s. 77.

²¹⁹ Láhvové pivo. *Hostinský obzor*. 1924, roč. 22, č. 23, s. 2.

²²⁰ Kolegové! *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 4-5, s. 35.

²²¹ Úprava obchodu lahvovým pivem. *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 15-16, s. 129-130.

²²² Poměry v hostinství dnes. *Hostinský obzor*. 1935, roč. 33, č. 17, s. 127-128.; Smutná bilance roku 1935 pro stav hostinský. *Hostinský obzor*. 1935, roč. 33, č. 23, s. 181-182.

²²³ Pravda o lahvovém pivě. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 3, s. 14.

²²⁴ Tamtéž.

Ceny piva byly řešeny v každé době, stejně tak je tomu dnes. Co dnešní člověk vnímá jako mírně neobvyklé, je strukturování jeho cen. Jiná byla cena pro pivo ve městě, jiná na vesnici, jiná pro šestistupňové a osmistupňové, jinak stálo plzeňské pivo. Jinak stálo pivo přes ulici, než pité v lokále, stočení piva do lahve stálo jinak než pivo lahvové.²²⁵ Jak bylo řečeno, pivo se točilo, a také se stáčelo do lahví. Na Marjánce v Břevnově to byl nejčastěji Staropramen a také „Plzeň“, ale i Františka Hašková si vzpomíná na její vyšší cenu, takže se prý točila jen z jedné pípy, za to Staropramen ze dvou až tří, jelikož nabízeli i černé pivo.²²⁶ Ve vesnické hospodě u Gruberů byl sortiment omezenější, paní Malá říká:

„Hlavně teda to pivo, a lahvový pivo, s kterým byla hrozná práce, protože to bylo takzvaný obyčejný osmiprocentní pivo a to jsme, abysme nemuseli lítat do sklepa a to, tak jsme ty láhve měli v prádelně a to jsme museli na dvůr do prádelny, tam bylo teda chladnějc, a když ty lidi přišli a chtěli třeba osum, deset lahví, nebo pět lahví, tak se běželo pro ty lahve, tam se jim to to, a pak zase zpátky. A to pivo se strašně kazilo, to nebylo jako teď, to se muselo počítat s tím, aby se to pivo jako prodalo, maminka pořád koukala, jestli bude blbý počasí, nebude blbý počasí, jestli bude horko, jestli má objednat víc piva, tutoho lahvovýho, to bylo fakticky hrozný, fakticky s tím byla hrozná práce, to každěj potom vzal tu flašku, takhle se podíval, jestli to není kalný, jo, s tím byly potíže, jako se sudovým to ne.“²²⁷

V hospodě nabízeli pouze jeden druh piva, jelikož, jak říká, dvanáctka se lidem na vesnici zdála příliš drahá a kromě toho se na pivo zastavili během práce na poli, takže pokud by pili silnější, snadno by se opili, v nabídce tedy bylo pivo osmistupňové, později i desetistupňové. Pivo se bralo z nedalekého pivovaru, kdy dědeček paní Malé zapřáhl krávy a jel přes Kdyni do Kouta, kde byl pivovar. To bylo asi šest kilometrů. V té době totiž ještě pivovar sudy nerozvážel. Byl to výlet, jak říká, téměř na celý den. Ani během druhé světové války neměly s dodávkami piva problém.²²⁸

O kvalitě piva, která se během války postupně snižovala, protože byl nedostatek ječmene, takže pivo nakonec mělo pouze 3,2°²²⁹, se však nezmiňuje. Až po sklizni obilí v roce 1946, přesněji od listopadu, se mohlo začít prodávat pivo, které mělo 7°, s tím se ovšem zvýšila i jeho cena.²³⁰

Pokud se zamyslíme (a podíváme do statistik), co se po první světové válce nejvíc pilo, zjistíme, že medovina není zmiňována vůbec, naproti tomu ovocné víno si drželo svou oblibu, ale bylo vyráběné hlavně podomácku, takže bylo obtížné určit jeho spotřebu, co naopak klesalo, byla spotřeba vína a moštu z hroznů. Stoupala spotřeba limonád, minerálních

²²⁵ Ceny piva v drobném. *Hostinský obzor*. 1920, roč. 18, č. 13, s. 78-79.

²²⁶ Rozhovor s Františkou Haškovou.

²²⁷ Rozhovor s Hanou Malou.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Ministr Václav Majer hostinstvu. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 23, s. 169

²³⁰ Ceny sedmistupňového piva. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 24, s. 179.

a sodových vod a to i přes to, že bylo podotýkáno, že minerální vody jsou poměrně drahé. Někdy v té době měla také spotřeba piva dosáhnout předválečné úrovně.²³¹

Grand Hotel Šroubek, podnik v centru Prahy, uváděl tři dodavatele piva, kromě všeobecně známého plzeňského Prazdroje nabízel i bavorské pivo Salvator a mnichovské Löwenbräu, tedy pravděpodobně méně obvyklé značky.²³² A existovala by celá řada dalších případů, dokládajících, že menší vesnické hospody většinou braly pivo z místního pivovaru, podniky větší a podniky ve městech nabízely plzeňské pivo, což do jisté míry už ukazovalo na určitou úroveň daného zařízení, a jen ty větší podniky si mohly dovolit nabízet piva zahraniční.

Ale i poptávka se měnila, ve venkovské hospodě to mohlo například být, když se konala taneční zábava a do hostince tak za zábavou přišly i ženy. Také vzrostla potřeba být déle vzhůru. Z teplých nápojů se tak u Gruberů podávala káva a čaj, ale prý hlavně během tanečních zábav, kdy u přípravy kávy pomáhala i paní Malá: „*Maminka mě tam postavila k tomu kafi a nandala mě to tam do hrnečku a já to zalejvala, když teda někdo přišel pro to kafe, hned to šel mamince zaplatit.*“²³³ Patrně se jednalo o kávu, kterou dnes známe pod označením „turecká“. Pokud někdo požádal o čaj, tak se do sítky daly čajové lístky, později i do čajítka-vajíčka a přelilo se horkou vodou, ale lidé si prý čaj moc nedávali, pili především limonády – oranžovou nebo červenou. Ani sodovky neslavily na vesnici úspěch, i sedláci si radši natočili jen „obyčejnou“ vodu.²³⁴ Vzhledem k tomu, že v době, na kterou jsem se dotazovala, byla paní Malá ještě příliš mladá, tak z alkoholických nápojů, kromě piva, si vzpomíná, že se pil rum a víno, a i další, ale není si jistá, co za druhy.²³⁵ Pravděpodobně však nebyla nabídka vín příliš široká, u ostatních alkoholických nápojů se asi jednalo o slivovici, režnou, kmínku apod.

Host v kavárně měl samozřejmě na výběr z více druhů nápojů, než host restaurace či výčepu, v podstatě běžným sortimentem, který popisuje i Františka Hašková, byla káva²³⁶,

²³¹ Co se u nás pije? *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 4-5, s. 35.

²³² *Zlatá kniha Grand hotelu Šroubek*, s. 169.

²³³ Rozhovor s Hanou Malou.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Káva se však nepodávala pouze v kavárnách, snad i proto se můžeme setkat s radami, jak ji správně připravit: „1. Vezmi jen čistou, přímo od studny neb od pramene donesenou vodu ku přípravě. 2. Použij vždy jen kávu nejjemnější, poněvadž špatnější a lacinější káva, kdybys ji i sebe více upotřebil, špatně chutná. 3. Neupraž neb nekup si kávy té velikou zásobu, poněvadž má býti pokud možno vždy čerstvě pražená. 4. Nemel kávu na hrubo, nýbrž na jemnou moučku. 5. Káva připravuje se nalitím vařící vody na moučku kávovou; nenech proto moučku kávovou vařiti, nýbrž spař ji pouze. 6. Použij k spaření čistý sáček z bílého bavlněného barchetu neb plátna. 7. Vařící vodu nenalej na kávovou moučku najednou, nýbrž jen v malých troškách, vždy po přestávkách. 8. Pečuj o to, aby kávová moučka při nalévání byla co možná nejméně odkryta, nýbrž stále vzduchotěsně uzavřena. 9. Takto připravenou kávu pij hned čerstvou. 10. Má-li uvařená káva zůstati delší dobu teplou, postav ji v nádobě dobře

podávaná i se sklenkou vody (která je dnes spíš raritou). Podávala se tedy káva se šlehačkou, bez šlehačky, káva s mlékem, kakao. Naproti tomu dnes běžná sušenka se ke kávě Na Marjance nepřidávala, host si mohl objednat ze sortimentu „domácí výroby“ - buď koláč, řezy, vdolky, Boží milosti, linecké, jablkový závin, palačinky. Každý den se, dle slov Františky Haškové, připravoval jiný moučník. Čaj zde byl servírován jinak, než dnes, snad i proto to tak dobře popsala:

„Jo, tak to bylo moc pěkný, to byl taky pytlíček, když si chtěla čaj, to byla ještě taková ozdobná sklenička, v tej skleničce byla tyčka a na tý tyčce byl přivázaný ten balíček s tím čajem, no tak se to servírovalo. Vzlášť byl hrneček s horkou vodou, no a ty sis vzala tu tyčku a pomáčkala s to, a pak s to odložila do té skleničky. Ale ty skleničky se mi hrozně líbily, ty byly takový tmavě žlutý a takhle dole byly zlatě malovaný nebo jak. Ty byly moc hezký, škoda, že jsme si náskou nenechali.“²³⁷

Kavárny se rozdělovaly na tři třídy, nabídka v základních „poživatinách“ bývala obdobná – černá káva, bílá káva, káva se smetanou, mokka, čaj v číši a limonáda – jen ceny se lišily. Nejdražší byla mokka káva, většinou následovaná limonádou.²³⁸ Ale ani ceny sodových a minerálních vod nebyly nízké. Snad proto na Marjance sodovky nejčastěji odebírali ze sodovkárny v blízké Liborově ulici, buď se jednalo o jednotlivé lahve, nebo i celé sudy, opět čepované pípou.²³⁹

Styl provozu i nabídka byly v jednotlivých podnicích značně odlišné, proto nemůžeme poměry panující v jednotlivých zařízeních nijak generalizovat, každé z nich mělo svá specifika.

1.4 Rodina provozovatele a její vztah k zaměstnancům

Pokud se na hostinské koncese podíváme z hlediska četnosti zastoupení žen a mužů, pro Prahu a okolní obce mezi lety 1896-1910 platí, že ze všech osob, které vlastnily koncesi, bylo 22-24 % žen. Po válce sice ubylo koncesí provozovaných muži (zhruba o 150-200 koncesí), ale počet žen s koncesí zůstal srovnatelný s rokem 1910, takže se jejich počet zvýšil zhruba na 26%. Nicméně s tím, jak se situace „vracela do vyjetých kolejí“, klesá i počet žen s koncesí. Už o rok později, v roce 1920, klesl v některých obdobích pod 25%.²⁴⁰ Tyto údaje

uzavřené – do větší nádoby s horkou vodou, nikdy však samotnou na horkou plotnu, a necht' káva při stání nikdy se podruhé nevaří.“ Deset pravidel vaření kávy. Hostimil. 1899, roč. 16, č. 33, s. 409.

²³⁷ Rozhovor s Františkou Haškovou.

²³⁸ Nové ceny v kavárnách. *Hostinský obzor*. 1924, roč. 22, č. 19, s. 5.

²³⁹ Rozhovor s Františkou Haškovou.

²⁴⁰ *Statistická knížka královského hlavního města Prahy [...]* za rok 1896, 1900, 1910, 1919-1920.

však nemusí být zcela přesné, koncesi mohla vlastnit jiná osoba, než ji provozovala.²⁴¹ Často se na chodu živnosti oba manželé podíleli stejnou měrou, někdy dokonce ve větší míře žena, než muž, a to i přes to, že koncesi vlastnil on. U Tellingerů koncese přecházela z otce na syna, i když manželky byly plně zapojeny do chodu živnosti:

„Maminka dělala jako co bylo potřeba doma. A potom, potom chodila do toho kurzu, jak to máš u toho Šroubka, když se vdala. A co ještě dělala, a byla jinak, vedla, jako dneska by to byla nějaká hospodyně nebo jinak se jim říká – provozní, jo poněvadž se starala o celej personál a přitom byla i v pokladně, no.“²⁴²

Teoreticky první ženou, která by mohla koncesi převzít, byla Františka Hašková (pokud by ji nepřevzal její manžel, což ostatně byl také častý jev). Každopádně „školená“ na to byla, vyučila se řeznicí, chodila do obchodní školy i „mixérského kurzu“ a v provozu musela ovládat všechny činnosti.²⁴³

U Gruberů naopak, jak se zdá, „vládly“ ženy, babička prý byla „hrozná sekernice a metrnice, tu musel každěj poslouchat“, stejně tak rozenou obchodnicí, dle slov paní Malé, byla i její maminka.²⁴⁴

Pokud si mohl člověk dovolit ten luxus a svobodně se rozhodnout pro to, jaké chce povolání vykonávat, na místě byla úvaha, zda se bude schopen uživit, tedy jestli v daném místě není koncentrace hostinských zařízení příliš vysoká. Podmínky se lišily město od města, vesnici od vesnice a ve velkých městech i ulici od ulice. Tak například co se týče počtu obyvatel na jednu koncesi, nebyla na tom Praha (bez předměstí) až tak špatně. Na jednu koncesi připadalo 250 obyvatel, lépe na tom byl například Linec s 259 nebo Lvov s 354 obyvateli, hůře na tom naopak byla města jako Vídeň s 211, Cheb se 164, Brno se 145, Olomouc se 119 a Celovec s 98 obyvateli.²⁴⁵ Nicméně počty hostinských zařízení i jejich provozovatelů stoupaly.²⁴⁶ Hostinský mohl být i v poměru podsudnickém, či mohl mít hostinec jako pachtýř nebo náměstek²⁴⁷, a je tedy možné, že ti započítáni, na rozdíl od vlastníků, nebyli. To bylo také jedním z úskalí profese, poměry podsudníků byly často velice špatné.

²⁴¹ Například „U Černého orla“ majitel koncesi osobně neprovozoval. Karton 1150, 1919-1942, BUBENÍČEK, Alois, Hostinec U Černého orla, Perštýnské náměstí 117, Pardubice.

²⁴² Rozhovor s Františkou Haškovou.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ Rozhovor s Hanou Malou. Vyprávěla zajímavý příklad: *Já sem říkala, dokáže prodat nos mezi vočima, víš jak byla taková, bylo to v ní, no. Já sem třeba dostala jako svatební dar spousta nádobí a mimo jiné sem dostala sedm kávových souprav, sedm, já sem povídala, ježiš marjá, copak já s tím budu dělat, tak se to nějak prodá, řekla naše mami, a než jsme přijeli za čtrnáct dní, jsme byly na to, tak tam zůstala jedna, všechno prodala a dala nám peníze a bylo to.*

²⁴⁵ Údaj platí pro sčítání z 31. prosince 1890. Počet hostinských koncesí v čelnějších rakouských městech. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 16, s. 162.

²⁴⁶ Rádově se jejich počet zvýšil z necelých osmnácti tisíc v roce 1890 na dvacet tři a půl tisíce v roce 1900. Počet samostatných hostinských v Čechách. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2. č. 1, s. 4.

²⁴⁷ Pachtýřů, náměstků a podsudníků se týkal §19 Živnostenského řádu. Např. *Živnostenský řád*, s. 557-564.

Jiným případem bylo, kdy byl jedinec do povolání hostinského nebo hostinské, „vmanévrován okolnostmi“. Paní Malá vypráví:

„No, tak já ti to povím, to bylo takhle, můj děda, ten byl od dvanácti let sirotek, a vyučil se pekařem. A měl sice sestru, a bratra, starší, ale ty se o něj starat nemohli, tak se o něj starali nějaký lidi ve Kdyni a dohodili mu hostinskou, která byla vdova právě tady z té hospody, z toho Brnířova a ta byla o dost starší než von, on byl hrozně mladej, když se ženil a vona mu hnedka při prvním porodu zemřela, i to dítě zemřelo, takže von potřeboval do té hospody zase další ženu, tak z jeho, z té přízně první ženy, někdo říká, že to byla její sestra, ale já nevím, prostě ta sloužila, naše babi, sloužila ve Vídni, a tej napsali Anna přijed', budeš se vdávat. Anna přijela, s dědou se viděli asi dvakrát nebo třikrát, a vzala si ho. No a to bylo dobrý manželství, babi byla zase o hodně mladší, než byl děda, děda byl radši, že měl mladou ženu, poslouchal jako hodinky, babi vládla. A bylo to dobrý.“²⁴⁸

V tomto případě podnik prosperoval, došlo i k jeho rozšíření, ale je pravděpodobné, že celá řada jiných takové úspěchy neměla. Také nebylo zcela řídkým jevem, kdy se povolání hostinského předávalo z generace na generaci.²⁴⁹

Častá strategie také byla kombinace hostinské živnosti s dalším provozem, například u Tellingů to byla uzenářská dílna, u Gruberů obchod se smíšeným zbožím.²⁵⁰

A řadu dalších případů rodinných strategií i různých jiných okolností nám ilustrují žádosti o koncese dochované v archivech.

Vcelku běžná byla žádost o udělení hostinské koncese, přičemž ve prospěch žadatele se jí chtěl vzdát stávající majitel koncese.²⁵¹ Dalším důvodem pro žádost o změnu v koncesi nebo pro žádost o její udělení mohl být zamýšlený prodej majitelem objektu, ve kterém byla živnost provozována a provozovatel, který byl zatím jen podsudníkem se obával o svou obživu.²⁵²

Častým důvodem, kde se v podstatě pouze jednalo o to, že úřad vzal oznámení na vědomí, bylo rozhodnutí provozovat koncesi vdovským právem. Někdy se jedná skutečně o strohé oznámení²⁵³, jindy se dozvíme, že žena chce provozovat živnost osobně, jelikož koncesi provozovala společně s manželem.²⁵⁴ Tedy i tady vidíme plnou participaci ženy v provozu živnosti. Na druhou stranu někteří vdovám nepřáli, takže existovaly i určité

²⁴⁸ Rozhovor s Hanou Malou.

²⁴⁹ To je i případ Františky Haškové, její tatínek, dědeček i pradědeček byli hostinští. Toto povolání si i přenesli z Dubu (na Šumavě) do Břevnova, kde k němu později, prý na popud babičky Františky Haškové, která byla ze statku, přidružili řeznicko-uzenářskou dílnu. Viz. Rozhovor.

²⁵⁰ Viz. rozhovor s Františkou Haškovou a Hanou Malou.

²⁵¹ Našla jsem případ, že se koncese vzdávala budoucí tchýně ve prospěch zetě s tím, že o tom sepsali notářskou smlouvu, nevěsta je zde však jen jakousi „stafáží“. OÚ Smíchov, karton 572, 1148/90; 1921-1922 Emilian Ferdinand Tremčinský, Líšnice.

²⁵² Žadatel udával, že nový majitel žádá o koncesi, ale nechce ji osobně provozovat, vzhledem k tomu, že bylo zjištěno, že bývalý podsudník není mravně bezúhonný, koncese mu udělena nebyla. OÚ Smíchov, karton 572, 1148/141; 1922 Jan Tůma, Ruzyně.

²⁵³ OÚ Smíchov, karton 573, 1148/903; 1924 Anna Trunečková, Smíchov.

²⁵⁴ OÚ Smíchov, karton 572, 1148/315; 1923 Božena Tůmová, Velká Chuchle.

tendence, jak jim tuto možnost obživy zamezit, což kupodivu v *Hostimilu* nepřijímali s pochopením a naopak kontrovali „*Když hostinský zemře, dá živnostenský úřad vdovu s nedospělými dětmi utopit, (v Indii vdovy upalují, ale u nás je hranice drahá) a „reforma“ je hotová! Je to pomoc jednoduchá, laciná a lidumilná!!!*“²⁵⁵

V případě ženy provozující živnost vdovským právem bylo vcelku obvyklé, že pokud znovu uzavřela sňatek, čímž nárok na koncesi ztrácela, žádal o koncesi nový manžel. Tak Jaroslav Tichý žádá o koncesi s tím, že se jí v jeho prospěch manželka, dříve ovdovělá Beránková, vzdá. Tuto žádost sepisoval advokát, je otázkou, proč žadatele neupozornil, že po sňatku žena právo provozovat živnost ztratila a tedy v tomto případě na „vzdání se koncese“ úřady vůbec nemusely brát zřetel. Pro lepší dojem a hlavně ve snaze spíše si zajistit kladný výsledek takové žádosti se často uvádělo odborné vzdělání (mnohdy to nepomohlo). Tichý patrně žádné neměl, nicméně do žádosti uvedl, že pracoval u svého otce – hostinského.²⁵⁶

Dalším příkladem ukazujícím plejádu rodinných vazeb, a tím i mechanismus přecházení koncesí, ukazuje žádost Vojtěcha Tůmy. Ten žádá o koncesi místo snachy (Anna Soukupová) a její matky. Marie Soukupová se v jeho prospěch koncese vzdává, přičemž živnost provozovala vdovským právem. Syn Vojtěcha Tůmy začal provozovat hostinec v Hvozdnici, kam se měla přestěhovat i Marie Soukupová.²⁵⁷

O koncesi mohl žádat i jiný příbuzný ovdovělé ženy, tak Františka Tučková po té, co její matka onemocněla, zažádala o koncesi pro sebe, při čemž uvedla, že ji se svou matkou provozovala od roku 1910 (narodila se v roce 1896).²⁵⁸ Naopak Alois Beran²⁵⁹ při žádosti o udělení koncese po své zemřelé matce, použil mimo jiné slova: „*Jsem původu arijského. Jsem též úplně zachovalý.*“²⁶⁰ Ale už v červenci oznamoval, že od 15. července 1941. uzavírá na neurčitou dobu svůj hostinec, protože je sám. Neteř, která mu měla pomáhat, se nemůže po smrti své matky, živnosti věnovat.²⁶¹

²⁵⁵ Vymýtění žen (vdov) z provozování živnosti hostinské. *Hostimil*. 1900, roč. 17, č. 13, s. 138.

²⁵⁶ OÚ Smíchov, karton 572, 1148/302; 1919-1920 + 1148/303; 1919 Jaroslav Tichý, Božena Tichá, Úholičky.

²⁵⁷ Na listině, ve které se Marie Soukupová vzdává dalšího provozování koncese, je patrné, že ji nepsala sama. OÚ Smíchov, karton 573, 1148/516, 1923-1924 Vojtěch tůma, Davle 2.

²⁵⁸ OÚ Smíchov, karton 574, 1148/1215; 1925-6 Františka Tučková, Smíchov., koncese byla povolena v roce 1926.

²⁵⁹ Karton 1146, 1883, 1908, 1939, 1941-1942, BERAN, Alois, Jeníkovice 46.

²⁶⁰ Je zde vidět, že styl žádostí mohl být silně ovlivněn tím, za jaké „politické situace“ byly podány. Tamtéž, Politické exposituře v Přelouči, 20. 1. 1941.

²⁶¹ Tamtéž, Pol. exposituře v Přelouči, 14. 7. 1941.

Pokud však někdo žádal o schválení náměstka²⁶², nejčastěji byly uváděny zdravotní důvody, protože tato žádost měla být podávána pouze v nutném případě.²⁶³ Úřady se tak snažily zamezit praxi, kdy majitel domu zažádal o udělení koncese, kterou ale neměl v úmyslu osobně provozovat. Neexistuje však systematické potírání tohoto jevu ze strany úřadů, nicméně je možné se domnívat, že zde byla snaha omezit zisky určité vrstvy obyvatel. Častá byla také praxe, kdy majitel žádal o pomocné ženské síly, ale jednalo se ve své podstatě o zástěrku prostituce. Tak Jan Doležal²⁶⁴ žádal o povolení ženské síly z důvodu své i manželčiny nemoci, s tím, že živnost měla vzhledem k hospodářské krizi upadat tak, že si nemohl dovolit platit mužskou pracovní sílu, tedy číšníka.²⁶⁵ Nicméně Modrá Hvězda nebyla podnikem s „bezvadnou pověstí“, zejména vinárna s boxy, kde obsluhovaly „slečny“, byla trnem v oku. Dále domněnku o provozování prostituce může potvrzovat i to, že tyto slečny bydlely v hotelových pokojích.²⁶⁶

Na druhou stranu se vdova Marie Macháčková²⁶⁷ snažila získat povolení zaměstnávat ženu, nejen z důvodu své nemoci a výdělků, z kterých by číšníka nemohla zaplatit, ale i proto, že se nechce vydat „*veřejné pomluvě též ohrožování zlomyslného, násilného poškození majetku, což se mi už přihodilo a mohu o tom podati svědectví. Jsem sama v domě, a musím zde míti k ochraně ženu, která také starati se musí také o pořádek, čistotu, úklid, umývání nádob a. p.*“²⁶⁸ To jí, jako opodstatněné, bylo dovoleno, ale muselo se jednat o ženu starší

²⁶² Živnost hostinská a výčepnická měla být provozována osobně, pokud to nebylo možné, mohlo se u příslušného úřadu zažádat buď o náměstka, tj. zástupce nebo živnost propachtovat, respektive provozovat nájemcem. Náměstek (zástupce) i pachtýř (nájemce) museli být způsobilí k provozování hostinské živnosti, stejně jako majitel sám. Rozdíl byl v tom, že nájemce živnost provozoval na svůj účet, náměstek na účet toho, komu byla koncese udělena, pracoval tedy za určitý plat nebo podíl na zisku. Dnešním termínem by byl náměstek provozní, živnost totiž vyžadovala dohled majitele koncese. Existoval i poměr podsudní, nicméně zde byla situace velmi komplikovaná, mohlo se jednat jak o majitele koncese, náměstka, nájemce i živnostenského pomocníka, konkrétně sklepníka, skutečný právní poměr bylo možné zjistit pouze na základě ujednání v konkrétním případě. Stručně řečeno vždy existovala dohoda mezi konkrétním pivovarem a jedincem o tom, že bude odebírat pivo za vyšší cenu než je běžná nákupní cena a za to mu budou od pivovaru poskytnuty místnosti způsobilé k provozu živnosti. Viz. *Živnostenský řád*, s. 84-85, 557-565.

²⁶³ OÚ Smíchov, karton 572, 1148/404; František Tylle, Břevnov a karton 574: 1148/1148 1925 Josef Tichý, Roztoky. Tichý žádá o schválení náměstka „*Těž předkládám vysvědčení o chorobě mé manželky, která mně [!] v živnosti zastávala a která to nyní pro chorobu zastáváti nemůže a já jako řezník a uzenář se sám stím!*“ byla situace velmi komplikovaná, mohlo se jednat jak o majitele koncese, náměstka, nájemce i živnostenského pomocníka, konkrétně sklepníka, skutečný právní poměr bylo možné zjistit pouze na základě ujednání v konkrétním případě. Stručně řečeno vždy existovala dohoda mezi konkrétním pivovarem a jedincem o tom, že bude odebírat pivo za vyšší cenu než je běžná nákupní cena a za to mu budou od pivovaru poskytnuty místnosti způsobilé k provozu živnosti. Viz. *Živnostenský řád*, s. 84-85, 557-565.

²⁶³ Tamtéž. Tichý žádá o schválení náměstka „*Těž předkládám vysvědčení o chorobě mé manželky, která jen zabýváti nemohu neb se většinou mimo domov za obchodem zdržuji [...]*. Na lékařském osvědčení je, že Emilie Tichá trpí silnou nervosou a žaludečním chronickým katarom, takže živnost provozovat nemůže.

²⁶⁴ Karton 1158, 1938, 1941, 1946, DOLEŽAL, Jan, hotel Modrá hvězda, Masarykova 181, Pardubice.

²⁶⁵ Tamtéž, Slavnému okresnímu úřadu v Pardubicích, 20. 10. 1938.

²⁶⁶ Tamtéž, Zpráva, 18. 11. 1946.

²⁶⁷ Karton 1208, 1924, 1926-1928, 1938-1941, MACHÁČEK, Václav, Na růžku, Labská 28, Pardubice.

²⁶⁸ Tamtéž, Okresní úřad v Pardubicích, 27. 10. 1938.

třiceti let, která bude při obsluhování hostů oblečena v černých nenápadných šatech s bílou zástěrkou.²⁶⁹ Mohlo se samozřejmě jednat o kalkul, kdy se žena „postavení“ vdovy snažila zneužít k získání lepších zisků prostřednictvím dámské obsluhy, ale stejně tak se mohlo jednat i o prosbu osamělé ženy, skutečně potřebující pomoc při vykonávání náročného povolání.

Jiným případem bylo, pokud žádal někdo o koncesi nově, to dokládal své vzdělání (pokud nějaké měl, až do uzákonění průkazu způsobilosti toto bylo možné obejít), pravidlem byla formulka o bezúhonnosti či mravní zachovalosti, ale setkala jsem se i s případem, kdy žadatel vyzdvihoval své „politické zásluhy“.²⁷⁰ Nově sice o koncesi nežádala vdova po Arnoštu Košťálovi²⁷¹, ale též dostala radu, kterou samozřejmě využila, aby vždy při vyřizování „firemních záležitostí“ uváděla, že její manžel byl zastřelen Němci.²⁷²

Co se množství zaměstnanců týče, celkově bylo zaměstnáno většinou o něco více mužů než žen, ale v průběhu doby se jejich stavy vyrovnávaly. Ve dvacátých letech zaměstnávaly hotely a kavárny atd. v Praze víc jak 9000 osob, z toho bylo 4736 mužů, 4418 žen a 1311 učňů. Z toho 5458 pracovalo v hotelech, velkorestauracích a velkokavárnách. Nejvíce personálu měl Obecní dům, jednalo se o 360-380 lidí.²⁷³ Je však možné uvažovat i o tom, že ženy byly častěji zaměstnány jen na příležitostné výpomocné práce, jako praní či úklid nebo v kuchyni v případě jednorázové slavnostní události, a do statistik zahrnuty nebyly.

Jaroslav Vašata, který se po určitý čas stal nájemcem Obecního domu, a zároveň mu patřil automat Koruna, ve svých vzpomínkách uvádí, že měl 500 zaměstnanců, tedy v Koruně pracovalo zhruba 120-140 lidí.²⁷⁴ Bohužel neříká, kolik z nich bylo žen, nicméně v automatech bývaly ženy zaměstnávány častěji, stejně tak se zmiňuje o tom, že speciálně ženy připravovaly kávu.²⁷⁵ Na jiné „pracovní pozice“ zas ženy neměly šanci dosáhnout, ale o tom na jiném místě.

Pokud se pokusíme určit rozvrstvení hostinského stavu, který měl svou elitu i své „bahno“, mohou nám k tomuto odhadu posloužit dvě statistiky. V Praze a na předměstích bylo v září 1890 22 hotelů, 11 zájezdních hostinců, 49 restaurací (plzeňských pivnic), 1155 hostinců, 29 velkých kaváren, 26 malých kaváren, 62 vináren, 109 výčepů pálených lihových

²⁶⁹Tamtéž, Zaměstnávání žen v živnosti hostinské a výčepnické, 12. 2. 1941.

²⁷⁰ Josef Thomas v žádosti o stáčení piva do lahví kromě upozornění na své majetkové poměry upozornil i na svou legionářskou minulost, právě jedním z odůvodnění, proč mu koncese byla udělena, bylo jeho „legionářství“. OÚ Smíchov, karton 574, 1148/1060 1924-5, Josef Thomas, Slapy.

²⁷¹ Společnosti Arnošt Košťál a spol. patřil hotel Veselka. Karton 1197, 1925-1926, 1937-1938, 1941-1942, 1945-1947, KOŠTÁL, Arnošt a spol., hotel Veselka, Wilsonova 76, Pardubice.

²⁷² K1197, Košťál, Arnošt a spol., Okresní národní výbor Pardubice, 19. 3. 1947.

²⁷³ Pražské hotely a kavárny. *Hostinský obzor*. 1927, roč. 25, č. 18, s. 152.

²⁷⁴ VAŠATA, Jaroslav. *Živůtek byl krásný*, s. 159.

²⁷⁵Tamtéž, s. 123.

nápojů, 127 výčepů sodové vody a 22 živností s tzv. ženskou obsluhou, celkem 1612 podniků.²⁷⁶ Bohužel, ani odhadem zde nejsou uvedeny podniky provozované bez koncese. Dá se však usuzovat na rozložení a zastoupení různých tříd, v rámci hostinského stavu, na jehož vrcholu byli hoteliéři, majitelé plzeňských pivnic a velkých kaváren a někde na konci provozovatelé výčepů lihovin. Nicméně je důležité si uvědomit, že ani majitelé hotelů netvořili homogenní skupinu, což se nezměnilo ani po téměř čtyřiceti letech, Československo mělo mít v roce 1926 asi 1000 hotelů, z nichž 88% byly malé podniky, jeden hotel měl víc než 250 pokojů, 9 hotelů víc než 150 pokojů, 30 víc než 100, 80 víc než padesát a 880 mělo méně než 50 pokojů, na západě mělo na tuto nejmenší kategorii připadat jen 50-60% hotelů.²⁷⁷ Každopádně podstatně víc bylo „malohostinských“ než „velkohostinských“, a to po celou dobu mnou sledovaného období.

Jak již bylo řečeno, i hostinská živnost měla své prominenty. O jejich životě, či smrti, se dozvíme více než u „pěšců“. Když zemřel v třiceti osmi letech Josef Choděra, hned na první straně *Hostimila* byl uveřejněn jeho nekrolog včetně podobizny. Zajímavý je takříkajíc Choděřův „kariérní postup“, který, jak se zdá, nebyl zcela ojedinělý. Vystudoval nižší gymnázium na Starém městě pražském, pak pracoval u známých bratrů Švertásků, najal si hostinec, ale také se živil jako číšník. Později Choděrova restaurace nabyla jisté proslulosti mezi českými vlastenecky smýšlejícími hostinskými. Proměna z číšníka na hostinského, jak se zdá, byla poměrně častý jev, stejně i opačně, i když to znamenalo sestup na společenském žebříčku.²⁷⁸

Pokud se zamyslíme nad vzděláním v hostinské živnosti, byl pravděpodobně Choděra se vzděláním z gymnázia výjimkou, možnost získat vzdělání jako hostinský dlouho neexistovala. Eventualitou bylo vyučit se číšníkem nebo sklepníkem, případně kuchařem. Ženy ke klasickému vyučení v podstatě přístup neměly, mohly navštěvovat hospodyňské kurzy nebo se mnohému naučit „za pochodu“, už v zaměstnání. Z domova pravděpodobně znaly pramálo, domnívám se, že „pomocnice“ pocházely z chudých poměrů, takže je pravděpodobné, že se doma s prostíráním několika příborů, servírováním několika chodů, skládáním ubrousků a různými nápoji v odlišných skleničkách, neměly šanci setkat. I když ve většině podniků, tedy v malých zařízeních, ani takové znalosti nepotřebovaly. V podnicích střední třídy už pravděpodobně ano.

²⁷⁶ Statistické údaje. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 3, s. 27. Totéž v *Statistické knížce královského hlavního města Prahy [...] za rok 1890*. Počet osob při jednotlivých společenstvech živnostenských koncem r. 1890, s. 227.

²⁷⁷ Z československých hotelů je 88% malých podniků. *Hostinský obzor*. 1926, roč. 24, č. 23, s. 206.

²⁷⁸ Josef Choděra. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 1, s. 1-2.

Z *Hostimila*, stejně jako z *Hostinského obzoru* se dozvídáme i o malých lidských tragédiích, o zkrachování podniku, životu v chudobě, sebevraždách.²⁷⁹ Například syn Julia Puppa, známého majitele hotelů v Karlových Varech, spáchal v devatenácti letech sebevraždu, snad proto, že byl nevléčitelně nemocný.²⁸⁰ Často jsou ovšem za důvod sebevraždy uváděny hmotné poměry a snad i pocit ztroskotání.

„Pohnutý život svůj zakončila sebevraždou Kateřina Deylova, vdova po kavárníku. Jako děvče bývala Kateřina neobyčejně krásná, a vdala se za pana Kratochvíla, majitele „Národní kavárny“ ve Vodičkově ulici v Praze. „Národní kavárna“ byla tehdy nejlepší česká kavárna, kam chodili též dr. Karel Sladkovský, Josef Barák atd. Kavárník p. Kratochvíl byl muž velmi vážný a ctihodný. S drem. Sladkovským žil v důvěrném přátelství, zemřel však předčasně. Po smrti jeho paní Kateřina vzala si bývalého správčího pana Mamerta Deyla. Nějaký čas vedli manželé „Národní kavárnu“ a převzali potom „Slavii“. Ale nevedlo se jim. Klesali hmotně i na mysli a zařídili si konečně velmi rozkřičenou kavárnu „u Deylů“ na Rybím trhu. Tam skončil před dvěma lety M. Deyl sebevraždou a vdova Kateřina odstěhovala se na Žižkov, kde bydlela u pradleny Haškové. Hašková měla tříadvacetiletého nevlastního syna, pořádného člověka. Do toho se šedesátiletá paní Kateřina zamilovala. Ale mladík o paní Kateřině nechtěl ovšem ani slyšet a za nedlouho se měl ženit. V neděli dne 1. t. m. odpůldne lehl si po obědě trochu na pohovku. Paní Kateřina přiskočila, polila ho vařícím vitriolem, utekla potom do kuchyně a podřezala se a za hodinku zemřela. Těžce raněného mladíka odvezli do nemocnice.“²⁸¹

Zde se sice jedná o situaci poznamenanou mnohými klišé, jakými jsou zamlada krásná žena, zchudnutí a chování téměř na pokraji šílenství, nicméně hmotná nouze celé řady profesních skupin byla častým tématem doby. A asi i vděčným tématem pro čtenáře „pokleslých periodik“, k jakým se řadil i *Pražský ilustrovaný kurýr*.

Ne vždy však byl hostinský a jeho personál trápen pouze nedostatkem peněz. Obecně byly pracovní podmínky v hostinské živnosti považovány za nezdravé, což se hostinští snažili dokázat řadou příkladů, i ze zahraničí.²⁸²

Živnostenská komise pruské poslanecké sněmovny²⁸³ měla zjistit, že umírá čtyřikrát více hostinských než duchovních (na sto zemřelých duchovních připadalo 397 zemřelých hostinských, 126 zemědělců, 185 železničních dělníků, 245 pivovarských dělníků atd.).²⁸⁴ Nicméně z těchto údajů nikdy nebyly vyvozeny závěry takového rázu, aby se nějak výrazněji dotkly chodu živnosti. Snad i proto, že někteří si domýšleli, že vysoká úmrtnost hostinských

²⁷⁹ S touto tematikou pracuje i Zdeněk Šesták v populárně naučné publikaci *Jak žil Žižkov před sto lety* (ŠESTÁK, Zdeněk. *Jak žil Žižkov před sto lety*. 1. vyd. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1305-9.), kde mimo jiné čerpá ze soudobého tisku, konkrétně z *Pražského ilustrovaného kurýra*.

²⁸⁰ Sebevražda. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 1, s. 5.

²⁸¹ Pohnutý život. *Hostimil*. 1897, roč. 14, č. 22, s. 344.

²⁸² Černá statistika hostinských. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 3, č. 4, s. 4-5.

²⁸³ Obdobně vedenou statistiku pro české poměry nemám k dispozici, protože údaje například ve „*Statistické knížce*“ nebyly řazeny podle povolání, ale využívaly jiná kritéria.

²⁸⁴ Úmrtnost hostinských. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 3, č. 12, s. 4.

není způsobena pouze charakterem zaměstnání, ale i „neukázněností hostinského“ v jiných směrech. Kdo jiný měl totiž snadnější přístup k alkoholu a tučnému jídlu.

Něco o osobě hostinského mohlo vypovědět i to, v jakých podmínkách u něj žije personál, nejčastěji se to týkalo žen a učňů. Že to mnohdy byly podmínky špatné, nepřímo potvrzuje i vznik komise, která tyto podmínky zjišťovala. Pravděpodobně nebyly o nic lepší, než jinde v cizině. Ale ani každý hostinský nežil v komfortu.²⁸⁵

Zaměstnanci často museli bydlet buď v nevhodných suterénních prostorech nebo na obdobně nevyhovující půdě, často nedostatečně vybavené nábytkem, či v prostorách, které se nedaly větrat nebo vytápět. Někde prý nezbyvalo učni nebo služebné, než si po odchodu hostů ustlat na kulečníku. Podobnou situaci často zažívali i hostinští-podsudníci. Problém to byl zejména malých živností, nicméně je pravděpodobné, že špatné příklady by se našly i jinde.²⁸⁶ Například na Marjance měli i zaměstnanci od třicátých let 20. století ve svých „ubýkacích“ ústřední, jen s možností umytí to bylo složitější, pravděpodobně se museli chodit mýt do hotelových koupelen, protože na pokojích byl k dispozici pouze „lavor“.²⁸⁷ Někteří zaměstnanci, jako například služka u Gruberů, však do práce docházeli a bydleli doma nebo u příbuzných.

„Metlou na zaměstnance“ byly pracovní knížky, kam měli zaměstnavatelé psát hodnocení. Pokud nebylo příznivé, byl to velký problém, nakonec bylo rozhodnuto, že hodnocení tam napsané by mělo být pozitivní, takže dělník uspěl u soudu, když tvrdil, že mu zaměstnavatel zkazil knížku tím, že napsal „Odchází zdrav a vyplacen.“, slovo zdrav přeškrtl, dělníkovi byla přiznána náhrada škody.²⁸⁸ I to může ilustrovat vztahy, kdy by se podobné jednání dalo považovat za cílenou snahu zaměstnance, který odcházel „ke konkurenci“ poškodit.

Ani ve volbě výchovných prostředků to hostinští neměli jednoduché, kritizováno bylo zejména „surové“ bytí učňů. Rada tedy zněla, že je lepší učně z učení propustit, pokud je nenapravitelný, než se s ním zlobit. Nicméně bylo třeba dávat pozor i na „pomocníky“²⁸⁹, kteří si na učních mnohdy vylévali zlost.²⁹⁰ Takové chování, z dnešního hlediska nepřipustné, se museli hostinští dlouho odnaučovat, protože tělesné tresty byly považovány za plnohodnotnou součást výchovy. Všichni známe rčení „škoda rány, která padne vedle“.

²⁸⁵ Komise vyslaná ku prohlížení bytů. *Hostinský obzor*. 1907, roč. 5, č. 14, s. 118.

²⁸⁶ Hrozné bytové poměry zaměstnanců v hostinství. *Hostinský obzor*. 1921, roč. 19, č. 13, s. 66-67.

²⁸⁷ Rozhovor s Františkou Haškovou.

²⁸⁸ Nepříznivé vysvědčení pomocníkovu v pracovní knížce. *Hostinský obzor*. 1912, roč. 10, č. 8, s. 63.

²⁸⁹ Jako hostinští pomocníci byli definováni téměř všichni zaměstnanci provozovatele živnosti, výjimkou byly služky, kde se názory na jejich postavení lišily, byl možný rozdílný právní výklad.

²⁹⁰ Týrání učňů. *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 3, s. 24.

Poměrně dlouhou dobu si toto chování mohl dovolit zaměstnavatel i vůči zaměstnanci, nicméně to vymizelo během 19. století, snad i díky čím dál častější praxi, že zaměstnavatele je možné zažalovat.

Je možné, že podle toho, jaké panovaly vztahy v rodině hostinského či hostinské, se odvíjel i vztah k zaměstnancům. Despota, ať muž nebo žena, v rodinném kruhu se pravděpodobně stejně choval i vůči zaměstnancům, případně člověk, který by pro rodinu „udělal všechno“, u personálu netoleroval prohřešky. Tak Josef Doležal z Mnětic, když žádal o udělení koncese, nebyl k tomu shledán jako způsobilý, pro svou neukázněnost, surovost a dosavadní chování.²⁹¹

Stejně tak určitě existovaly i naprosto opačné případy. Například paní Malá se s jednou ze služek „kamarádila“.²⁹²

Stejně tak se mohly lišit podmínky v tom, jakou dostávali zaměstnanci stravu, plat a jaké měli ubytování. Vědomí toho, že zaměstnavatel může všechno, bylo dlouho přijímané jako fakt nejen zaměstnavateli samotnými, ale i zaměstnanci, což může být jeden z důvodů pro to, že řada nařízení, již uzákoněných, nebývala dodržována a odpor proti tomuto nedodržování „pravidel“ býval poměrně chabý a nesjednocený.

²⁹¹ Karton 1158, 1935-1939, 1942-1943, 1949, DOLEŽAL, Josef, Mnětic 6, Četnická stanice Dašice.

²⁹² Rozhovor s Hanou Malou.

2 HIERARCHIE V HOSTINSKÉ ŽIVNOSTI

2.1 Otázka vzdělání potřebného v hostinské živnosti

O snahách zpřístupnit širší vrstvě žen vzdělání bylo napsáno již mnohé²⁹³, proto pouze poukážu na aspekty související se vzděláním žen, které měly co do činění s hostinskou živností. Tak i v tomto „odvětví“ platí to, co k tomuto tématu uvádí Pavla Vošahlíková: „[...] ženské emancipační snahy souvisely velmi úzce s celkovými problémy a vývojovými trendy české společnosti a jen v tomto kontextu je možno je pochopit a vysvětlit.“²⁹⁴ Stejně tak je možné dívat se na prostředí hostinské živnosti, jako na jakousi uzavřenou, byť nehomogenní jednotku, která musela vycházet ze stejného právního rámce a obdobných zvyklostí. Tedy i tady lze vyzorovat určitý vývoj, trendy a směřování.

Zdá se, že živnostníci nezaujímalí příliš kladný postoj k akademickému vzdělání. U mužů, kteří by se chtěli živit „manuální prací“, kterou do jisté míry, hostinská činnost byla, snad v tom viděli jistý druh „mezistavovské rivality“ nebo zde mohlo panovat i ono myšlenkové klišé manuálně nezručného akademika, o čemž svědčí i následující řádky:

„Po návštěvě škol elementárních vstoupí buď do prakce[!] již, aneb absolvuje dvě či tři třídy gymnasiální – a dost. Pokládá se pro živnost hostinskou dosti vzdělaným, a napovídají mu, že až přespříliš mnoho. Než, jaký užitek přináší mu znalost klassiků římských a řeckých pro život či pro obor náš?“²⁹⁵

V té době existovala již Pražská odborná škola, byla jedna z nejstarších, založena byla v roce 1883, bývalým spolkem Otakar. Starší byla jen odborná škola v Drážďanech z roku 1876. Vzdělávání však chyběla soustavnost, problém byl viděn i v promíšenosti stavu hostinského a pomocnického. Cílem mělo být odstranění zanedbávání výchovy dorostu a s tím související nedostatečné odborné způsobilosti a nesjednocenosti v rámci stavu. Všechna tato opatření pak měla vymýtit nepochopení pro stavovskou čest.²⁹⁶ Nicméně po celou dobu mnou sledovaného období se podmínky nijak výrazně nezlepšily, variantou pro

²⁹³ Jmenujme alespoň některé sborníkové práce. Se sborníku *Žena v dějinách Prahy* jsou to například příspěvky od Jany Brabencové Pražské ženy v procesu vývoje českého dívčího vzdělávání ve 2. polovině 19. století, od Marie Štemberkové Doktorky filozofie a medicíny na pražské univerzitě od r. 1901 do konce první světové války, od Stanislava Balíka, Radka Kellera a Anděly Kozákové-Jírové První Češka JUDr. na pražské univerzitě. Ve sborníku *Dějiny žen* [...] jsou to práce Daniely Kodajové Vzdelanie dievčat – možnosti a limity uplatnenia, Pavly Vošahlíkové Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích a Andrey Pokludové Emancipovaná a přesto nešťastná. Sebereflexe začínající učitelky z počátku 20. století. Plná citace Viz. Seznam pramenů a literatury.

²⁹⁴ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích. In ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ, Milena, STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie : Sborník příspěvků ze IV. pardubického bienále*, 27. - 28. dubna 2006. 1. vyd. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. Žena - status - profese. s. 357-362. ISBN 80-7194-920-5.

²⁹⁵ O výchově naší generace. *Hostimil*. 1895, roč. 12, č. 5, s. 45-46.

²⁹⁶ Požadavek odborného vzdělání a dnešní hostinství. *Hostimil*. 1899, roč. 16, č. 2, s. 15-16.

muže, jak získat vzdělání, bylo vyučení kuchařem nebo číšníkem, a dále si toto vzdělání mohl doplnit prostřednictvím nejrůznějších kurzů. Například Obchodní a živnostenská komora v Českých Budějovicích začala pořádat účetnický kurz pro hostinské. Měl to být údajně první kurz, pořádaný podle zásad výnosu c. k. ministerstva obchodu ze dne 1. října 1903 č. 38.336. Kurz měl trvat čtyři týdny, vždy dvakrát týdně po dvou hodinách a hostinský se v něm měl seznámit s nejdůležitějšími zásadami účetnictví.²⁹⁷ Zároveň byly neustále hledány nové strategie pro výchovu hostinského dorostu (rozuměj mužského), vznikla dokonce snaha posilovat během učebních let „týmového ducha“, tedy aby hostinští a pomocníci nebyli v neustálé opozici.²⁹⁸ Bylo doporučováno, aby se až po dvou až třech letech praktického učení přešlo k teoretickému, protože to v 18-19 letech prý mladík lépe pochopí. Dále bylo navrhováno, že by bylo lepší, kdyby učni vstupovali do učení starší, ne 14ti až 15ti letí, jak bylo obvyklé, výuční doba by pak mohla být dvouletá. Učeň by neměl umět od všeho něco, ale postupně si dokonale osvojit všechny znalosti.²⁹⁹ Jiný návrh pro změnu akcentoval dostupnost vzdělání, vzhledem k tomu, že nebyl dostatek odborných škol, bylo navrhováno, aby byl vytvořen jakýsi institut „kočujícího“ učitele.³⁰⁰

Již zákonem z 5. února 1907 byla dána povinná pravidelná docházka do učňovské školy. Že se tak nedělo, se můžeme dočíst poměrně pravidelně, i v druhé polovině dvacátých let, a to v té době bylo možné žádat „o úlevu“ v docházce.³⁰¹ To se ostatně dělo poměrně často, a přesto býval počet zameškaných vyučovacích hodin u učňů značný.

Jak již bylo naznačeno, s možností vzdělávání to vůbec bylo v hostinské živnosti složité, bylo uvažováno pouze v „měřítku“ Čechy – Morava - Slezsko, o Vídni sice zmínky existují, stejně tak o německých počinech, ale ty nejsou považovány za vhodné pro Čechy.³⁰²

Nedostatek škol pro hostinské byl řešen tak, že hostinští své děti, kterým chtěli předat podnik, posílali do obchodních škol. Výhodou bylo, že většina obchodních škol byla zestátněna, ale Odborná škola hostinská v Brně, i když byla založena v roce 1918, ještě po sedmi letech toho nedosáhla, platilo se „školné“.³⁰³

Takže opravdu hlavní a nejdostupnější možností, jak získat potřebné znalosti, byly nejrůznější kurzy, v délce několika dnů až několika týdnů, i když zájem o ně jak ze strany mužů, tak žen, značně kolísal.

²⁹⁷ Účetnický kurs pro hostinské. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 18, s. 4.

²⁹⁸ Požadavek odborného vzdělání a dnešní hostinství (dokončení). *Hostimil*. 1899, roč. 16, č. 3, s. 25-26.

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ Kočující učitelové pro živnost hostinskou. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 11, s. 5.

³⁰¹ Záležitosti učňovské. *Hostinský obzor*. 1927, roč. 25, č. 15-16, s. 131-132.

³⁰² Kurs o sklepním hospodářství. *Hostinský obzor*. 1911, roč. 9, č. 22, s. 191.

³⁰³ HRONÍK, Jan. Kam mají hostinští posílati své děti na vzdělání. *Hostinský obzor*. 1925, roč. 23, č. 24, s. 8. Také Františka Hašková vzpomíná, že kromě vyučení řeznicí chodila i do obchodní školy.

S problematikou ženského vzdělávání to bylo komplikovanější. Značné nepochopení, které však nebylo ojedinělé³⁰⁴, pro potřebu žen získat kvalifikaci, projevil redaktor *Hostimila* dva roky po založení gymnázia³⁰⁵ přístupného ženám:

„Pražský spolek Minerva zařídil gymnasium a podal vládě petici, aby ženské přípuštěny byly k lékárnictví; poslanec dr. hrabě Kounic šel dále a mluvil na říšské radě též o návštěvě studií universitních ženami. Tyto snahy po emancipaci žen odůvodňují se nedostatkem vyhlídek na samostatné a dostatečně placené postavení dívek. Jsou ale obory, které poskytují dívkám vysokou mzdu a poměrně dosti samostatné postavení, pro které se jeví citelný jich nedostatek. Tak stávají se dobré kuchařky pro živnost hostinskou stále řidším a řidším zjevem. [...]“³⁰⁶

Autorova úvaha se pak zaobírá tím, jak je obtížné stát se dobrou kuchařkou, není k tomu prý potřeba pouze dobrá vůle a pílě, ale i dlouhá praxe, ne pár měsíců v hotelů nebo větším hostinci.³⁰⁷ Dále měl být samozřejmě důležitý dozor hostinské nad takovou kuchařkou, jinak se často zbytečně plýtvalo potravinami, stejně tak pokud kuchařka své umění dostatečně neovládala. A nakonec shrnuje situaci tak, že je lepší, když dívka studuje, než aby jako „neschopná“ kuchařka kazila hostinskému živnost.³⁰⁸

Když se vyskytly úvahy o tom, že by ženy mohly být přípuštěny ke studiu na pešťské univerzitě³⁰⁹, bylo hlavní starostí redaktora, jak na tom bude případný manžel:

„Vdá-li se podobný filosof v sukních, nezbude ovšem panu manželci než starati se o kuchyni, prádlo, kojnou, odchování dětí a podobné hlouposti rozumu filosofa nedůstojné. Podle vzoru dahomejského dočkáme se také snad zřízení sboru amazonek a ženská emancipace – od kuchyně bude dokonána.“³¹⁰

A dál předkládá názor, že požadavky na vzdělání vůbec nevznikly z potřeby zaopatřit přespočetné ženy, jelikož emancipace vznikla v Americe, kde je žen méně, jsou stejně zkažené jako ženy tady a je tam „několik tisíc nesnesitelných doktorek, advokátek, profesorek a statisíce ženských úředníků a podobné“.³¹¹

Když měly být v roce 1896 ve Vídni a dalších městech Dolních Rakous otevřeny školy pro služky a hospodyně, kde se dívky měly učit vařit i všechny domácí práce, redakce reagovala obdobně jako v případě vysokoškolského vzdělání žen, z dnešního pohledu v podstatě iracionálně, protože jindy byly neustále otiskovány stesky nad personálem

³⁰⁴ BRABENCOVÁ, Jana. Pražské ženy v procesu vývoje českého dívčího vzdělávání ve 2. polovině 19. století. In PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav. *Žena v dějinách Prahy : Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. 1. vyd. Praha : Scriptorium, 1996. s. 203-211. Documenta Pragensia 13. ISSN 0231-7443.

³⁰⁵ V roce 1891 byla otevřena příprava, na kterou potom navázaly třídy vyššího gymnázia.

³⁰⁶ Nedostatek dobrých kuchařek. *Hostimil*. 1893, roč. 10, č. 5, s. 45-46.

³⁰⁷ Tady ani nedává prostor pro onu minimální kvalifikaci získanou kurzem vaření.

³⁰⁸ Nedostatek dobrých kuchařek. *Hostimil*, s. 45-46.

³⁰⁹ Univerzita v Pešti byla založena v roce 1367, ženy zde mohly studovat od roku 1897, první se jim otevřela filozofická fakulta, poslední právní fakulta, jim byla zpřístupněna v roce 1918.

³¹⁰ Otázka ženského vyššího studia. *Hostimil*. 1895, roč. 12, č. 34, s. 364.

³¹¹ Tamtéž.

s malými znalostmi: „*Obáváme se velmi, že podobné ústavy odchovávatí budou příliš velké – slečny služky!*“³¹²

Tedy ženy mohly nejčastěji získat potřebné znalosti prostřednictvím různých kurzů. Ve Vídni se například konal tříměsíční kuchařský kurz, na jehož závěru mohly frekventantky složit zkoušku a dostat vysvědčení; pokud se zkoušce nepodrobily, získaly potvrzení o návštěvě kurzu.³¹³ V roce 1910 se poprvé můžeme dočíst o odborném jednoměsíčním kurzu, pořádaném v Brně, a to bezplatně c. k. ministerstvem veřejných prací pro manželky a dcery hostinských a restaurátérů. Dle slov autora by v Praze byl žádoucí kurs podobný, nicméně taková nabídka nebyla.³¹⁴ Ukazuje to ale na jednu důležitou skutečnost, ani ženy pohybující se v této profesi větší část života, ať protože se provdaly za hostinského nebo se jednalo například o jeho dceru, se v tomto oboru nevyučily, i když tato eventualita tu teoreticky existovala, prakticky se s ní v podstatě nesetkáme. Realizovat tuto teoretickou možnost se pokusil spolek kuchařů v roce 1911, kdy bylo podáno vyjádření, že nenamítá nic proti tomu, aby se dívky mohly kuchařkami vyučit.³¹⁵

Je však otázkou, nakolik byla tato možnost využívána, protože o konání kurzů pro dcery a manželky hostinských se dočítáme i nadále. Druhý takový kurz se konal v Luhačovicích od 15. dubna do 15. května 1912 a jeho obsahem bylo celkem 150 hodin vaření, 30 hodin cvičení se v kuchyňských pracích, 10 hodin teorie o výživnosti pokrmů, 6 hodin kalkulace cen jídel, 4 hodiny hygieny a první pomoci a 4 hodiny výuky péče o cizince. Jednalo se tedy o poměrně bohatý program výuky. Dívka či žena se za tu dobu měla naučit uvařit alespoň 30 druhů polévek a předkrmů, 10 jídel z ryb, asi 40 druhů pečení a stejné množství moučníků. Podmínkou účasti však bylo, že zájemkyně měla nejméně 2 roky pracovat v hostinské nebo restaurační kuchyni.³¹⁶

František Dřevíkovský, který byl jedním z učitelů kuchařsko-hospodyňského kurzu, sice kladně hodnotí zájem o tento kurs a podotýká, že by se měl konat 3-4 krát za rok, ne dvakrát, nicméně o postavení a možnostech sebevzdělávání ženy se vyjadřuje poměrně s předsudky, sice na jednu stranu tvrdí, že žena má být, stejně jako muž všestranně vzdělaná, ale na druhou stranu její „skutečnou“ hodnotu vidí úplně jinde: „*v první řadě [má] umět vařit; bez této znalosti neznamena v rodině – zvláště pak v živnosti hostinské – nic.*“³¹⁷

³¹² Školy pro služky a hospodyně. *Hostimil*. 1896, roč. 13, č. 26, s. 311.

³¹³ Rozvoj společenstva hostinských ve Vídni. *Hostinský obzor*. 1905, roč. 2, č. 19, s. 2.

³¹⁴ Odborný jednoměsíční kuchařský kurs. *Hostinský obzor*. 1910, roč. 8, č. 21, s. 176.

³¹⁵ Ženy učennicemi kuchařství. *Hostinský obzor*. 1911, roč. 9, č. 16, s. 141.

³¹⁶ Druhý český jednoměsíční kurs pro manželky a dcery hostinských. *Hostinský obzor* 1912, roč. 10, č., s. 56.

³¹⁷ Nutnost kuchařsko-hospod. kursu pro živnost hostinskou! *Hostinský obzor*. 1924, roč. 22, č. 1, s. 3.

Naopak zcela opačnou zkušenost hlásal Ústav ke zvelebování živností, který se také rozhodl pořádat kuchařský kurs pro ženy a dívky – pro nezáměr musel být odložen. A vůbec byl vyjádřen názor, že ke vzdělávání v hostinské živnosti se přistupuje dlouhodobě lhostejně.³¹⁸

Ženy jako pomocnice hostinské živnosti nebyly dlouho nijak organizovány, ani soustavně vzdělávány. První veřejné shromáždění pomocnic se mělo konat ve Vídni a to 6. dubna 1893.³¹⁹ Hlavní témata schůze nebyla nijak výjimečná nebo vybočující z problematiky, týkající se i pomocníků – mužů. Hlavní diskuse se vedla na téma zprostředkovatelů práce a dále byla na programu nemocenská pokladna. Jako hlavní tři skupiny zde přítomné byly zmiňovány kuchařky, panské a číšnice, jednalo se tedy o jakousi „high society“ ženského pomocného personálu. Také je patřičně zdůrazněno, jak kuchařky vypadaly zdravě a silně, a číšnice a panské byly pečlivě a elegantně ustrojeny (je možné, že to byla ironie?), jelikož služky ani ficky zmiňovány nejsou, domnívám se, že i v rámci pomocnic bylo dodržováno určité kastovníctví, obdobně jako se úřednictvo příliš nestýkalo s buržoazií³²⁰, bylo by „paktování“ panských se služkami pod úroveň. Také je třeba poznamenat, že právě číšnice, kuchařky a panské měly jako první možnost soustavněji se připravovat na své povolání, u služek po dlouhou dobu tato varianta nebyla. Možná by o takovou alternativu ani neměly zájem. Ostatně když se zamyslíme nad většinou těchto žen, pravděpodobně průměrně nejmladší věkovou skupinou byly právě služky. Časem sice byly otevřeny šestinedělní kuchařské kursy pro služebná děvčata v hostincích, které pomáhaly v kuchyni s přípravou jídel, což byly takzvané „ficky“, ale to se už jednalo o dobu první republiky. Mělo tím dojít k odstranění nedostatku kvalifikovaných kuchařských pomocnic i kuchařek. Absolventka tak měla mít možnost získat lépe placené místo.³²¹ Naskytá se však otázka, proč začaly být používány takové „prostředky“ pro získání pracovní síly? Je pravděpodobné, že nová odvětví, zejména v průmyslu, odčerpávala čím dál větší procento nekvalifikovaných sil, které se dřív živily právě v těchto „pomocných profesích“.

Novým počinem bylo i pořádání Dne paní a dívek pražských hostinských, konaného ovšem až pětadvacet let po prvním veřejném shromáždění pomocnic. Název byl snad trochu

³¹⁸ Kurs kuchařský. *Hostinský obzor*. 1924, roč. 22, č. 6, s. 5. Snad proto byl kurs rozšířen i o možnost, aby se ho zúčastnily i manželky číšníků, do této doby bylo proklamováno, že je pro manželky a dcery hostinských. IV. kurs kuchařsko-hospodyňský. *Hostinský obzor*. 1924, roč. 22, č. 18, s. 4-5.

³¹⁹ První veřejné shromáždění pomocnic při živnosti hostinské. *Hostimil*. 1893, roč. 10, č. 11, s. 96-97.

³²⁰ O tom např. MORAVCOVÁ, Mirjam. Společenská setkání žen : Rituál a konvence ve společenských kontaktech středních vrstev města. In PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav. *Žena v dějinách Prahy : Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies* 1993. 1. vyd. Praha : Scriptorium, 1996. s. 243-251. ISSN 0231-7443.

³²¹ Kuchařský kurs pro vzdělání kuchařských ficek. *Hostinský obzor*. 1929, roč. 27, č. 18, s. 161.

příliš honosný, vzhledem k tomu, že začátek akce byl stanoven na třetí hodinu. Nicméně Karel Šroubek, hoteliér a starosta pražského Měšťanského společenstva hostinských a výčepníků, který tuto akci podnítil, si pravděpodobně uvědomil, a hlavně dokázal prosadit, že ženy mají velký podíl na chodu živnosti, a proto k tomu potřebují i patřičné znalosti a s hospodyňským kurzem už nevystačí. Na programu tedy byly například přednášky na téma „Žena, duše hostinství“; „Co žena má věděti po stránce organizační, po stránce zaměstnavatelské, po stránce právní a v případě ovdovění“; „Průkaz způsobilosti“; „Tajemství kuchařského umění“. Poslední přednáška byla spojená s praktickou ukázkou přípravy jídel.³²² Na jednu stranu si můžeme říkat, že se ani zde Šroubek neoprostil od představy, že žena patří do kuchyně, nicméně pravděpodobně většina hostinců vařila a pokud se jednalo o malé podniky, opravdu bývala starost o kuchyni (nebo dohled nad ní) na manželce, nicméně to, že se přednášky týkaly i právních problémů bylo rozhodně velkým přínosem a snad i novinkou, protože v hospodyňských školách bývala tato tematika opomíjena. Akce se setkala s velkým úspěchem, oceňována byla i část s právní problematikou, protože „v těchto věcech jsou ženy hrozně neinformovány“³²³. Byla vydána i resoluce za úpravu průkazu způsobilosti, který by v podobě, v jaké byl, neumožňoval vdovám převzít živnost. A samozřejmě byl přínos ženy spatřován v její možnosti „zútulnit“ prostory. Právě díky činnosti ženy se mělo zamezit konkurenci automatů tím, že se zřídí hostinské bufety.³²⁴

Měšťanské společenstvo a Karel Šroubek ještě v tomtéž roce pořádali kurs vaření v Grand hotelu Šroubek pro manželky hostinských, tentokrát bylo 15 účastnic vybráno losem. Účastnicím se věnoval nejen pan Šroubek, ale i jeho manželka se svou zástupkyní a samozřejmě celý personál. Pan Šroubek představoval onu „teoretickou diskuzi“ a personál praktické ukázky, protože součástí kursu bylo jak seznámení se s chodem hotelu, tak i praktická příprava jídel. „V místnostech restauračních budily jsme nemalou pozornost hostů, ve svých bílých zástěrách a čepcích, prý jako vyšší dívčí, (sice trochu starší) jak vtípně a humorně některé kolegyně nás a zároveň sebe nazvaly.“ Na závěr kursu dostala každá z účastnic kuchařskou knihu a poslední den se konalo fotografování s panem Šroubkem, šéfkuchaři a tajemníkem společenstva a sekretářem hotelu.³²⁵

³²² Den paní a dívek pražských hostinských. *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 4-5, s. 32.

³²³ Den paní a dívek pražských hostinských. *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 6, s. 43.

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ FINKOVÁ, Zdenka. Dojmy z praktického kursu vaření. *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 20, s. 173.

Pro účastnice to byl jistě nevšední zážitek ³²⁶, bohužel, kromě článku paní Finkové, se o nich příliš nedozvíme, ale předpokládám, že pravděpodobně se jednalo o ženy z řad „malohostinstva“, takže zde jim bylo představeno to, čeho by se měly snažit v živnosti docílit, tedy čistoty, kvality a praktičnosti.

Na jaře 1929 byl uspořádán první sjezd manželek a dcer hostinských.³²⁷ Na sjezdu měla být projednávána témata: „Součinnost ženy v hostinství“, „Samostatnost ženy v hostinství“, „Žena - živnostnice“, „Ženská otázka“, „Ochrana ženy průkazem způsobilosti v hostinství“, „Hostinská rodina“, „Hostinské školství“.³²⁸ Už bylo poukazováno na to, že zejména ženy v malých hostinských živnostech, které se na jejich chodu bezprostředně podílí, potřebují jak teoretické znalosti, tak fyzickou zdatnost.³²⁹ Ostatně výše zmiňovaná témata se často objevovala i v oborovém tisku. V závěrečné resoluci ženy nevznesly nijak radikální požadavky, kromě úpravy zákona o průkazu způsobilosti chtěly, aby byly jejich požadavky zdůrazňovány na všech místech, a aby v Pracovním sboru ústředních organizací hostinských bylo zastoupení žen umožněno jednou delegátkou.³³⁰ Velká protestní schůze československých hostinských, pak jedním z jejích jednacích bodů určila (kromě tradičního zakročování proti velkému počtu koncesí, novelizaci zákona o průkazu způsobilosti, prodeje lahvového piva atd.) i zrovnoprávnění žen v hostinství.³³¹ Je tedy zřejmé, že s postupem demokratizace společnosti a rovnoprávnosti, si i vrstvy živnostníků začaly uvědomovat svízelnost postavení ženy – podnikatelky i ženy – zaměstnankyně.

I v době první republiky si hostinští a další „příslušníci“ živnosti doplňovali vzdělání v kurzech. Jen se zdá, že zájem o tyto kurzy byl na venkově a ve venkovských městech poměrně malý.³³² Na druhou stranu právě na začátku dvacátých let se ve správě o provozu Odborné pokračovací školy číšnicko-kuchařské v Praze můžeme setkat se zmínkou, že byly přijaty dívky. Číšnictví se učilo 515 hochů a 2 dívky, kuchařství 99 hochů a 5 dívek.³³³

Pro tuto dobu měla zcela výjimečné postavení Odborná škola hostinská v Brně, a to hned z několika důvodů. V Čechách se v této době podobný typ školy nevyskytoval, byly zde pouze školy pokračovací, pro toto odvětví nejčastěji kuchařské a číšnické, ale v tomto případě se jednalo o druh školy, které měla připravit na práci samostatného hostinského, kavárníka,

³²⁶ Františka Hašková v rozhovoru zmiňuje knihu od Šroubka, jedná se o *Zlatou knihu Grand Hotelu Šroubek*, kterou její maminka dostala i s věnováním jako jedna z účastnic kurzu. Ale ani ona si nic konkrétnějšího ke kurzu nevybavuje, každopádně to bylo něco, co se „zmiňovalo“.

³²⁷ Letos na jaře po prvé[!] sjezd paní a dcer hostinských v ČSR. *Hostinský obzor*. 1929, roč. 27, č. 4, s. 38.

³²⁸ FINK, Rudolf. Ke sjezdu paní a dívek hostinských v Praze. *Hostinský obzor*. 1929, roč. 27, č. 5, s. 43-44.

³²⁹ První sjezd paní a dívek československých hostinských. *Hostinský obzor*. 1929, roč. 27, č. 7, s. 65-66.

³³⁰ Tamtéž.

³³¹ Velká protestní schůze českosl. organisovaného hostinstva. *Hostinský obzor*. 1933, roč. 31, č. 5, s. 35.

³³² Vzdělávací kurzy pro příslušníky živnosti hostinské. *Hostinský obzor*. 1923, roč. 21, č. 2, s. 3.

³³³ Odborná pokračovací škola kuchařsko-číšnická v Praze. *Hostinský obzor*. 1925, roč. 23, č. 11, s. 3.

hoteliéra nebo i obchodvedoucího ve větším závodě, ředitele hotelu nebo velkokavárny. Měla rovnou vychovávat odborníky na vyšší pracovní pozice, tedy nebylo nutné se vypracovat od „píky“, postupně získávat vědomosti a stoupat v hostinském žebříčku. Škola byla dvouletá, pro žactvo od čtrnácti let věku, nejlépe z prostředí hostinského. Vštěpovány jim byly znalosti jak praktické, tak teoretické, kromě češtiny probíhala i výuka němčiny a francouzštiny. Důležité je že, přijímání byli jak chlapci, tak dívky, což v době, kdy nebylo běžné, aby se dívka vyučila, například číšnicí, byl velký posun vpřed. A dívky skutečně tuto školu navštěvovaly.³³⁴

První hotelová škola v republice byla otevřena v roce 1928 v Mariánských lázních. Měla dva ročníky pro živnost hostinskou a tři pro živnost hotelovou.³³⁵ Do té doby, pokud někdo chtěl studovat na tomto typu školy, musel do zahraničí, nicméně v Mariánských lázních se až do roku 1946 vyučovalo v němčině.

Otázky kvalifikace se úzce týkal, již několikrát zmiňovaný, průkaz způsobilosti. První kroky k jeho uzákonění byly uskutečněny v roce 1887, v roce 1922 tak uplynulo pětatřicetileté výročí, bez povšimnutí, jak „kousavě podotýká autor upozornění.³³⁶ Průkaz způsobilosti byl zaveden až v roce 1927. Musel ho mít každý hostinský v obci nad 4000 obyvatel, provozovatel hotelu nebo nádražní restaurace a dál i provozovatel některého zařízení v lázeňských a poutních místech. Existovaly však i případy, kdy průkaz způsobilosti nebyl potřeba například, pokud někdo byl alespoň šest let zaměstnaný v hostinské živnosti nebo ji přímo provozoval.³³⁷

Úroveň vzdělání se řešila i v době po druhé světové válce, zejména proto, že válka omezila možnost jak teoretického školení, tak i získání zkušeností z praxe.³³⁸ V poválečné době měl číšník, kromě znalostí počtů, zbožíznalství a obsluhy hostů, ovládat i cizí řeči – angličtinu, ruštinu a francouzštinu. Němčina zmiňována, z pochopitelných důvodů, není. Nicméně se zdá, že se žena z odborného školství opět vytrácí, zmiňování jsou kuchaři a číšníci, nikoliv číšnice a kuchařky.³³⁹ Jedině ve zprávě o konání učňovských zkoušek jsou zmíněny i učednice, nicméně není řečeno, kolik jich z celkového počtu 117 přihlášených,

³³⁴ Odborná škola hostinská v Brně. *Hostinský obzor*. 1919, roč. 18, č. 3, s. 14-15.

³³⁵ Vyšší odborná hostinská a hotelová škola v Mariánských lázních. *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 2, s. 16-17.

³³⁶ Zapomenuté jubileum. *Hostinský obzor*. 1923, roč. 21, č. 17, s. 5.

³³⁷ BLOUDEK, GROUŠL, MICHEK. *Živnostenský řád*, s. 309-314.

³³⁸ Školení učňovského dorostu. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 2, s. 10.

³³⁹ Tamtéž.

bylo.³⁴⁰ Ostatně je konstatováno, že úroveň žáků byla špatná a stejně jsou za nedostatečně erudované považováni i učni z let 1940-1945.³⁴¹

To, že i v poválečné době byly pro vzdělání žen opět běžnější kurzy, než vyučení, může dokládat inzerát informující o pořádání kurzu na servírky a pokojské pro žákyně odborných škol pro ženská povolání, ale i pro jiné zájemkyně.³⁴²

Možnost získat odborné vzdělání se v hostinské živnosti během sledovaných šedesáti let sice rozšířila, zavedly se zde dva nové typy škol, kterými byla odborná škola pro živnost hostinskou a výčepnickou v Brně a hostinská a hotelová škola v Mariánských lázních. Dívky získaly možnost vyučit se jako kuchařky nebo číšnice, ale přesto existovaly i snahy omezit čas potřebný ke kvalifikaci ženy na minimum, tím, že speciálně pro ženy byly vytvářeny krátkodobé kurzy, v případě mužů se setkáme s minimem těchto školení.

2.2 Zaměstnání žen ve srovnání s mužskými povoláními

2.2.1 Pomocný personál

Pomocný personál mohl být najímán na dobu určitou, neurčitou nebo v případě lázeňských míst na sezónu, která nebyla jasně určena. Jednalo se sice o období od konce jara do konce léta, ale pokud byl mimořádně teplý podzim, mohla být i delší, při nepřízni počasí naopak kratší, než bylo zvykem.³⁴³ Výhodou pro pomocný personál zaměstnaný v takových podnicích býval vyšší plat, do kterého se pravděpodobně promítalo riziko toho, že na podzim bylo složitější sehnat zaměstnání. Hotel po ukončení sezóny nepřestával fungovat, ale buď měl určité kmenové zaměstnance, nebo chod hotelu obstarala pouze rodina, tedy kromě hoteliéra jeho manželka, případně dorůstající děti.³⁴⁴

Pokud se podíváme na rozdělení profesního zařazení, hovoří se například o nadčíšnicích, respektive vrchních číšnicích, nosičích pokrmů, kávy a piva, sklepmistrech, sklepnících, výpomocných číšnicích a sklepnících, vrchních kuchařích, kuchařích, učních, kuchařkách, kasírkách, číšnicích a služkách.³⁴⁵ Mužská povolání jsou více strukturovaná, nicméně je možné k nim nalézt i ženský ekvivalent. Číšnice (někdy se hovoří i o sklepnících) v podstatě roznášely nápoje i pokrmy, někdy i počítaly útratu, jindy byla tato činnost

³⁴⁰ Učňovské zkoušky v Praze. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 3, s. 16.

³⁴¹ Tamtéž.; Známe již vše ve svém oboru? *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 3, s. 16.

³⁴² Kurs servírek a pokojských. *Hostimil*. 1948, roč. 65, č. 5, s. 34.

³⁴³ Služebná si v hotelu v lázeňském městě mohla přijít i na 50 zl měsíčně, jak je uvedeno v rámci informování o soudní při mezi služebnou a zaměstnavatelem. Právní platnost obyčeje. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 8, s. 76.

³⁴⁴ Právní platnost obyčeje. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 8, s. 76.

³⁴⁵ Kondiční kancelář měšťanského společenstva výčepníků v Praze. *Hostimil*. 1892, roč. 9, č. 13, s. 115.

vyčleněna kasírkám. Nesetkáme se sice s termínem „vrchní kuchařka“, na druhou stranu žena mnohdy v kuchyni byla jako tzv. samostatná kuchařka a rozdělovala práci ještě několika dalším ženám.³⁴⁶ Sluha jako obdoba služby není téměř zmiňován, nicméně se vyskytovali, i když je pravděpodobné, že mnohdy byli označováni za nosiče, vrátne apod., které také můžeme řadit do skupiny pomocného personálu, stejně jako portýry, markéry, obsluhu výtahu, panské, „ficky“, salátky a celou řadu dalších profesí, odvíjejících se od velikosti a úrovně podniku.³⁴⁷ Každopádně pokud budeme chtít uvažovat pouze o hlavních kategoriích, základními by byly číšník a mnohdy jako jeho protipól stavěná číšnice, kuchař a kuchařka, kteří do opozice nikdy stavěni nejsou a služby, které ovšem do kategorie pomocného personálu v některých případech nespádaly. Sklepníka, případně sklepníky měly podniky spíše střední a větší, pokud se jednalo o podnik malý, většinou tuto funkci musel zastat číšník nebo sám hostinský.

Osobně se domnívám, že většina hostinských vystačila s číšníkem a služkou, jelikož se sami aktivně podíleli na chodu živnosti, stejně jako jejich manželka³⁴⁸, která často obstarávala kuchyni. Je pravděpodobné, že někteří personál vůbec neměli.³⁴⁹ Ostatně v roce 1891 připadala 1 pojištěná žena na 1,6 mužského zaměstnance³⁵⁰, takže je možné že práce, pro které nebylo potřeba mít kvalifikaci, jako úklid, mytí nádobí, praní a vaření, obstarávaly ženy z rodiny hostinského. Nižší počet žen než mužů, zaměstnaných v hostinské živnosti, byl trend dlouhodobý, patrně související s výše zmiňovanou eventualitou zaměstnávání rodinných příslušnic, nicméně do statistik, domnívám se, toto zahrnuto nebylo a do jisté míry s tím, že zaměstnanost žen byla nižší, než v případě mužů. Pracovat pro rodinu znamenalo vyšší míru společenské prestiže, byť se pracovní náplň dotyčné příliš nelišila od „pouze zaměstnané“ služby. Další možností bylo najmout si ženu na jednorázovou výpomoc, což statistiky nepostihují.³⁵¹ Také si musíme uvědomit, že počet zaměstnanců, i zaměstnavatelů, během

³⁴⁶ Tento případ například líčí Antonie Šálková (ŠÁLKOVÁ, Antonie. *Z deníku služby*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1951. Lidová knihovna.), s. 69.

³⁴⁷ Portýr-„dveřník“, markér-účtující číšník, panská-služebná, která pomáhala s garderobou apod., někdy toto označení používáno za ekvivalent prostitutky, ficka-pomocná síla v kuchyni, původně bez pejorativního významu, salátka- pomocná síla určená k přípravování zeleniny.

³⁴⁸ Například u Gruberů měli služku, číšníka ne, jen v případě tanečních zábav byl na večer najat člověk k roznášení nápojů.

³⁴⁹ Dle zprávy nemocenské pokladny za rok 1892 z 1200 členů společenstva pražských a předměstských výčepníků mělo k pokladně přihlášeno 580 zaměstnavatelů svůj personál, 300 dalších uvedlo, že žádný personál nemělo a zbylých 320 bylo počítáno za ty, co nedostáli svým závazkům vůči pokladně. (Znamená to tedy, že zhruba čtvrtina hostinských, která neměla personál, provozovala patrně velmi malé podniky na nízké úrovni služeb). Nemocenská pokladna při Měšťanském společenstvu výčepníků v Praze. *Hostimil*. 1893, roč. 10, č. 13, s. 114.

³⁵⁰ Nemocenská pokladna. *Hostimil*. 1892, roč. 9, č. 12, s. 104.

³⁵¹ O tom hovoří například paní Malá, obdobný případ uvádí i Antonie Šálková, s. 26.

roku kolísal, i v závislosti na tom, jestli byla sezóna, to fungovaly výletní restaurace a lázeňská místa.

Jak již bylo řečeno, postavení služky v hostinské živnosti nebylo zcela jednoznačné, i když se patrně jednalo o nejpočetnější skupinu zaměstnankyň.³⁵² Pokud se přímo zaměříme na „obyčejné“ služebné, existoval trojí typ jejich zaměstnání u hostinského – buď pracovaly pouze v jeho rodině, tedy v bytě, nebo pouze v lokále, anebo obě tyto činnosti byly kombinovány. Tak se nabízela otázka, zda má hostinský služku pojistit u nemocenské pokladny, pokud zcela výjimečně jde pomoci do hostinských místností – v tom případě, bylo řečeno, že to potřeba není.³⁵³ Určitě se tím otevíral obrovský prostor pro to, jak si najít způsob, aby se za služku nemusely vydávat peníze navíc. Co si asi ale mohla myslet taková služebná o zaměstnavateli, který ji nechtěl pojistit?³⁵⁴ Přemýšlela nad tím vůbec nebo jen doufala, že neonemocní? Situaci samozřejmě mohla vyřešit tak, že na dané místo, kde ji nechtěli pojistit, pokud se s ní o tom vůbec někdo bavil, nenastoupila, ale mohla si vybírat, mohla si dovolit být bez práce? Kromě toho byla častá praxe, že zprostředkovatel práce líčil podmínky jinak, než byla skutečnost, což potencionální zaměstnanec mnohdy zjistil příliš pozdě.³⁵⁵

Kvůli jejich nekvalifikovanosti bývaly služby využívány téměř na jakoukoliv práci, ale i je bylo možné nahradit „levnější silou“³⁵⁶, jak dokládá následující úryvek:

„[...] Jsou ale místa, kde se přijmou učňové jen proto, aby se uspořila jedna nebo dvě služby. Každý zajisté připustí, že kde je denně tržba z kuchyně přes 100 zl., je jedné služby k nádobí málo, když tatáž musí ještě pomáhati mýti a uklízet v pokojích. Tu pak musí učeň za to, že pánovi platí za vyučování v umění kuchařském, utírat nádobí, mnohdy i nádobí mýti a každému, kdo do kuchyně přijde, pro vše běžet.[...]“³⁵⁷

Jak asi vypadal takový kuchtík, posílaný špinavý do ulic po nákupech a odstraňující zbytky jídel z talířů, si můžeme snadno domyslet, asi i proto mnohdy nebylo považováno za vhodné, aby jej jakýkoliv host spatřil. Služkám tedy existovala konkurence v podobě učňů,

³⁵² O služkách Viz. MACHKOVÁ PRAJZOVÁ, Jana. Služka : Příklad Marie Stejskalové. In FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, MALÍŘ, Jiří. *Člověk na Moravě 19. století*. 2. dopl. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 250-261. ISBN 978-80-7325-1., ŠÁLKOVÁ, Antonie. *Z deníku služby* a POPPEOVÁ, Marie. „Kačen“. *Ženské listy*. 15. 12. 1916, roč. 45, č. 1, s. 4-7 a *Ženské listy*. 15. 1. 1917, roč. 45, č. 2, s. 10-12. V povídce „Kačen“ stereotypní, idealizované představy, nicméně onen „ideální stav“ líčen i v případě služby u Janáčků.

³⁵³ O pojistné povinnosti služek při živnosti hostinské píše „Neodvislost“. *Hostimil*. 1893, roč. 10, č. 2, s. 16.

³⁵⁴ V této době už bylo zákonem dáno, že každá služka musí být pojištěná, nicméně mnozí zaměstnavatelé to nedodržovali. V případě „nemocenské pokladny“ se však zdá, že se nejednalo o nepojišťování služek, ale o jejich pojišťování u jiné pokladny.

³⁵⁵ ŠÁLKOVÁ, Antonie. *Z deníku služby*, s. 68-69.

³⁵⁶ Fluktuace služebného personálu byla značná, často i z rodin do živnosti apod., v době první světové války tak bylo kladeno na srdce čtenářkám-matkám *Ženských listů*, aby od služebných vyžadovaly lékařské vysvědčení, protože se v té době mezi služebnými, pravděpodobně velmi špatně živenými, více rozšířila tuberkulóza. TICHÝ, Fr. Tuberkulosní chůva, *Ženské listy*, roč. XLV, 1917 (15. 7), č. 8., s. 4-5.

³⁵⁷ Klesání českého kuchařství. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 31, s. 293.

nicméně to nebylo hlavní příčinou jejich vysoké nezaměstnanosti v některých obdobích. V roce 1897 mělo být v Praze bez místa 1000 služek, naopak nedostatek ženské pracovní síly měl být na venkově³⁵⁸, protože „sloužit v Praze“ nebo ve Vídni bylo podobně prestižní záležitostí v prostředí žen odkázaných na mzdu, jako vyučení se řemeslu v těchto městech pro muže z venkova. Nicméně žena, či spíše dívka se odchodem z domova vystavovala značnému riziku, mnohdy se věkem jednalo spíš o pubescentky, do služby často nastupovala čtrnáctiletá děvčata, a tak počet nemanželských dětí narozených služebným byl značný. Část jich také skončila v nevěstincích, a to i v cizině, kvůli obchodu s „živým masem“.³⁵⁹ Aby se tomu zabránilo, existovaly návrhy, aby autority na venkově, zejména kněží, varovali rodiče, před tím, jak dívka může ve velkém městě dopadnout. A dále bylo navrhováno, aby pokud dívka za prací odjede a zůstane bez zaměstnání, byla poslána do domovské obce. Zejména v létě, kdy byli lidé na letním bytě, měla být Praha obzvlášť nebezpečná.³⁶⁰

Problémem však byl i přezíravý postoj k ženskému personálu, patrný z řady materiálů. Na jednu stranu chtěla mít tehdejší společnost, respektive zaměstnavatel, chování služky zcela pod kontrolou, a na druhé straně jí téměř pohrdal. Rozhodně měl mnohdy jen málo pochopení pro problémy související s jejím postavením. Tak například Obchodní a živnostenská komora v Praze zjišťovala, zda ženy, které pracují v nočních kavárnách a při tom provozují prostituci³⁶¹, Měšťanské společenstvo pražských výčepníků považuje za služby nebo za pomocnice.³⁶² Na to byla dána odpověď, že služby stejně jako prostituující se ženy není možné považovat za živnostenské pomocnice, takže ani jedna z těchto skupin nemůže být pojištěna u nemocenské pokladny.³⁶³ Tedy na služby ani na prostitutky se nevztahovalo pojištění, co víc, ženy zaměstnané v nočních kavárnách byly v podstatě prohlášeny za prostitutky a služby byly „házeny do jednoho pytle“ s prostitutkami. Někdy byla ženám shánějícím zaměstnání v hostinské živnosti prostituce přímo nabídnuta.³⁶⁴ Ostatně redaktoři oborových periodik měli spíš pochopení pro problémy podsudníků a náměstků, než pro ženský personál, kdy se předpokládalo, že jak služka, tak podsudník může dostat čtrnáctidenní výpověď: „*Tedy otec rodiny, který musí se na majitele koncese držeti, má za všechno tatáž práva, jako má svobodná, bezstarostná služka.*“³⁶⁵ Pro služku však mohla výpověď znamenat

³⁵⁸ 1000 služek. *Hostimil.* 1897, roč. 14, č. 24, s. 371-372.

³⁵⁹ Tamtéž.

³⁶⁰ Tamtéž.

³⁶¹ Viz. LENDEROVÁ, Milena. *Chytila patrola aneb Prostituce za Rakouska i republiky*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0379-9.

³⁶² Co jsou ženštiny v nočních kavárnách? *Hostimil.* 1892, roč. 9, č. 23, s. 218.

³⁶³ Prostitované ženštiny. *Hostimil.* 1892, roč. 9, č. 27, s. 255.

³⁶⁴ Opatřování míst. *Hostimil.* 1893, roč. 10, č. 26, s. 234.

³⁶⁵ Jako služky. *Hostinský obzor.* 1903, roč. 1. č. 1, s. 5.

naprosto stejně neřešitelnou situaci, jako pro kohokoliv jiného. Tyto ženy mnohdy neměly dostatečné finanční rezervy na to, aby si mohly dovolit být delší dobu bez místa. Kromě toho v řadě případů pocházely z venkova, tudíž je ani nemohla zachytit „sociální síť“ příbuzných, kteří by se pohybovali v jejich blízkosti a pokud měly nějaké známé či přátele, je pravděpodobné, že ani jejich postavení nebylo o tolik lepší, aby bylo možné takové ženě účinně pomoci.

Stejně tak o méně ceněném postavení služek vypovídá článek, který vypočítává obsazená místa díky poptavárně práce: „[...] 8 vrchních číšníků, 9 účetních číšníků, 1 marger, 30 jídlonošů, 20 pivonošů, 16 kávonosů, 1 sklepmistr, 15 sklepníků, 5 kuchařů, 4 kuchařky, 3 ficky, 2 pokladní, 5 učňů, 2 kuchtíci a několik služek.“³⁶⁶

Vzhledem k tomu, jak přesně byly vyjmenovány mužské profese, a to i s číselnými údaji, mohlo i těch „několik služek“ být uvedeno v číslech. Nicméně tento soupis nám poskytuje i mnohé další zajímavé údaje. Nemůžeme sice dle něj soudit nic ohledně fluktuace hostinského pomocnictva, protože toto nebyla jediná organizace zprostředkovávající práci. A také je možné, že určité profese se spíše obracely na jiný typ zprostředkovatelny nebo pomoc jiného druhu, nicméně co zde vidíme na první pohled, je vysoká strukturovanost uvnitř hostinského pomocnictva. Samozřejmě to nenaznačuje, že „pivonoš“ by jinde nemohl vykonávat funkci „jídlonoše“, nicméně domnívám se, že taková strukturovanost dnes zcela chybí a proto není snadné si podmínky pomocnictva představit. Dalším zajímavým faktem je, že se zde neuvádí žádná zprostředkovaná práce číšníci, která, domnívám se, měla rozhodně lepší postavení než pomocnice v kuchyni, i když v žádném případě respektovanější. Snad toto postavení mohlo být srovnatelné s kuchařkou, i když ne ve všech směrech. Obě měly jistý stupeň kvalifikace, nicméně na kuchařku se nepohlíželo jako na ženu pochybných mravů, u číšnice byl tento předsudek naopak velmi silný.

Jaký byl rozdíl mezi „fickou“³⁶⁷ a služkou se dnes můžeme jen dohadovat, vzhledem k tomu, že dnešnímu člověku tyto dva pojmy naprosto splývají a obecně jsou považovány za hanlivé, je však možné říci, že „ficka“ byla zaměstnána při pomocných pracích v kuchyni a služka měla na starost prostory pro hosty, eventuálně byla zaměstnána v domácnosti hostinského. Je však také možné, že dotyčná musela obě tyto činnosti – práci v kuchyni i úklid – kombinovat.

S tím, jak byl prostřednictvím zákonodárství i požadavků zaměstnanců kladen stále větší důraz na pracovní podmínky i dodržování pracovní doby, začalo si i hostinské

³⁶⁶ V kondiční kanceláři. *Hostinský obzor*. 1908, roč. 6, č. 6, s. 50.

³⁶⁷ O „fickách“ jako pomocnicích v kuchyni hovoří i Františka Hašková, ale ani ona neví, kolik jich na „Marjánce“ bylo zaměstnáno, takže je pravděpodobné, že jejich fluktuace byla značná a postavení špatné.

pomocnictvo klást požadavky, nejednalo se samozřejmě o jev ryze český. Spolek organizovaných služek v Kolíně nad Rýnem tak předložil několik požadavků, obdobných s požadavky německých kuchařů. Obě skupiny tedy patrně požadovaly, aby v místnosti, určené pro jejich ubytování bylo okno na ulici nebo na dvůr, postel, skříň na šaty a pohovka a aby bylo možné tuto místnost vytápět. Pracovní doba měla být dvanáctihodinová, s tím, že na večeři a snídani měla být půlhodinová pauza, na oběd hodinová, spánek pak měl být osmihodinový. Volno služky požadovaly každou neděli od dvou do deseti hodin večer, pokud jim bylo nad šestnáct let, do šestnácti let věku jen každou druhou neděli. S tím souvisel i nárok na klíče od domu i bytu zaměstnavatele. Požadavky redaktor časopisu okomentoval slovy: „Dnešní služky umějí si poroučet. Ale práce jim nevoní.“³⁶⁸ Tedy mužské požadavky mlčky schvaloval, ale ženy chtěly příliš. Ubytování zaměstnanců se mnohdy však těmto návrhům ani nepřibližovalo³⁶⁹, tak byl například číšnický učeň „ubytován“ na bývalém záchodě a služka v „šuplíku“: „Při spaní musí býti úplně skrčeným jinak by se do té díry nevešel! Pod palandičkou má služka kufr. V hostinské kuchyni pana Svobody spí na jedné posteli stará žena s chlapcem, vedle postele pak spí na zemi ve vytahovací zásuvce služka.“³⁷⁰ A obdobně si stěžoval i personál hotelu „Viktoria“, kde spalo sedm osob v jedné místnosti, jejíž jediné okno bylo umístěno nad jámou na smetí.³⁷¹

Tak když byli na valné hromadě Měšťanského společenstva výčepníků v Praze odměňováni pomocníci za dlouholetou službu v délce pět, deset, patnáct a dvacet let, přihlásilo se k těmto „jubileím“ pouze čtyřicet pomocníků, což svědčí o značné fluktuaci pomocného personálu. Bylo oceněno 26 mužů a 14 žen. Řada žen, pokud měla možnost, se pravděpodobně vdávala, dalším vysvětlením by bylo, že ženy mohly být častěji přijímány pouze na dobu určitou. Na druhou stranu je těžké říct, zda pokud se rozhodly nebo neviděly šanci se provdat, zůstávaly déle na jednom místě. Bohužel zde nejsou uvedeni zaměstnavatelé, takže nemůžeme soudit, na jakých místech, co do kvality, se spíš zůstávalo.³⁷² V projevu před udílením ocenění byl samozřejmě akcentován zejména vztah zaměstnavatele a zaměstnance, který měl být co nejharmoničtější, a peníze neměly být důležitým měřítkem, plně ve stylu hesla „práce šlechtí“.³⁷³ O udělení medaile se museli přihlásit, a to včas, sami zaměstnanci; takže je možné, že ne všichni oprávnění tak učinili.

³⁶⁸ Moderní služky. *Hostinský obzor*. 1907, roč. 4, č. 22, s. 189.

³⁶⁹ To jsem zmiňovala i dřív.

³⁷⁰ Ložnice číšnického učně – na záchodě! *Číšnický obzor*. 1910, roč. 12, s. 10, č. 14.

³⁷¹ Na nedostatečné ubytování. *Číšnický obzor*. 1912, roč. 14, s. 7, č. 2.

³⁷² Taková místa však existovala, například Marie Stejskalová byla u Janáčků několik desítek let. MACHKOVÁ PRAJZOVÁ, Jana. Služka : Příklad Marie Stejskalové. In *Člověk na Moravě 19. století*, s. 250-261.

³⁷³ Valná hromada. *Hostimil*. 1896, roč. 13, č. 17, s. 193.

Skutečnost, že u zaměstnavatele pracují udanou dobu, měli prokázat pracovní knížkou. O vyznamenání se mohli hlásit pomocníci „všech druhů“, jmenovitě číšníci, číšnice, sklepníci, kuchaři, kuchařky, služky, vrátní atd.³⁷⁴

Větší míra prestiže služkám nepřípadla ani v době první republiky, jen s tím, jak na významu nabývalo sociální zákonodárství, zlepšovalo se jejich postavení z hlediska zabezpečení v případě nemoci případně při ztrátě zaměstnání. „Kosmetická změna“ byla provedena v době po druhé světové válce, kdy se jako souhrnné úřední pojmenování pro služky i některé další ženské profese začalo používat označení „osoba zaměstnaná v domácnosti“. Ostatně už se ani nepoužíval výraz „služka“, ale pomocnice případně pracovnice v domácnosti.³⁷⁵ Po únorovém převratu došlo postupně k naprostému rozbití „vrstvy“ pomocnic v domácnosti, nebylo přípustné, aby „socialistická“ žena měla paní na úklid nebo na hlídání dětí. Až v dnešní době se postupně vracíme k situaci, která zde panovala před únorem 1948, ale troufám si říct, že vnímání toho, jak je potřeba se starat o chod domácnosti a zároveň se „seberealizovat“ v zaměstnání, je stále ovlivněn optikou uplynulých čtyřiceti let totality.

2.2.2 Číšníci a číšnice jako specifická složka personálu, jejich vzájemný boj

Již bylo poukázáno na to, že uvnitř hostinského pomocnictva existovala značná strukturovanost, a ani číšníci nebyli výjimkou.³⁷⁶ Servírovací číšník pouze přinášel pokrmy, tedy měl určitý měsíční plat, na který byl odkázaný. Markér neboli účtující číšník, který hosta zkasíroval, dostával i spropitné, o které se ovšem nebyl nucen dělit s dalším pomocným personálem. Tímto nevyrovnaným postavením pak bylo způsobeno, že například markér byl vzorně upraven, ale servírovací číšník neměl prostředky k tomu, aby mohl udržovat „pracovní oblečení“ v čistotě a dobrém stavu. Obdobně jako servírovací číšníci, někdy nazývaní jídlonoši, na tom byli i pivonoši, kávonoši a pikolíci. To však byly profese vyskytující se spíše ve větších podnicích.³⁷⁷ Stejně tak hosty obsluhovali i číšničtí učni, nejprve se učili roznášet nápoje, až když získali určitou zručnost, mohli roznášet i pokrmy. Samozřejmě na to, aby člověk mohl čepovat pivo a roznášet pokrmy, nemusel být vždy vyučený, jednalo se sice

³⁷⁴ Odměny věrným služebníkům. *Hostimil*. 1898, roč. 15, č. 11, s. 149.

³⁷⁵ Mzdy osob zaměstnaných v domácnostech. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 1, s. 4.

³⁷⁶ Od většiny personálu se odlišovali zejména pravidelným kontaktem s hosty. A právě u personálu, přicházejícího do kontaktu s hosty byla často využívána praxe, kdy plat byl minimální, nebo žádný (byly i případy, kdy musel zaměstnanec zaměstnavateli platit za to, že u něj může danou funkci vykonávat) a zaměstnanec si na sebe vydělával ze spropitného. Člen personálu, který nepřicházel do kontaktu s hosty, nebo bylo evidentní, že není na pozici, aby dostával spropitné, měl pevně daný plat.

³⁷⁷ Před výstavou. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 5, s. 44.

o obcházení živnostenského řádu, nicméně po celou dobu mnou sledovaného období se objevují stesky nad přebytkem číšnických učňů, stejně jako na to, že toto povolání kromě číšnic, provozují i nádeníci z jiných oborů.³⁷⁸ Položme si však otázku, nemohly vžité normy, svazující číšníky vyostřit „boj“ mezi nimi a číšnicemi? Vždyť na nevyučené - muže sice stížnosti existovaly, ale nikdy nepřerostly až do podoby štvavých kampaní vedených v oborovém tisku proti číšnicím. Neexistovalo u mnohých číšníků trauma z doby učení, které jak si uvědomovali, číšnice nikdy nemusely pocítit – někteří mistři, ale i pomocníci surově bili učně, což jsem již uváděla.³⁷⁹ Adeptka číšnictví, vzhledem k tomu, že se nepotřebovala vyučit, to nebyla nucena snášet. A dále mohlo „lít olej do ohně“ ještě to, že číšníci museli nosit frak, obecně na začátku dvacátého století považovaný za nepohodlný, nepraktický a příliš nákladný³⁸⁰, často k tomu přistupoval i požadavek, aby byl číšník bezvousý, což tady sice neplatilo za striktní nařízení, nicméně zde určitě podvědomě tato představa panovala³⁸¹ a nezanedbatelnou roli mohl hrát i zvyk, že číšník musí, byť v přítomnosti jediného hosta, a i přes to, že nemá co dělat, stát.³⁸² U číšnic se naopak mohlo uplatňovat vžité klišé, že se nemusí cítit být svazovány regulami ohledně svého vzhledu, mohou chodit jakkoliv upravené, k hostu si klidně přisednout, za což mohly dostat i větší spropitné.

Do „boje“ se obě skupiny pustily s patřičnou vervou a více než dostatečnými zásobami „munice“. Situaci však komplikovaly i poměry panující v „číšnickém stavu“, protože vzhledem k vzájemné nevraživosti, se museli, nezávisle na číšnicích, snažit domct lepších pracovních podmínek, ale i dodržování uzákoněných norem. Než se zaměříme na číšnice, uvedme alespoň některé z nich.

Stejně jako hostinští, z nichž měli asi nejbliž k „malohostinstvu“³⁸³, si stěžovali na svou neorganizovanost, kvůli které se řada problémů vlekla zbytečně dlouhou dobu.³⁸⁴ Mezi tyto problémy patřilo zejména nedodržování délky pracovní doby³⁸⁵ jak číšníků, tak učňů a neposkytování náhradního dne odpočinku. Číšníci se bránili například tím, že ve svém

³⁷⁸ Např. Rodičům na uváženu. *Hostimil*. 1897, roč. 14, č. 25, s. 386-387.; O úpravě otázky učňů v naší živnosti. *Číšnické listy*. 1902, roč. 4, č. 8, s. 51.; Množství učňů. *Číšnické listy*. 1904, roč. 6, č. 7, s. 51.

³⁷⁹ Např. Surové trýznění učňů. *Číšnický obzor*. 1910, roč. 12, č. 9, s. 8; Řetěz utrpení našich učňů. *Číšnický obzor*. 1910, roč. 12, č. 13, s. 9.; Trýznění učňů na denním pořádku. *Číšnický obzor*. 1912, roč. 14, č. 6, s. 7.

³⁸⁰ Frak nemuseli nosit číšníci v kavárně Radeckého, mohli mít smoking, což bylo považováno jako správné rozhodnutí majitele. Zahodili frak. *Číšnický obzor*. 1910, roč. 12, č. 4, s. 7.

³⁸¹ Zákaz nosení vousů. *Číšnické listy*. 1902, roč. 4, č. 21, s. 131.

³⁸² Stát či sedět. *Číšnické listy*. 1902, roč. 4, č. 7, s. 46.

³⁸³ Sjezd číšnictva a malohostinských severovýchodních Čech v Hradci Králové. *Číšnické listy*. 1902, roč. 4, č. 5, s. 33.

³⁸⁴ Naše bolesti! *Číšnické listy*. 1902, roč. 4, č. 9, s. 57.

³⁸⁵ Také humanita. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 7, s. 3.; Požadavky číšníků. *Hostinský obzor*. 1907, roč. 5, č. 11, s. 93.

oborovém tisku zveřejňovali jména těch zaměstnavatelů, kteří den odpočinku neposkytují, mimo jiné byla jmenována i „Domácnost“.³⁸⁶

Také se stávalo, že když majiteli hostinské koncese nebyl povolen náměstek, řešil situaci tak, že dotyčného na příslušných místech ohlásil jako číšníka nebo sklepníka, což bylo také vnímáno jako velký zlořád a patrně to byl velmi častý jev.³⁸⁷ „Číšnický stav“ také deklasovali muži, kteří se vydávali za číšníky bez zaměstnání, i když s tímto povoláním neměli nic společného.³⁸⁸ Jednalo se o „pasáky“, kteří pouze po hostincích trávili velkou část dne, ale i noci, a snad tak chtěli do daného prostředí více „zapadnout“ a neupozornovat (policii) na pravý důvod svého pobytu.

Na druhou stranu, i když si číšníci i učni stěžovali na pracovní podmínky, neznamenalo to, že by se vždy všichni chovali zodpovědně a snažili se, například vytvořit si finanční rezervu pro případ nezaměstnanosti, zejména učni měli rozhazovat peníze za „zbytečnosti“ jako cigarety, alkohol i prostitutky (často to pak neslo následky v podobě léčení u „milosrdných bratří“), proto bylo doporučováno hostinským, aby svému učni zavedli pokladničky, kam by musel část svého výděлку ukládat, s tím, že částku by dostal po vyučení.³⁸⁹

Pro ženy eventualita stát se číšnicí příliš žádaná být neměla, v devadesátých letech 19. století byla číšnice téměř rovna prostitutce³⁹⁰, ale je otázkou, zda by žena, coby například kuchařka, byla schopná našetřit dostatečný obnos na otevření vlastní nebo pronájem hostinské živnosti. Číšnice, stejně jako číšník, získala většinu peněz ze spropitného, ale kuchařka byla odkázaná pouze na plat, který si s hostinským dohodla. Bohužel neexistuje žádná statistika, která by postihovala to, z jakých poměrů ženy, které si zařídily hostinskou koncesi, pocházely. Nicméně stejně jako se předpokládalo, že číšník, pokud to poměry dovolí, se bude chtít osamostatnit, je možné, že ve stejných intencích uvažovala i žena.³⁹¹ Každopádně i bez ohledu na to, co si mysleli, mravokárci, museli připustit, že zaměstnávání žen v pivovarech se děje „odedávna“, ale samozřejmě se jednalo i o další typy podniků.³⁹² Kromě toho ve Vídni byla na valné hromadě společenstva kavárníků vyslovena myšlenka, že ženy jsou

³⁸⁶ Náhradní den odpočinku. *Číšnický obzor*. 1909, roč. 11, č. 1, s. 13. Dříve např. Náhradní den odpočinku neposkytuje. *Číšnické listy*. 1904, roč. 6, č. 1, s. 3. nebo č. 6, s. 44.

³⁸⁷ Obcházené zákazy. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1, č. 4, s. 4.

³⁸⁸ Také „číšníci“. *Číšnické listy*. 1903, roč. 5, č. 7, s. 50.

³⁸⁹ Střádanky pro učně číšnické. *Hostinský obzor*. 1907, roč. 4, č. 24, s. 205.

³⁹⁰ Přímo této problematice se věnuje Milena Lenderová v již zmiňované práci *Chytila patrola aneb Prostituce za Rakouska i republiky*, konkrétně v kapitole *Prostituce šenkovní*, s. 105-117.

³⁹¹ Pokud dané prostředí nechtěla opustit díky sňatku, o což se snažila jedna z literárních postav „Lesů“ od Václava Plačka. (PLAČEK, Václav. *Lesy*. 2. vyd. Král. Vinohrady : Antonín Reis, [1910].)

³⁹² K otázce „ženské obsluhy“. *Hostimil*. 1897, roč. 14, č. 14, s. 207.

zaměstnávány proto, že pomocníci - muži nevěnují obchodu dostatečnou péči.³⁹³ Ostatně situaci můžeme shrnout tak, že vždy, když číšníkům i mravokárcům došly argumenty, vraceli se k osvědčenému tématu pohlavních nemocí. Téměř nikdy se nezapomněli zmínit, kolik z celkového počtu číšnic se léčilo na „tajných“ odděleních, kolik to stálo nemocenskou pokladnu nebo na kolik nakažených číšnic se přišlo během nějaké z kontrol prováděných v podnicích úřady.³⁹⁴

Číšnice vždycky rozdělávaly jak hostinstvo, tak veřejnost, na dva tábory, jedni je měli za přínos, druzí za pokušitelky a ničitelky dobrých mravů. Tomu nepřidaly ani městské magistráty, kdy nebylo jasně dané nařízení, zda se číšnice povolují, či zakazují – někde směly být a jinde ne, což dávalo široký prostor ke stížnostem a podezřívání z korupce či protekce.³⁹⁵ Stanovisko nakonec bylo takové, že číšnice by měly být zakázány všude nebo tomu, „u něhož je k tomu mravní podklad“.³⁹⁶ Zákaz ženské obsluhy se dostal i před vídeňský správní soud, když hostinský, kterému byla ženská obsluha zakázána, přišel s odlišným výkladem zákona, než jak byl dosud uplatňován a soud zákaz jako zákonem neodůvodněný zrušil.³⁹⁷ Původně měl být vydán všeobecný zákaz ženské obsluhy, od kterého se nakonec odstoupilo, protože byl považován za v podstatě neproveditelný. Bylo sice nařízeno, aby byl vypracován seznam zařízení s ženskou obsluhou a v případě potřeby ta byla majitelům zakázána, nicméně i tento postup byl shledán jako nezákonný.³⁹⁸

Zde nastával problém v tom, že číšníci byli sice nesjednocení, ale české číšnice nebyli organizované vůbec, a tak si na rozdíl od svých zahraničních kolegů³⁹⁹ nemohly tak snadno klást požadavky. Některé číšnice sice akcentovaly to, že s nimi nemocenská pokladna zachází stejně jako s prostitutkami, což, podle jejich slov, nebyl případ všech žen vykonávajících

³⁹³ Ženská obsluha v kavárnách. *Hostimil*. 1892, roč. 9, č. 11, s. 97.

³⁹⁴ Pryč s – „vinárnami“. *Hostimil*. 1900, roč. 17, č. 34, s. 388.; Ženská otázka! *Hostimil*. 1897, roč. 14, č. 12, s. 168.; Otázka ženské obsluhy. *Hostimil*. 1900, roč. 17, č. 20, s. 222-223. Poměrně rozsáhlý článek zabývající se ženskou obsluhou nepřinesl žádná nová fakta, shrnoval věci, které již byly mnohokrát řečeny, jen je zajímavé, že vše nebylo jen černé a bílé, tak na sjezdu číšníků v Německu se někteří měli číšnic zastávat, jako rovnocenných kolegů a jiní být zásadně proti.

³⁹⁵ Ve všem je u nás protekce. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1. č. 1, s. 5.

³⁹⁶ Prozatím. *Hostinský obzor*. 1903, roč. 1. č. 4, s. 4.

³⁹⁷ Pokud jest živnost hostinská podrobena živnostenské policii. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2. č. 1, s. 2.

³⁹⁸ O ženské obsluze. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2. č. 2, s. 3.

³⁹⁹ Petice číšnic berlínských. *Hostimil*. 1900, roč. 17, č. 25, s. 385. (asi tisková chyba s. 285). Spolek berlínských a mnichovských číšnic si měl podat petici, ve které požadoval:

„1. Stanovení denního nepřetržitého klidu, počínaje 10. hodinou večerní. – 2. Každé druhé neděle povolení dvouhodinné prázdné k návštěvě kostela. – 3. Každého týdne jeden den prázdný a sice od jednoho rána do rána druhého dne. – 4. Stanovení dvouleté učební doby. – 5. Zákaz zaměstnávání děvčat 16letých. – 6. Zákaz zaměstnávání žen 16-18 letých po 10. hodině večerní. – 7. Přípustnost překročení zákonně stanovené doby pracovní 30krát do roka.

Žádaly víc, než jejich mužští kolegové na obdobném sjezdu, který se také konal téhož roku. A to byl patrně problém, protože v řadě jiných případů jsou přesně tyto požadavky uváděny jako alternativy, při jejichž dodržování by nikdo proti ženské obsluze nic nenamítal.

číšnické povolání. Kromě toho upozorňovaly i na to, že pohlavní nemoci se vyskytují všude, tedy i mezi číšníky, ale nad tím se nikdo nepozastavoval, nicméně řešení tohoto problému ve své podstatě neexistovalo.⁴⁰⁰

Číšnice sice deklarovaly přání, aby bylo zrušeno spropitné a místo toho, aby byly zaměstnávány za pevný plat, který by svou výší kryl jejich výdaje, stejně jako přání zkrácení pracovní doby, ale ani to by, z pochopitelných důvodů k zlepšení jejich postavení nestačilo. Domnívám se, že na to byla představa rovnítka mezi číšnicí a prostitutkou příliš vžitá. Za účelem prosazování svých zájmů se rozhodly založit oborový spolek, který měl, mimo jiné, poskytovat zprostředkovávání práce a pořádání kurzů.⁴⁰¹ Podle *Číšnického obzoru* však pražské číšnice udělaly během šesti týdnů tři schůze, při kterých nic nevyřešily, pouze se hádaly a nevhodně se chovaly.⁴⁰² K rozpadu jejich organizace došlo dřív, než vůbec začala efektivně pracovat.⁴⁰³ Ale i přes to se ještě stihly usnést, že rozhodnutí nepřisluší ani číšníkům, ani hostinským, ale je na zákazníkovi, ať rozhodne, zda si přeje ženskou obsluhu. Prý zejména v pivovarských restauracích byly preference zákazníků zřejmé.⁴⁰⁴

Na stránkách *Číšnických listů* však byly útoky na číšnice ještě ostřejší a snad i častější⁴⁰⁵, než v případě časopisů primárně určených hostinským. Když se zdálo, že se už příliš opakovalo téma venerických chorob, byly popisovány poklesky, tentokrát výslovně vdaných, číšnic, které „in flagranti“ nachytil jejich manžel.⁴⁰⁶

Ani v roce 1910 se nezměnilo nic na snahách odstranit ženskou obsluhu, i když byla vyslovena domněnka, že číšníci zvolili špatnou taktiku, protože heslo „*pryč se ženskou obsluhou*“ bylo příliš válečně naladěné, a radí něco jiného, číšníci by měli usilovat o to, aby ženy, pokud chtějí být číšnicemi, by také měly na tři roky nastoupit do učení, a to za stejných podmínek jako hoši. To by většinu „dnešních“ žen odradilo, protože by to pro ně bylo příliš namáhavé.⁴⁰⁷

Někde snad měly hlasy číšníků větší váhu, než v Praze, snad za to mohly jiné důvody, nicméně okresní hejtmanství v Jilemnici zakázalo ženskou obsluhu v celém dozorčím obvodu

⁴⁰⁰ Číšnice o hesle „Pryč se ženskou obsluhou v hostincích“. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 12, s. 6.

⁴⁰¹ Požadavky číšnic. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 15, s. 4.

⁴⁰² *Číšnický obzor*, 1904, roč. 6, č. 10, s. 124-127.

⁴⁰³ Konec organizace číšnic pražských. *Číšnický obzor*. 1904, roč. 6, č. 12, s. 158-9.

⁴⁰⁴ Číšnice o hesle „Pryč se ženskou obsluhou v hostincích“. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 12, s. 6.

⁴⁰⁵ Např. Číšníci a číšnice! *Číšnické listy*. 1902, roč. 4, č. 1, s. 4-5.; Dopis z Plzně. *Číšnické listy*. 1903, roč. 5, č. 3, s. 19.; Proti ženské obsluze. *Číšnické listy*. 1903, roč. 5, č. 10, s. 75. Číšnic přibývá. *Číšnické listy*, 1903, roč. 5, č. 13, s. 98.; Povolení ženské obsluhy zase na obzoru. *Číšnické listy*. 1904, roč. 6, č. 3, s. 20.; Sklepnice. *Číšnický obzor*. 1909, roč. 11, č. 5, s. 8.

⁴⁰⁶ Ukázka mravnosti číšnic. *Číšnický obzor*. 1904, roč. 6, č. 12, s. 160-1.

⁴⁰⁷ Slovo k ženské obsluze v hostincích, restauracích a vinárnách. *Hostinský obzor*. 1908, roč. 6, č. 10, s. 84-85.

všem hostinským.⁴⁰⁸ S tím, jak během první světové války odcházelo čím dál víc mužů na frontu, docházelo i k většímu zapojení žen v rámci hostinské živnosti, diskuse nad číšnicemi pokračovala, na řadě míst byla zavedena přísnější opatření, než před válkou.

Postavením číšnic se hned v prvních letech republiky zabývalo národní shromáždění, bylo poukazováno na to, že se v jejich případech často nedodrží pracovní doba a mzdy mají takové, že z nich není možné žít – o to více se snaží získat spropitné nebo si i přivydělat prostitucí. Obdobně na tom měly být panské, zejména ve venkovských hotelích, kde byly i k prostituci nuceny.⁴⁰⁹ Zákonem nakonec byl vyhlášen zákaz zaměstnávat ženy mladší osmnácti let jako číšnice nebo pokojské. Ženská obsluha mohla být zakázána, pokud ohrožovala dobré mravy, zaměstnávat ženy se tedy mohlo jen za pevnou a přiměřenou mzdu, jako její součást mohly být považovány náklady na byt a jídlo, ale „pouze v částce poměrům odpovídající“. Obsluhující ženy mohly dostávat procenta ze zisku pouze v případě, že to bylo zaručeno kolektivní smlouvou, stejně tak se zakazovalo, aby jakékoliv dávky odváděly zaměstnavateli, „vyjma hrubou neopatrností“ - rozbité nádobí tedy zaplatit musely. Zakazovalo se na ženskou obsluhu upozorňovat návštěvními nebo v tisku.⁴¹⁰ Nicméně ani to někde nestačilo, a tak se v Horním Litvínově snažili omezit zaměstnávání číšnic tím, že na ně zavedli daň.⁴¹¹ V Pardubicích tak přísné poměry nepanovaly, Anna Kubíková⁴¹², provozující restaurační vinárnu Srdíčko žádala o možnost zaměstnat dvě slečny, svou žádost odůvodňovala přesně v duchu výše uvedených nařízení:

*„Shora uvedené 2 slečny potřebuji pro bavení hostů navštěvující mojí vinárnu. Tyto slečny obdrží každá měsíčně 450 K, dále obdrží z konsumovaných nápojů % která obnáší za 500 měsíčně, za tyto slečny platím byt v obnose 200 měsíčně. Tyto slečny jsou řádně přihlášeny u sociálních úřadů, mají zajištěné existenční minimum, takže se živí čestně a poctivě.“*⁴¹³

Na druhou stranu z důvodů malých obrátů nezaměstnávala číšníka⁴¹⁴, a přesto žádala o schválení 2-3 členné kapely k poslechu.⁴¹⁵ „Netančení“ se však asi nedodržovalo, protože proti Kubíkové bylo vedeno trestní řízení pro neoprávněné pořádání tanečních zábav.⁴¹⁶

⁴⁰⁸ Zakázaná ženská obsluha. *Hostinský obzor*. 1910, roč. 8, č. 9, s. 77.

⁴⁰⁹ Vinárny s dámskou obsluhou. *Hostinský obzor*. 1921, roč. 19, č. 11, s. 57.

⁴¹⁰ Vinárny s dámskou obsluhou (Dokončení). *Hostinský obzor*. 1921, roč. 19, č. 13, s. 69.

⁴¹¹ Daň z dámské obsluhy. *Hostinský obzor*. 1922, roč. 20, č. 14, s. 72.

⁴¹² Karton 1202, 1940-1941, 1945-1947, KUBÍKOVÁ, Anna, Srdíčko, Wilsonova 420, Pardubice.

⁴¹³ Tamtéž, Okresnímu úřadu v Pardubicích, 5. 3. 1940.

⁴¹⁴ Tamtéž, Společenstvu hostinských a výčepníků v Pardubicích, březen 1940. Později je jeden vrchní číšník zmiňován., Okresní úřad v Pardubicích, 8. 5. 1940.

⁴¹⁵ Tamtéž, Žádost, nedatováno.

⁴¹⁶ Tamtéž, Městskému úřadu v Pardubicích, 21. 5. 1940.

Nakonec jí bylo zakázáno živnost provozovat.⁴¹⁷ Proti tomu se samozřejmě prostřednictvím advokáta odvolala.⁴¹⁸ Taktika fungovala a mohla opět otevřít.⁴¹⁹

Otázka ženské obsluhy se řešila i v roce 1928, teď už zde bylo ovšem řečeno, že pokud někdo utrácet nechce, ani ženská obsluha ho k tomu donutit nemůže, což byl také jeden z častých argumentů proti číšnicím. Zde již bylo poukázáno na to, že by se spíš mělo přihlížet k tomu, za jakým účelem přišel zákazník a nekritizovat rovnou ženskou obsluhu.⁴²⁰ V tomto roce však došlo k zásadnímu vyhocení situace, které dosud nemělo obdoby. Republika nenavázala na reglementační „systém“ monarchie, a tak vzhledem k tomu, že se spojení číšnic s prostitutí považovalo za téměř nevyvratitelný fakt, přistoupila řada magistrátů ke „generálnímu“ zákazu ženské obsluhy, postihnuty jím totiž byly všechny ženy, i ty, které byly vyučenými číšnicemi. Tentokrát bylo v odborném tisku řečeno, že když byla žena postavena na roveň muži, má právo hledat si zaměstnání kdekoliv, tedy i v živnosti hostinské, mezi číšnicí a prostitutku nemá být dáváno rovnítko.⁴²¹ Tlak na zákaz ženské obsluhy se neustále stupňoval, a tak k zakazu v Plzni přibýly i zákazy ze Slaného, Ústí nad Labem, Českých Budějovic, Liberce a Kladna. Právě vzrůstající počet zákazů způsoboval nemalé problémy například těm hostinským, kteří chtěli dát své dcery do učení, aby získaly průkaz způsobilosti. Ten bylo však možné získat až po tříletém zaměstnání v hostinské živnosti jako pomocník, nicméně generální zákaz se netýkal jen číšnic, ale všech zaměstnankyň přicházejících buď jen do přechodného styku s hosty, tedy i pokladních, účetních, pokojských i pomocnic v domácnosti.⁴²² Na druhou stranu prý až na jeden případ nikde nebylo podáno odvolání proti tomuto zakazu, ale toto odvolání stejně nebylo rychle řešeno.⁴²³ V podstatě se tak ženy pracující v hostincích dostaly do horšího postavení, tedy v místech, kde tento generální zákaz platil, než v době Rakouska-Uherska, kdy platily místní vyhlášky zakazující „pouze“ číšnice nebo zákaz číšnic platil jen v určitém podniku. Situace byla o to horší v tom, že zákazem byly postihnuty i ty ženy, které měly odborné vzdělání, což byl jeden z hlavních požadavků pro to, aby číšnictví mohly vykonávat.

Platové tabulky zveřejněné po druhé světové válce sice vytváří pocit, že ženy již přestaly být diskriminovány, po vyučení měly mít nárok na stejný plat a uplatnění jako jejich

⁴¹⁷Taměž, Záznam, 12. 5. 1945

⁴¹⁸Tamtéž, Ministerstvu pro vnitřní obchod v Praze, 3. 4. 1946.

⁴¹⁹Tamtéž, Ministerstvo vnitřního obchodu, 10. 4. 1946.

⁴²⁰Otázka ženské obsluhy v hostincích v Plzni. *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 19, s. 162.

⁴²¹ŠTUCHART, J. Noční místnosti a ženská obsluha. *Hostinský obzor*. 1928, roč. 26, č. 24, s. 214.

⁴²²Generální zákazy používání ženských osob při obsluze hostů v živnostech hostinských a výčepních na postupu. *Hostinský obzor*. 1931, roč. 29, č. 13-14, s. 145-147.; Okolo ženské obsluhy. *Hostinský obzor*. 1931, roč. 29, č. 17, s. 171-172. Reakce na blíže neurčený článek v *Hostinském pomocníku*, který kritizoval výše zmiňovaný článek z č. 13-14.

⁴²³Je úprava ženské obsluhy v hostincích nutná? *Hostinský obzor*. 1933, roč. 31, č. 17, s. 143.

mužští kolegové, nicméně praxe byla odlišná.⁴²⁴ Na jednu stranu se volalo po návratu žen do lázní a hotelů, kde byly i v minulosti zaměstnávány, nicméně to bylo zejména proto, že začal být nedostatek mužské pracovní síly a pak, všechny podniky neměly být ženám přístupné. Zejména neměly být zaměstnávány v mezinárodních, nočních a velkých podnicích, určena pro ně měla pouze být zařízení malá a střední. Autor uvádí: „*Při budování republiky je zapotřebí každé mužské pracovní síly a je třeba uvažovati o tom, aby místa, jež mohou zastávati ženy, byla také ženami obsazena.*“⁴²⁵ V cizině už toto údajně „bez předsudků a morální úhony“ vyřešily, není uvedeno jak. Nicméně i v této době se počítá s průkazem způsobilosti, který jak již bylo uvedeno, mohla žena získat už v době meziválečné. Po druhé světové válce se z nepochopitelného důvodu autor domnívá, že sňatkem by o něj žena přišla.⁴²⁶ Je otázkou, jestli tento článek reprezentoval všeobecně rozšířený názor, který mohl být po válce ještě vystupňován, v případě, že by se opakovala situace z doby po první světové válce, kdy bylo na pracující ženy pohlíženo jako na ty, co ubírají práci mužům. Každopádně průkaz způsobilosti byl faktem, a to už dvě desetiletí, tudíž upozorňovat na to, že na něj má žena právo, pokud splní dané podmínky, je poměrně zvláštní. A dále zmínka o tom, že ztratí způsobilost, pokud se vdá. Jistě, mohla odejít z práce, ale pokud například živnost zdědila, tato situace by zřejmě nenastala. Nicméně je zde přesně vidět, v jak odlišném prostředí se ženy mohly pohybovat, jak odlišné názory vedle sebe existovaly, a mnohdy existují dodnes. Na jednu stranu ženy dosahovaly vysokoškolského vzdělání a na straně druhé se ozve názor, v podstatě schopnosti žen popírající – z jakého důvodu by se neměly vyskytovat v mezinárodních podnicích? (Když už pomineme onu větu „*[...] Jaby místa jež mohou zastávati ženy...*“), protože položíme si otázku, jaká to byla místa, která by nemohly ženy zastávat? V hostinské živnosti, domnívám se, neexistovala, teoreticky, samozřejmě že tu fungoval „skleněný strop“, takže se nesetkáme například s šéfkuchařkou, ostatně i dnes jsou v drtivé menšině. A otázku „morální úhony“ řešili už „moralisté“ v devatenáctém století. Na venek tedy postavení číšnice doznalo značných změn, žena neměla být diskriminována, mohla se v daném oboru plně kvalifikovat, ale předsudky vůči těmto ženám panovaly stejné jako v devadesátých letech devatenáctého století.

⁴²⁴ Platový (mzdový) řád. *Hostimil.* 1946, roč. 63, č. 9, s. 62.

⁴²⁵ KUČERŇÁK, J. Ženské síly do lázní a hotelů. *Hostimil.* 1946, roč. 63, č. 16, s. 117.

⁴²⁶ Tamtéž.

2.2.3 Rozdílné finanční hodnocení mužů a žen

Asi nejběžnějším způsobem bylo opatřit si zaměstnání pomocí prostředníka, redaktoři *Hostimila* soudili, že „dohazovačství“ není nikde tak rozšířené, jako v hostinské živnosti, což samozřejmě způsobovalo řadu problémů a hlavně finančních ztrát jak zaměstnavatelům, tak zaměstnancům.⁴²⁷ A právě již ze způsobu opatření místa plynuly první zisky nebo ztráty. Pomocnictvo mělo řadu problémů s dohazovači⁴²⁸, kteří ne vždy byli solidní a samozřejmě si za zprostředkování práce nechali platit nemalé peníze, nakonec byla podána stížnost až místodržitelství, které proti dohazovačům zakročilo. Situace se sice zlepšila, ale samozřejmě, že pokoutné dohazovačství zcela nevymizelo.⁴²⁹ Krátce po vzniku republiky bylo řešeno znovu⁴³⁰ a vzhledem k tomu, že i v roce 1920 byli hostinští vybízeni, aby zákon dodržovali, zdá se, že sekundární trh fungoval i nadále.⁴³¹ Určitě i vzhledem ke „konkurenčním bojům“ mezi číšníky a číšnicemi nebylo myslitelné, aby se číšnice šla dotazovat, zda je nějaké místo volné do „Ganymeda“ nebo do „Otakara“, doporučených zprostředkovatelských kanceláří.⁴³²

Trochu odlišným případem je pak pravděpodobné zaopatřování si loajální pracovní síly sňatkem, i po druhé světové válce se hledaly nevěsty na inzerát, forma byla podobná jako v obdobích mnohem starších: „*Pražský kavárník hledá z nedostatku času elegant. dívku do 26 let za účelem sňatku, třeba nemajetnou, foto nutné. Značka: «Jen z oboru».*“⁴³³

Nyní už ale k finančnímu hodnocení plynoucímu přímo z výkonu profese. Jak již bylo řečeno, existovaly dvě skupiny zaměstnanců, ti co dostávali spropitné a ti, co ho nedostávali. Ti co spropitné nedostávali, měli vyměřený určitý pevný plat. Do této skupiny například patřil servírovací číšník, který pouze přinášel pokrmy, na začátku 90. let 19. století se jeho mzda pohybovala v rozmezí 15-18 zl při 16-18 hodinové pracovní směně. Markér neboli účtující číšník, který hosta „zkasíroval“, dostával tedy i spropitné, o které se nemusel dělit s dalším pomocným personálem, si mohl přijít o několik desítek zlatých navíc.⁴³⁴

Mnohdy se dokonce stávalo, že markéři, portýři a „panské“ nejen, že nedostávali žádnou mzdu, ale denně 2-4 zl hoteliérovi platili, aby tuto práci mohli vykonávat. U panské

⁴²⁷ Sprostředkování míst. *Hostimil*. 1900, roč. 17, č. 20, s. 223-224.

⁴²⁸ Dohazovačství kritizováno např. v článcích Z dohazovačských obrázků. *Číšnické listy*, 1902, roč. 4, č. 2, s. 13.; Zase dohazovačská klepeta. *Číšnické listy*, 1902, roč. 4, č. 9, s. 58.; Dohazovačství se opět vzrývá v našem odboru. *Číšnické listy*. 1903, roč. 5, č. 8, s. 57-58.

⁴²⁹ Schůze hostinského pomocnictva v Praze. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 11, s. 4.

⁴³⁰ Zákon z 18. 12. 1918, č. 63 sb. z. a n., §6.

⁴³¹ Nezaměstnanost mezi pomocnictvem hostinským. *Hostinský obzor*. 1920, roč. 18, č. 31, s. 180-181.

⁴³² V Praze mezi doporučené „poptavárny práce“ patřili Kondiční kancelář „Ganymed“, Ústřední jednota číšníků „Otakar“ a „Ústřední spolek číšníků“.

⁴³³ Malý oznamovatel. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 1, s. 6.

⁴³⁴ Před výstavou. *Hostimil*. 1891, roč. 8, č. 5, s. 44.

byla ještě v roli možnost, že kromě spropitného má příjem ještě z prostituce, údajně se s tím bylo možné setkat v každém městě nad pět tisíc obyvatel. Nicméně obchodní cestující často takové hotely, kde měli „pěknou panskou“ vyhledávali, jiní zase měli být proti, tak když chtěl dát hoteliér najevo, že se jedná o „slušný“ podnik, úklid pokojů měla na starosti žena starší.⁴³⁵ Například na Marjance tomu tak bylo, stejně tak nebyly zaměstnávány číšnice.⁴³⁶

Obdobně číšnice mívaly v pivovarech měsíčně 5-6 zl, z čehož ještě musely platit číšnici druhou, tzv. roznašečku piva. Ta tedy nedostávala spropitné a její měsíční plat byl 10 zlatých, k tomu měla stravu⁴³⁷, kterou si „vrchní číšnice“ musela platit sama. V hostincích měla být situace horší, tam číšnice se stravou dostávala 3-4zl, při pracovní době od půl deváté ráno do dvou hodin v noci. Na spropitném se zde však vydělalo méně, než v pivovaru.⁴³⁸

To, že spropitné „zdemravňuje“, bylo možné slyšet poměrně často.⁴³⁹ Odstranění spropitného měli údajně žádat číšníci ve Francii, s tím, že požadovali pevný plat a dvanáctihodinovou pracovní dobu s placenými přesčasy.⁴⁴⁰ Jindy se zas řešilo, zda má hostinský právo požadovat část spropitného na číšníkovi. Bylo rozhodnuto, že to neodporuje ani živnostenskému řádu, ani dobrým mravům, obzvlášť když se nejednalo o nečekané rozhodnutí restaurátéra.⁴⁴¹ V Německu údajně z osob na spropitné odkázaných, nedostávalo 75% vrchních číšníků a 79% číšnic žádnou mzdu, přičemž bylo poukazováno na to, že je tento způsob získávání mzdy ponižující hlavně pro starší, ženaté zaměstnance, o postavení žen se nikdo nestaral.⁴⁴²

Otázka spropitného je věčná, nepřestala se řešit ani v nové republice, nicméně trvalé řešení nemá do dnes.⁴⁴³ Například v německých oblastech severních Čech byla zavedena povinná desetiprocentní přírážka k útratě jako spropitné, a uvažovalo se, zda by se něco podobného nemělo zavést i v jiných částech země, nicméně hosté si stěžovali, že kde byla tato přírážka, personál jim nevěnoval dostatek pozornosti, takže byl tento „příspěvek“ odstraněn.⁴⁴⁴

Číšníci i číšnice tedy dostávali více peněz ze spropitného, než jako plat, což platilo i po přechodu na korunovou měnu, tak například číšnice si mohla vydělat za měsíc až 250K

⁴³⁵ Nešvar naší živnosti. *Hostimil*. 1892, roč. 9, č. 6, s. 51-52.

⁴³⁶ Rozhovor s Františkou Haškovou.

⁴³⁷ I další pomocný personál, mohl být přijat na tzv. celé zaopatření, což znamenalo se stravou, která ovšem často bývala přesně odměřená a jednalo se pouze o oběd a večeři, pokud chtěl dotyčný snídani nebo svačinu, musil si ji koupit.

⁴³⁸ Požadavky číšnic. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 15, s. 4.

⁴³⁹ Tamtéž.

⁴⁴⁰ Odstranění zpropitného[!]. *Hostinský obzor*. 1904, roč. 2, č. 11, s. 5.

⁴⁴¹ Může hostinský bráti podílu na výnosu zpropitného[!]? *Hostinský obzor*. 1906, roč. 4, č. 6, s. 54.

⁴⁴² Zpropitné [!] *Hostinský obzor*. 1907, roč. 5, č. 6, s. 51.

⁴⁴³ Otázka zpropitného [!]. *Hostinský obzor*. 1921, roč. 19, č. 2, s. 5-6 .

⁴⁴⁴ Proti zavedení 10proc. zpropitného [!] v hostincích. *Hostinský obzor*. 1927, roč. 25, č. 3, s. 30.

jen na spropitném, jak vyšlo u soudního přelíčení, kde číšnice žalovala majitele o ušlý zisk.⁴⁴⁵ Je však jasné, že v platech existoval velký rozptyl, který se odvíjel od velikosti, kvality a umístění podniku, případně podle poskytovaných služeb. Kuchařka například byla přijata s měsíční mzdou 20 K a měla dostávat i stravu⁴⁴⁶, číšnice měla dostávat stravu a peníze podle výše účtu a z prodeje doutníků, dotyčná uváděla, že to bylo asi 14 K za 14 dní.⁴⁴⁷

Možnost, jak pracovní poměr a podmínky stvrdit, bylo kolektivní smlouvou, nebyla ale dána na roveň zákonu, tedy pokud se zaměstnavatel dohodl se zaměstnancem i v rozporu s touto smlouvou, mělo přednost jejich ujednání.⁴⁴⁸ S novým stoletím tak nastala éra kolektivních smluv s určenými „tabulkovými“ platy.

Do úpravy platů nakonec začaly zasahovat i magistráty, často ve snaze, aby zamezily prostituci. Tak v prosinci 1920 byly upraveny i mzdy pivovarských číšnic, mzda měla být 125 Kč týdně. Pokud pracují nejméně šest dní v týdnu, pak 145 Kč, na Vánoce měla každá číšnice obdržet zvláštní doplatek 60 Kč, kde byl plat lepší, zůstával v platnosti, stejně jako i jiné výhody, výpovědní doba byla čtrnáctidenní, jinak se vše řídilo kolektivní pomocnickou smlouvou anebo podle dřívějších smluv sjednaných na magistrátu pro pivovarské číšnice.⁴⁴⁹

I po druhé světové válce se uplatňovalo taxativní vyměření mezd, vyhláška například rozlišovala mezi pomocnicemi, pomocnicemi s „kuchyňskými znalostmi, kuchařkami, hospodyněmi, uklízečkami a domácími švadlenami. Pro uklízečku byla stanovena hodinová mzda⁴⁵⁰, pro švadlenu denní mzda a pro ostatní mzda měsíční. Mzda se odvíjela dále od věku dotyčné a počtu obyvatel v místě zaměstnání, například pokud mělo dané místo méně než 30.000 obyvatel, mzda byla o deset procent nižší, pokud mělo méně než 5000 obyvatel, byl plat nižší o 20%, na druhou stranu pomocnice v domácnosti, která musela uklízet i živnostenské nebo obchodní prostory, tedy například výčep, dílnu nebo obchod, měla pobírat mzdu o 10% vyšší od určeného základního platu.⁴⁵¹

Prvního února 1946 nabyla platnosti vyhláška ministra ochrany práce a sociální péče o pracovních a mzdových podmínkách zaměstnanců v hostinských a výčepních živnostech. Některá ustanovení se neměnila, například byl stále v platnosti zákon z roku 1918 o délce pracovní doby (§2). Oddíly se týkaly různé činnosti, práv a povinností zaměstnanců a zaměstnavatelů. Co je zajímavé, že v článku IV., který se týkal obsluhujícího personálu, je

⁴⁴⁵ Příspěvek k výdělkovým poměrům číšnic. *Hostinský obzor*. 1907, roč. 5, č. 9, s. 78.

⁴⁴⁶ Kuchařka souhlasila s výpovědí. *Hostinský obzor*. 1910, roč. 8, č. 21, s. 177.

⁴⁴⁷ Číšnice, která se v úkolech svých nevyznala. *Hostinský obzor*. 1910, roč. 8, č. 21, s. 176-177.

⁴⁴⁸ Neplatnost kolektivní smlouvy při odchýlném ujednání. *Hostinský obzor*. 1913, roč. 11, č. 2, s. 14.

⁴⁴⁹ Mzdy pivovarských číšnic konečně upraveny. *Hostinský obzor*. 1920, roč. 18, č. 36, s. 207.

⁴⁵⁰ Jednalo se jak o ženy najímané na úklid v domácnosti, tak i na praní prádla a mytí podlah.

⁴⁵¹ Mzdy osob zaměstnaných v domácnostech. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 1, s. 4.

uvedeno, že vyučené ženy, které obsluhují, mají dostat stejnou mzdu, jako vyučení obsluhující muži. U nevyučené obsluhujícího personálu se z daných sazeb sráželo 10%. Tedy stále existovali nevyučení číšníci a číšnice. Dále bylo určeno, kdo a za jakých podmínek, má nárok na praní prádla, ubytování včetně „otopu a světla“.⁴⁵²

Každopádně situaci můžeme shrnout tak, že ženy bývaly finančně ohodnoceny méně po celou dobu mnou sledovaného období, a to přesto, že vykonávaly obdobnou činnost jako muži. Existovala jediná výjimka – spropitné, kde sám zákazník (v drtivé většině případů muž) určoval výši odměny, nutno říct, že často „ohodnotil“ lépe ženu⁴⁵³, což ve svém důsledku vedlo k řadě konfliktů mezi číšníky a číšnicemi, tedy skupinami nejvíce na spropitném závislými.

2.3 Pracovní oděv jako ukazatel hierarchie v hostinské živnosti

Co zaměstnanec (ale i zaměstnavatel) obsluhoval-li hosty, nosil? V Čechách žádná přesně daná a dodržovaná norma nebyla, vznikaly jen návrhy a byla pronášena doporučení ze strany „autorit“, působících v oborovém tisku. Situaci v „pracovním odívání“ tak můžeme rekonstruovat na základě dochovaných fotografií, kusých informací z oborových periodik, ale třeba i prostřednictvím literární reflexe.

Co se nosilo, bylo závislé, stejně jako dnes, na druhu a úrovni podniku. Jak již bylo řečeno, odhadem čtvrtina hostinských neměla zaměstnance, sami tedy nalévali, případně roznášeli pití, je možné, že roznášeli i jídlo - pokud na chodu živnosti plně participovala i manželka, ale v malých výčepech a venkovských hospodách to nebylo pravidlem. „Malohostinský“, který obsluhoval hosty, pokud můžeme soudit podle satirického týdeníku *Kopřivy*, frak rozhodně nenosil, mohl mít zástěru a na hlavě fez⁴⁵⁴, každopádně zde se jednalo o „dělníky hostinstva“, takže úroveň poskytovaných služeb, úprava prostor a patrně i jejich provozovatelů, nebyla na příliš vysoké úrovni.

I v podniku vyšší úrovně zaměstnavatel nosil „občanský oblek“ jeho kvalita a doplňky byly závislé na úrovni hostinského zařízení, ale i osobních preferencí nositele (nebo jeho manželky). Tak se můžeme setkat s popisem pana Tatrmuže, tolik nepodobného hostinskému, dle slov Karla Poláčka, „*Nebyl podoben hostinskému, neměl nic z oblé a pohyblivé*

⁴⁵² Platový (mzdový) řád. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 9, s. 62.

⁴⁵³ Vzhledem k jeho „specifickým nárokům“, jak uvádí Milena Lenderová. *Chytila patrola*, s. 112.

⁴⁵⁴ Jindy a dnes, *Kopřivy*. 1917, roč. 9.

přívětivosti tohoto stavu, ale spíše připomínal řídicího učitele na odpočinku.“ - hotelier byl vysoký, kostnatý a nosil brýle se zlatými obroučkami.⁴⁵⁵

Kromě osobního vkusu mohla mít na oblečení hostinského vliv i případná kombinace hostinské živnosti s živností jinou, pro kterou byla některá charakteristická součást oděvu. Hostinská živnost se často kombinovala s řeznictvím, a pro řeznický oděv byly typické kostkované kalhoty.⁴⁵⁶

O speciálně pracovním oblečení se tedy nedá na začátku 20. století, ale ani mnohem později, příliš uvažovat. Hana Malá, rozená Gruberová, během vzpomínání na provoz venkovské hospody svých rodičů ve 30. a 40. letech 20. století uvedla, že něco jako pracovní oblečení neměli, jen její maminka „byla velká parádnice, musela mít každý den čistou zástěrku“.⁴⁵⁷

Pokud se zamyslíme nad oblečením v podniku střední úrovně, z *Kopřiv* můžeme získat dojem, že se především nosil frak. To ostatně předpokládal ještě Poláček v *Hostinci U kamenného stolu*, kde je ona peripetie s neseďícím, příliš malým frakem po předchozím vrchním číšníkovi, ztvárněna nejen knižně, ale i ve filmové verzi.⁴⁵⁸ Jak ale dokládá zamyšlení nad ošacením pomocníků, nebylo tomu tak: „*U nás v Rakousku jest směsice fraků, saka černá, krátká, dlouhá, zkrátka všehochoť.*“⁴⁵⁹ Návštěvník, který tak přišel do hostinské místnosti, aniž by ji předtím kdy navštívil, mohl mít problém rozeznat obsluhující personál, protože toto oblečení se velmi blížilo tomu „občanskému“. Další nesnázi bylo, že ne každý člen personálu byl určen k tomu, aby přijímal od hosta objednávky - fungovala tu přísná hierarchie. Jasně byla řečena domněnka, že frak zmizet nemůže, protože markér by neměl kam schovat váčky s penězi – z pod saka by vykukovaly. Otázka fraku se řešila i ve dvacátých letech, to už nebyl považován za nutnost, ale dokonce za příliš nákladnou záležitost pro zaměstnance malého podniku, kde byly i menší příjmy vzhledem k menší frekvenci hostů. Názor redakce *Hostinského obzoru* byl, že v podnicích druhé třídy by neměl pracovní oděv mít černou barvu, a vůbec by jeho střih měl být jednodušší a tím i pořizovací cena nižší.

Co je však ještě zajímavější, přímo člení personál do kategorií - vrchní číšník, přijímající peníze, stojí nejvýš (tedy první kategorie), do druhé kategorie řadí nosiče kávy a jídel a do třetí nosiče piva a učně, podle těchto kategorií měl být oděv „odstupňován“.

⁴⁵⁵ POLÁČEK, Karel. *Hostinec U kamenného stolu*, s. 19.

⁴⁵⁶ ROBEK, Antonín, MORAVCOVÁ, Mirjam, ŠTASTNÁ, Jarmila. *Stará dělnická Praha: život a kultura pražských dělníků 1848-1939*. 1. vyd. Praha: Academia, c1981. Oděv pražského dělnictva, s. 237.

⁴⁵⁷ Rozhovor s Hanou Malou.

⁴⁵⁸ *Hostinec U kamenného stolu*, s. 168-169.

⁴⁵⁹ Nový kroj číšnictva! *Hostimil*. 1893, roč. 10, č. 24, s. 216. Autor se dále zamýšlí nad tím, jak by měla případná uniforma vypadat, jaké by měla mít barvy, uvádí i srovnání s jinými zeměmi a jejich výhody či nevýhody. Z vývoje můžeme vidět, že jeho úvahy na úrodnou půdu nepadly.

O personálu „v zázemí“ se nezmiňuje, tam pravděpodobně ještě v intencích pracovního oblečení nebylo uvažováno - alespoň ne v drtivé většině podniků.⁴⁶⁰

V případě oblečení žen byla situace o něco komplikovanější, a to v tom smyslu, že na přelomu 19. a 20. století se z odborného tisku o oblečení zaměstnankyň ani zaměstnavatelek nedozvíme nic. Můžeme se však domnívat, zejména podle dochovaných fotografií, že to, jak byla žena oblečená, patrně záviselo nejen na druhu podniku, kde pracovala, ale i na jejím věku, případně postavení. Ty nejchudší, zaměstnané jen v malých lokálech, si patrně vybírat nemohly, nosili to, co měly, případně co zdědily nebo dostaly, eventuálně koupily u vetešníka.⁴⁶¹ Asi nebyla situace příliš odlišná od doby, kdy Pepička Křížková, provdaná Náprstková, dělala krámskou, měla jedny pracovní a jedny sváteční šaty, ke kterým si ale šátek musela půjčovat, až z první výplaty si mohla dovolit koupit vlastní (ten měla i po mnoha letech, sice už si mohla dovolit ledacos koupit, ale spořivost byla pro ni typická).⁴⁶² Ostatně na to, že Pepička byla poměrně tradiční žena, ukazuje i to, že si pořídila právě šátek, který i v „dělnických“ vrstvách začal být již ve 40. letech vytlačován čepci a klobouky, a to zejména ve svátečním oblečení, pro běžné nošení zůstávaly šátky i nadále.⁴⁶³ Co ale jiná dívka, která neměla šanci se provdat tak, aby se podle možností finančně zaopatřila, aby nemusela pracovat, nosila? Mohla být většinu života odkázána na různé dary a dědění, i když už oblečení přestává být tak nákladnou záležitostí jako o století dřív, přesto bylo položkou nezanedbatelnou, a najíst se bylo pravděpodobně přednější. Ostatně Pepička snad začlenila do své garderoby po smrti „panímaminky“ i některé kousky z jejího šatníku.⁴⁶⁴ Samozřejmě, ne každý byl tak spořivý, i když ono přerozdělování šatstva po zemřelé osobě je mnohde běžné dosud.

Slušivé oblečení mohlo zvýšit šance na sňatkovém trhu, na druhou stranu taková „popanštělá“ služebná mohla vzbudit nevoli svých zaměstnavatelů, i ostatních služebných. Právě v době dospívání (do služby se nastupovalo v některých případech kolem čtrnáctého roku věku) až po dobu sňatku měla žena či dívka možnost vynakládat na oblečení, boty a doplňky největší částky. Podle slov Mirjam Moravcové byly dobře oblečené nejen v rámci své třídy, ale i ve srovnání s vrstvami méně zámožných živnostníků a úředníků.⁴⁶⁵

⁴⁶⁰ Jednotný číšnícký úbor. *Hostinský obzor*. 1923, roč. 21, č. 11, s. 4-5.

⁴⁶¹ MORAVCOVÁ, Mirjam. *Oděv pražského dělnictva*, s. 225-226.

⁴⁶² ŠTĚPÁNOVÁ, Irena, SOCHOROVÁ, Ludmila, SECKÁ, Milena. *Ženy rodiny Náprstkovy*, s. 59.

⁴⁶³ *Oděv pražského dělnictva*, s. 221.

⁴⁶⁴ *Ženy rodiny Náprstkovy*, s. 103.

⁴⁶⁵ *Oděv pražského dělnictva*, s. 242. I když například z hlediska nemocenského pojištění měli dělníci oproti hostinským pomocníkům jiné postavení, existuje řada styčných bodů, co se postavení dělnických žen a žen pracujících v hostinské živnosti týká.

Podle starých fotografií můžeme soudit, že výpomocné síly nosily šátek různě uvázaný (nebo neměly pokrývku hlavy, v tom případě je typický hladký účes - s pěšinkou nebo bez, sčesaný do drdolu) a zástěru, jako základní „ochranné“ pomůcky.⁴⁶⁶ Dále měly tzv. dělený šat, tedy sukni, blůzku a případně kabátek.⁴⁶⁷

Střih zástěr podléhal módě stejně jako jiné oblečení, nosily se zástěry do pasu, i ramínkové, a od prvního desetiletí 20. století také zástěry šatové.⁴⁶⁸ Střih se měnil nejen podle pracovní specializace, ale i, jak už bylo řečeno, podléhal módě.⁴⁶⁹ Stejně jako v případě mužů se zástěry nosily jak v zaměstnání, tak i doma, pracovní oděv byl často totožný s domácím, vymyká se jen oděv sváteční.⁴⁷⁰

Čepec asi spíš až do konce devatenáctého století patřil panským a kuchařkám, pak se udržel jen u kuchařek a pomocnic v kuchyni.

Číšnice a kasírky byly pravděpodobně oblékány lépe, asi i podle panující módy, o tom svědčí již zmiňovaný popis z první schůze pomocnic v Německu. Také si to spíš mohly dovolit, protože dostávaly spropitné a některé si zvyšovaly životní standart prostitucí. V hotelech vyšší úrovně pravděpodobně uniformy byly na všech pozicích.⁴⁷¹ Oděv odrážel nejen sociální a ekonomické postavení nositelky⁴⁷², ale jak již bylo řečeno, byl také závislý na jejím věku (na rozdíl od mužského), mladší ženy nosily spíš módní oblečení, než starší. Korzet, tradičně považovaný za součást oděvu ženy středních vrstev, můžeme vidět i na fotografiích služek a dělnic ve svátečních šatech.⁴⁷³

⁴⁶⁶ O způsobech vázání šátků Viz. *Oděv pražského dělnictva*, s. 221-222.

⁴⁶⁷ Tamtéž, s. 230.

⁴⁶⁸ Přepásané zástěrami různých typů se nechali vyfotografovat první žákyně „Domácnosti“ (první svého druhu v Praze) v roce 1885, které po absolvování kurzu mohly získat zaměstnání i díky certifikátu o jeho absolvování, mohly tedy být i kvalifikovanými kuchařkami. „Domácnost“ byla totiž přístupná i nemajetným žačkám, tedy nejen dívkám, navštěvující kurz z důvodů vedení vlastní domácnosti. In: *Obrazová příloha. Ženy rodiny Náprstkovy*, s. 105.

⁴⁶⁹ *Oděv pražského dělnictva*, s. 251

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 252.

⁴⁷¹ PYTLÍK, Radko. *Ve stínu pípy. Hovory a fantazie : Putování po pražských hospůdkách, vinárnách a kavárnách*. 1. vyd. Praha : Emporius, 1996. ISBN 80-901980-1-5 .Obrazová příloha XIII-Výčepní stůl v hotelu Šroubek (Evropa), žena má na sobě zástěru do pasu, tmavou blůzu se stojáčkem a tmavou sukni (nebo šaty?) naopak na titulní straně je plakát, na kterém jsou ženy zobrazeny se zástěrou, ale v oblečení světlých, respektive pestrých barev.

⁴⁷² Mirjam Moravcová uvádí, že v 90. letech 19. století až po první desetiletí století dvacátého vlastnila dělnická žena dvě až tři sukně, dvě až tři blůzy, jedny sváteční šaty, vlňák, kabát a nejnutnější prádlo-tedy jednu až tři spodničky, jeden až dva živůtky, jednu až tři košile a dva až tři páry bavlněných punčoch. Ženy dále vlastnily jedny, pokud byly lépe situované dvoje, boty, střevíce a případně domácí pantofle. Četnost tohoto ošacení byla závislá právě na sociálním postavení nositelky, finančním zajištění, pak hrál roli i zájem ženy o oblek, její pečlivost a schopnost oblek udržovat, opravit nebo některé jeho části zhotovit. In *Oděv pražského dělnictva*, s. 258.

⁴⁷³ Tamtéž, s. 249, obr. 196 a s. 251, obr. 201.

Kopřivy ženy v hostinské živnosti téměř nezobrazují, nicméně v době válečné se zde žena, bezesporu v roli číšnice, vyskytuje, má na sobě zástěru, šaty končící nad kotníky, doplněné bílým límečkem a „vázačkou“. ⁴⁷⁴

Ve dvacátých letech se oděv žen radikálně změnil, oprostil se od korzetu, zkrátil tak, že byla vidět polovina lýtek a pas se posunul hluboko pod své běžné umístění. Snadno rozpoznatelný make-up, přestával být znakem ženy pochybných mravů, idolem a vzorem se stávají filmové hvězdy, i když v kruzích kavárníků a restaurátérů nevole proti „barvičkám na rty“ existovala. Stopy po nich se jen těžko odstraňovaly z látkových ubrousků a dokonce i z šálků, prý proto se znovu ve velké míře začaly zavádět papírové ubrousky, které dřív byly znakem válečné doby a po uklidnění poměrů byly nahrazeny plátěnými. ⁴⁷⁵ Pro číšnice však pravděpodobně stále platila přísná pravidla, jak co se líčení a parfémů týče, tak i z hlediska oblečení. Rozhodně bylo oceňováno, pokud byla číšnice upravená, „nažehlená“, ale nikoliv navoněná a „vylepšená“, to stále bylo chápáno jako znak prostitutky. Asi proto v Olomouci vydala okresní politická správa nařízení ohledně číšnic. Nesměla být zaměstnána víc než jedna číšnice, a všem číšnicím v Olomouci byl nařízen „služební oblek“ – žena pokud byla v práci, měla nosit černé šaty s bílou zástěrkou. ⁴⁷⁶ Můžeme říct, že černá a bílá se stala doslova distinktivními barvami číšnic v Čechách od třicátých do začátku devadesátých let (o tom, jaký vliv na to mělo olomoucké nařízení, se můžeme jen dohadovat, ženy zaměstnané ve „slušných“ podnicích, kde se přidělovalo pracovní oblečení, tyto barvy nosily již dříve).

Po válce se znovu upozorňovalo na to, že smoking i frak (na Slovensku měl být odmítán již v době první republiky) nejsou pro obsluhování hostů ani pro údržbu příliš praktické „*Nejopatrnější jídlonoš má na sobě za týden ukázky celého jídelního lístku, rukávy má usmolené od omáček a chce-li mít stále čistý úbor, stojí ho to čas i peníze.*“ ⁴⁷⁷ Ukázka mimo jiné dokládá i týdenní frekvenci praní pracovního oblečení. Jako nový oděv pro číšníka byl navrhován rondon, upnutý až ke krku. Měly tím odpadnout bílé košile, nákrčníky i náprsenky, nicméně, a tuto otázku si autor nepokládá, je otázka, jestli pevné zapnutí do půlky krku je pohodlné a praktické. Rondon měl být doplněn zástěrou, nicméně by to nebyl oděv pro vrchního číšníka, a dalším problémem bylo, že nebyl považován za vhodný ani pro starší číšníky. Jako další varianta byl navrhován oblek z bílého pracovního kalika. ⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ *Kopřivy*, roč. 8, 1916.

⁴⁷⁵ Kavárníci a restauratéři proti barvení rtů. *Hostinský obzor*. 1930, roč. 28, č. 9, s. 8.

⁴⁷⁶ Ženská obsluha v Olomouci. *Hostinský obzor*. 1927, roč. 25, č. 13-14, s. 118.

⁴⁷⁷ ŠUSTA, Stanislav. Jaké úbory pro číšníky? *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 5, s. 29.

⁴⁷⁸ Tamtéž.

S tím, jak se blížil všesokolský slet 1948, se začaly vypracovávat návrhy na jednotný úbor pro obsluhující personál v hostinských živnostech, který měl být uzpůsoben nejen podle úrovně podniku, ale i vzhledem k potřebám praktickým.⁴⁷⁹

Oblek byl ukazatelem pomyslné hierarchie v hostinské živnosti, určitě zde v tomto ohledu panovala i celá řada „nepsaných pravidel“. Oblek ukazoval nejen na to, zda se jedná o zaměstnance nebo „pana šéfa“, ale i na hmotné poměry svého nositele. I přes to, že nebyla dána přesná norma pro to, co který zaměstnanec má nosit za oblek, pokud zákazník znal podnik lépe, uměl mezi uniformami – v případě „lepších podniků“ – rozlišovat. Pro pracovní oděv žen, zdá se, existovalo mnohem méně institucionalizovaných pravidel, nejčastěji se autority spokojili s konstatováním, že by ženská obsluha měla nosit černé nenápadné šaty s bílou zástěrkou. Toto pravidlo však ve větší míře začalo být uplatňováno až ve 20. století.

⁴⁷⁹ ŠUSTA, Stanislav. Jednotný úbor pro obsluhující zaměstnance. *Hostimil*. 1947, roč. 64, č. 7, s. 45.

3 VEŘEJNÉ MÍNĚNÍ VERSUS REALITA

3.1 Postavení žen pracujících v hostinské živnosti a jinde

Na následujících stránkách se zaměřím právě na změnu pohledu nejen na ženskou práci, ale i na kvalifikaci žen, jak z pohledu žen samotných, tak mužů a samozřejmě i na to, jakým způsobem bylo vnímáno, že bude možné spojit roli matky s úlohou pracující ženy mimo domácnost, a následně tyto zjištěné skutečnosti vztáhnou k hostinské živnosti a to na základě informací získaných z *Hostinského obzoru* a *Hostimiala*. Jednalo se o dobu výrazných proměn ve společnosti, nicméně se ne vždy tyto změny projevíly i na postavení ženy.

Pokud přijmeme tezi, že mateřství, jak ho vnímáme dnes, je konstruktem devatenáctého století a stejně tak je tomu i s péčí nutnou pro zdárný vývoj případného potomka, je jasné, že většina lidí se přikloní k tomu, že práci a mateřství nejde skloubit dohromady, protože vše se musí točit kolem dítěte, případně i manžela. To je však velmi tradiční pohled, který ale éra po druhé světové válce ještě „vylepšila“. Žena měla zvládnout děti, práci, péči o domácnost i manžela a to sama. Pomocnice v domácnosti, respektive služky a hospodyně, se na téměř půl století vytratily z obzoru žen. Jen naše babičky na ně vzpomínaly, ale jen jako na cosi, co bylo a už se nevrátí. Únor 1948 značně zamíchal se sociálním postavením většiny obyvatelstva u nás a tedy i vžitě tradice, byť uvolněné po první světové válce, se mohly rozpadnout úplně.

Zaměřím se zde na situaci z období od 90. let 19. do 50. let 20. století, a to v konfrontaci se staršími pracemi, které se vyjadřují k postavení pracující ženy ve společnosti.

Pokud srovnáme materiály z 80. – 90. let 19. století s těmi, které vznikly na počátku dvacátého století, nenajdememe zde žádné větší názorové rozdíly v tom, jaká práce se hodí pro ženu. Bohužel žádné zásadní změny mnohdy ani nevidíme, pokud si prohlédneme příručky z 30. – 40. let 20. století.

Pokud se podíváme na to, jak se na práci žen pohlíželo na začátku 20. století, naprosto názorná je příručka Josefa Kafky 350 ženských povolání, která byla vydána v roce 1916, tedy v době, kdy již ženy byly zapojeny do válečné mašinérie, na příručce samotné se to však nijak neprojevuje. Její podtitul je příznačný „Příručka nezbytná pro rodiče, jejich zástupce, vychovatele, rádce mládeže dívčí, dívky i ženy všech tříd, jež připravují se k manželství

a hledají povolání a výdělek“.⁴⁸⁰ Dále se zde dočteme, že autor chápe povolání ženy jako dvojí, a to přírodou předurčené a výdělečné.⁴⁸¹ Právě oné předurčenosti ženy k manželství a mateřství je zde jasně dána přednost (jak již vyplývá z podtitulu), nicméně proto, že si je autor vědom toho, že řada žen a dívek si na své věno musela nejprve sama vydělat, uvádí zde řadu možností a profesí. Nicméně pokud si je podrobně prohlédneme, zjistíme, že jsou to varianty několika málo povolání. K úvahám, tehdy častým, o tom, že by ženy neměly těžce fyzicky pracovat⁴⁸², se autor vyjadřuje tak, že pro ženu je duševní práce mnohem namáhavější a odčerpává jí mnohem víc fyzických sil.⁴⁸³ A tuto svou úvahu autor ještě dále rozvíjí a shrnuje tak, že práce je mezi ženy a muže rozdělena podle „přirozených“ zákonů, proto by žena měla být vychovávána tradičním způsobem a neměla by být zatěžována povoláním, které „zdravý ženský cit potlačuje“. Na druhou stranu pokud jedná příliš na základě svých pocitů, také to působí řadu problémů nejen jí, ale i jejímu okolí. A nakonec Kafka říká, že dlouhodobá duševní práce u ženy vede k úpadku talentu u případných potomků, kteří se narodí takto zaměstnané ženě.⁴⁸⁴

Naproti tomu samozřejmě již dříve bylo propagováno právo dívek a žen na vzdělání. V době, kdy vznikla Kafkova příručka, měly ženy přístup k vysokoškolskému vzdělání a samozřejmě tyto názory byly patrné i mnohem dříve, jako například v Ženských listech⁴⁸⁵ se v roce 1889 bylo možné dočíst:

„Nechat' prohlašují autority, že namáhání mozku má u žen za následek poškození jiných orgánů; nechat' dokazují, že učená žena jest neschopna k mateřství; marno jest tvrzení, kterému odporuje zkušenost'; ale i kdyby ono bylo pravdivé, nenásledovalo by z něho, že vyšší vzdělání má zůstatí ženám nepřístupno. Neboť čím důkladněji dívka se učí, čím opravdověji se chystá na samostatný „boj o život“, tím méně spoléhá na to, že by se o ni mohl starati muž.“⁴⁸⁶

Ve své době se jednalo o názor takřka radikální, který rozhodně nebyl mnohými přijímán. V podobném duchu píše Eliška Krásnohorská v Kalendáři paní a dívek českých na rok 1893, podivuje se nad tím, proč by tak dobrá věc, jako vzdělání, měla ženám škodit.⁴⁸⁷

⁴⁸⁰ KAFKA, Josef. *350 ženských povolání : příručka nezbytná pro rodiče, jejich zástupce, vychovatele, rádce mládeže dívčí, dívky i ženy všech tříd, jež připravují se k manželství a hledají povolání a výdělek*. Praha : F. Šimáček, 1916.

⁴⁸¹ Tamtéž, s. 14.

⁴⁸² Na druhou byla i velká skupina těch, která ženám těžkou fyzickou práci neupírala. *Chytila patrola*, s. 112.

⁴⁸³ *350 ženských povolání*, s. 15.

⁴⁸⁴ Tamtéž.

⁴⁸⁵ HECZKOVÁ, Libuše. První léta časopisu *Ženské listy*. Co chtěla kritička Eliška Krásnohorská?. In ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ, Milena, STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie* : Sborník příspěvků ze IV. pardubického bienále, 27. - 28. dubna 2006. 1. vyd. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. Žena - status - profese. s. 323-334. ISBN 80-7194-920-5.

⁴⁸⁶ Žena. *Ženské listy*. 1889, roč. 27, č. 3, s. 56-58.

⁴⁸⁷ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Boj o duši. Kalendář paní a dívek českých na rok 1893*. 1893, 6 s. 67-73.

Pokud nahlížíme na vývoj postavení ženy na trhu práce, nesmíme však zapomenout na to, že určité struktury myšlení se mění mnohem pomaleji a existují zde i odlišnosti krajové nebo podle velikosti aglomerace (vesnice, město), ale i vzhledem k vyznávanému náboženství nebo sociálnímu původu, což se na začátku 20. století projevovalo mnohem silněji než dnes. A proto i řada názorů, jako ten výše zmiňovaný od Elišky Krásnohorské, který nám dnes přijde jako zcela pochopitelný, se prosadil jen z části nebo lépe řečeno byl akceptován (také se, jak už bylo řečeno, v případě Krásnohorské jednalo doslova o průlomový požadavek) jen určitou vrstvou obyvatelstva. Právě z tohoto důvodu mohla Albína Dratvová⁴⁸⁸ na téma ženských dovedností napsat o téměř půl století později:

„Tyto fyzické síly jsou mezi ženina uplatnění v práci, jakož i mateřství, které jí překáží v tom, aby se mohla zaměstnávat i mužskými pracemi. To je přirozené, tak jako je samozřejmé, že pohlaví jsou odlišná fysiologicky i psychologicky a že patrně mají rozdílné úkoly ve světě. Je třeba o tom mluvit, neboť se na to zapomíná ke škodě nejen žen, nýbrž i společnosti, která ženu nesprávně zaměstnává, odkazuje ji k podřadným pracím jen proto, že její schopnosti nezná a nedovede jich tudíž vhodně využít.“⁴⁸⁹

Musíme si uvědomit, za jaké situace Dratvová toto psala, kniha vyšla v roce 1948, nicméně ještě nebyla ovlivněna komunistickou rétorikou a snahou opět zapojit ženy za každou cenu do pracovního procesu. Přesto to již byla doba, kdy řada žen měla zkušenosti s oběma světovými válkami (nebo minimálně s druhou světovou válkou) a krizí třicátých let. Doba první světové války zařadila ženu do práce dříve ryze mužské a nejen to, zařadila ženu do pracovního procesu v dosud nebyvalém rozsahu - do továren, do řízení hospodářství, do vedení větších obchodů, atd. a rozvázala nejen šněrovačku, ale i řadu dalších konvencí a předsudků. Po skončení války se českým ženám otevřely všechny fakulty vysokých škol, dostaly volební právo, v ústavě stálo ...výsady pohlaví a rodu se neuznávají.... Nezávislost to však byla značně iluzorní, již brzy po válce bylo na pracující ženy nahlíženo jako na ty, které ubírají mužům, kteří se vrátili ze zákopů, zajetí a lazaretů, výdělek a proto i během krize bylo často slyšet názory o tom, že by se ženy měly věnovat pouze domácnosti. Problém byl nicméně v tom, že zaměstnanost žen zde měla poměrně dlouhou tradici, a to z řady důvodů, tudíž i pokud by se situace vrátila do stavu před válkou, stále by zde pracovalo nezanedbatelné procento žen, a to zejména v potravinářských a textilních odvětvích.

V roce 1930 bylo ze všech výdělečně činných osob 25,5 % žen, což souviselo s průmyslovým rozvojem, který postihl české země již na konci 19. století. Československo se pak stalo nejsilnějším nástupnickým státem Rakouska-Uherska v tom smyslu, že většina

⁴⁸⁸ Albína Dratvová (1892-1969) studovala na Státním ženském učitelském ústavu v Praze, později na UK filozofii a matematiku, působila jako gymnaziální profesorka, přednášela i na Přírodovědecké fakultě UK. Témata jejích prvních prací jsou psychologická, pak se věnuje filozofii přírodních věd.

⁴⁸⁹ DRATVOVÁ, Albína. *Duše dnešní ženy*. 2. vyd. Praha : Československý Kompas, 1948, s. 147.

průmyslu se nacházela právě na jeho území, a stejně tak i řada úrodných zemědělských oblastí.

Ve skutečnosti byla zaměstnanost žen vyšší, protože statisíce žen, domácích dělnic, žen vypomáhajících v zemědělství a v živnostech, nebyly úředně zaznamenávány. Struktura ženské zaměstnanosti v předmnichovské republice se nijak nelišila od okolních států, ženy většinou pracovaly jako průmyslové a zemědělské dělnice, a jako služebné. Nicméně hlavní pracovní příležitostí pro ženy byl průmysl. Tento trend nastal již na konci 19. století, kdy začalo docházet k přesunům pracovních sil ze zemědělství do průmyslu, obchodu, peněžnictví a do veřejné správy.

Pronikání žen do průmyslu probíhalo, pokud jde o odvětví a profese, v souladu s pracovní poptávkou. Ženy nacházely uplatnění především textilním průmyslu, v oděvnictví, v bavlnářském a vlnářském průmyslu, v rukavičkářství, ve sklářství, v průmyslu potravin, v obchodě a ve službách. Pracovní uplatnění bylo úzce spojeno s původem. Tovární a zemědělské dělnice pocházely v drtivé většině z nejhudších tříd, naproti tomu úřednice pocházely většinou ze středních vrstev obyvatelstva.

Zapojování žen do pracovního procesu bylo pocítáno i tím, že jejich mzdy nebyly tak vysoké jako mužské a to ani při stejné kvalifikaci, naproti tomu většina žen žádnou kvalifikaci neměla, nicméně pro typizovanou výrobu stačilo zaučení a tím pádem mohlo být dosahováno větších zisků. Uvedme zde několik příkladů rozdílnosti mezd nejen v jednotlivých odvětvích, ale i mezi muži a ženami:

*V textilním průmyslu, kde v roce 1932 představovaly ženy 63% z celkového počtu zaměstnanců, činila jejich průměrná denní mzda 16,69Kč, u mužů 20,80Kč. V průmyslu kožedělném, kožešnickém a rukavičkářském, kde v roce 1932 tvořily zaměstnané ženy více než polovinu všech zaměstnanců, dostávaly 81% mezd mužů, tj. 20Kč denně. V průmyslu potravin, pochutin a poživatin, kde ženy ve stejném roce tvořily zhruba 1/3 všech zaměstnanců, činila průměrná denní mzda mužů 21,90Kč, žen 15,40Kč, tj. 70% mezd mužů. Velmi nízké mzdy pobíraly ženy zaměstnané jako krejčovské, švadleny, vyšivačky a modistky – 9,20Kč denně. Stejně nepříznivé byly mzdy žen v pivovarech a továrnách na čokoládu a cukrovinky, kde se jejich hodinové mzdy pohybovaly od 1,10Kč do 1,80Kč. [...] Nízké byly i platy žen v obchodech, prodavaček a pomocnic.*⁴⁹⁰

Pravděpodobně nejhůř na tom byly domácí dělnice, celkově v domácím průmyslu pracovalo asi 5% všech zaměstnaných osob⁴⁹¹, z toho bylo více jak 54% žen.⁴⁹²

⁴⁹⁰BAUEROVÁ, Jaroslava. *Zaměstnaná žena a rodina*. Praha : Práce, 1974. s. 55-56. Cit. dle: ŠTERN, Evžen. *Technický pokrok, pracovní doba a mzdy : (Sociální řešení hospodářské krise)*. Praha : Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství Antonín Svěcený 1934. s. 87.

⁴⁹¹Srov. Tamtéž, s. 56. Cit dle: MALÍK, K. *Základní ráz výskytu domácí práce v Československu*. Praha : [s.n.], 1931. s. 9.

⁴⁹²Srov. Tamtéž. Cit dle: WEIRICH, Marko. *Staré a nové Československo : Národohospodářský přehled bohatství a práce*. 1. vyd. Praha : Ferd. Svoboda, nást. Jaroslav Samec, 1938-1939. Praktická knihovna. Řada velká, sv. 1. s. 168.

Charakteristickým rysem domácí práce byla velmi dlouhá pracovní doba (10-18 hodin), práce dětí a starých lidí a přitom relativně nízké mzdy.⁴⁹³ Například ženy, které dělaly kabelky z navléknutých perliček, dostávaly v roce 1928 za kabelku 3 Kč, ale podnikatel, pro kterého pracovaly, dostával 100 Kč. Týdenní plat tkadleny se na Liberecku pohyboval mezi 6 a 12 Kč a navlékačky korálků vydělávaly denně 2-3 Kč, musely ale pracovat dvanáct hodin.⁴⁹⁴

Jak již bylo řečeno, v době krize se stále častěji ozýval názor, že vdané pracující ženy „ubírají místa mužům“, takže by se krize měla řešit právě propouštěním žen. Alois Jedlička viděl příčiny zvýšené zaměstnanosti žen v tom, že už sami zaměstnavatelé se snaží získat jako zaměstnance ženy, protože jsou levnější, což však vede i k menším platům v případě mužů, stejně tak k jejich vyšší nezaměstnanosti. Nezaměstnanost, stejně jako nižší příjmy vedou k menší naději na provdání. Na druhou stranu uvádí, že ženy se hodí spíš pro „mechanizovanou“ práci.⁴⁹⁵

Nakonec shrnuje situaci: „*Nemůžeme léčit krizi na úkor pracujících žen. Konečně znovu podotýkáme, že snižováním platů utrpěly ženy více než muži, neboť průměrný ženský roční příjem v kategorii soukromozaměstnanecké byl snížen o 12,75%, kdežto u mužů pouze o 11,63% k 31. 12. 1934.*“⁴⁹⁶ Jedlička v podstatě v krizi vidí pro ČSR jako hlavní sociální důsledky pokles porodů a sňatečnosti, vzrůst rozvodů, rozluk a sebevražd.⁴⁹⁷ Tedy nedostává se nijak z vleku toho, že hlavním úkolem ženy je vstoupit do manželství, nejlépe obdařeného dětmi, nicméně na druhou stranu, jak je vidět, chápe i změněné poměry ve společnosti a proto uznává, že pro řadu žen se stala práce buď nutností, nebo prostředkem pro sebeuplatnění.

Pokud se však podíváme na statistiky, zjistíme, že v době první republiky⁴⁹⁸ pracoval největší počet žen v domácích službách (68,72%), ve veřejných službách (32,01%), v obchodě (30,49%) a v zemědělství (28,71%). Podle povolání tvořily největší část zaměstnaných žen nekvalifikované pracovní síly – dělnice a nádenice.⁴⁹⁹ Tedy, i když počet kvalifikovaných žen stále stoupal, ve třicátých letech ještě nedosahoval takové výše, aby bylo ve větším měřítku možné mluvit o vědomém uplatnění ženy samotné jako kvalifikované síly, ale právě se jednalo o již zmiňovanou nutnost. Pokud se podíváme na situaci na začátku

⁴⁹³ Srov. BAUEROVÁ, s. 57.

⁴⁹⁴ Tamtéž, s. 58. Cit. dle: Zprávy o úřední činnosti živnostenských inspektorů za rok 1932, s. 65.

⁴⁹⁵ JEDLIČKA, Alois. *Hospodářská krize a její důsledky pro ČSR*. 1. vyd. Praha : [s.n.], 1935. s. 45-46.

⁴⁹⁶ Tamtéž, s. 48. Zdroj v textu autor necituje, z pramenů by snad odpovídala publikace Státní úřad statistický v Praze: Statistická ročenka republiky Českosl. Zprávy Stát. úř. statist. v ČSR.

⁴⁹⁷ Tamtéž, s. 53-54.

⁴⁹⁸ Podle sčítání lidí z 1. 12. 1930.

⁴⁹⁹ SVOREŇOVÁ-KIRÁLYOVÁ, Blanka. *Žena 20. století ve světě práce : Pohled na zaměstnanou ženu v moderním světě*. 1. vyd. Zorka Adamcová. Praha : Práce, 1968. s. 63.

století v USA, příliš se nelišila, 74% všech výdělečně činných žen bylo zaměstnáno ve 12 povoláních: služebná, číšnice, švadlena, zemědělská dělnice, hospodyně, prodavačka, učitelka, majitelka farmy, porodní asistentka, nekvalifikovaná dělnice.⁵⁰⁰

Dalším z řady problémů, měnících se jen pomalu, byly pracovní podmínky. Nedodržování osmihodinové pracovní doby (uzákoněné po první světové válce), nedělního klidu, který měl podle zákona začínat pro ženy zaměstnané v továrnách nejpozději v sobotu ve 14 hodin, a nočního klidu bylo veřejným tajemstvím. Osmihodinová pracovní doba nebyla dodržována ani u prodavaček. Například prodavačky u velkoobchodní firmy Maceška pracovaly během čtyř týdnů 87 přes čas. Stejně tak pomocnice v domácnosti, hostinský a kavárenský personál a ošetřovatelky pracovaly běžně 12-14 hodin denně.⁵⁰¹

Musíme si však uvědomit, že to, co bylo kritizováno před sto lety, je i dnes běžným jevem, například ve zdravotnictví jsou dvanáctihodinové směny zcela běžné a pokud žena dnes pracuje například ve vedoucí funkci, samozřejmě se od ní očekává, že bude aktivní i delší dobu, mnohdy bez nároku na odpočinek o víkendu.

Jednu z mnoha úvah s tématem těžkého osudu pracujících žen se můžeme dočíst ve spisku Psáno ženám od Duchoslava Panýrka:

„Především trpí prodavačky, zvláště ve větších závodech, následky stálého pobíhání nebo stání. Kvůli obecnstvu, aby mohlo se obdivovati ochotě personálu, nedovoluje se prodavačkám takřka ani toho nejmenšího pohodlí. Od časného rána až do pozdního večera jsou nuceny státi, zvláště v obchodech, kde proud zákazníků jest nepřetržitý. Usednouti mohly by jen ve chvíli, kdy v krámě nikdo není. Jsou-li však kupující přítomni, nezbyvá prodavačce nežli udržovati stále onu atitudu lehkého sklonění hoření části trupu vpřed, jakým se vyznačují lidé k službám ochotní, čekající na rozkaz neb přání, aby je hned vyplnily. Hlava jich bývá vlídně obrácena ke kupujícímu a nohy stále mají býti svěží, neboť prodavačka hned šuká v této místnosti, hned v oné, tu nese v náručí spoustu škatulí, tu zase odnáší nehodící se výběr, tu jako veverka vylézá po schůdkách na nejvyšší etáže, tu sklání se až k zemi – stálý to tělocvik, ovšem bezděčný, a jelikož bez oddechu, tož zajisté škodlivý! Služba taková trvá až 12 hodin denně a jest věru namáhavá, protože prodavačka nemůže si často ani minutu odpočinouti, když si zákazníci „dvěře podávají“.“⁵⁰²

Řada podobných úvah se v periodikách na přelomu 19. a 20. století objevovala vcelku pravidelně, někdy se jednalo o těžký osud továrních dělnic, jindy o švadleny, služky a posluhovačky, prostě o celou škálu fyzicky pracujících žen. K tomu je ovšem nutné dodat, že to, že prodavačku by nemělo být vidět sedět, platilo ještě ve 30. až 40. letech 20. století, jak

⁵⁰⁰Tamtéž, s. 63.

⁵⁰¹BAUEROVÁ, s. 63. Cit dle: MALÁ, Anna. *O výdělečné práci žen*. 1. vyd. Praha: Komunistické nakladatelství a knihkupectví, 1925. s. 64-65.

⁵⁰²PANÝREK, Duchoslav. *Psáno ženám: lékařské causerie*. Praha: [s.n.], 1899. Hygiena prodavaček, s. 299-307.

vzpomíná Františka Hašková, rozená Tellingerová, prodavačka si vždy prý měla najít nějakou činnost, dokud nevstoupí další zákazník, to vyžadoval Jan Tellinger, její tatínek.⁵⁰³

Pokud se podíváme na práci žen v továrnách, opět situace není zcela jednoznačná, na jedné straně se dočteme, že když dívka, která sotva odchodila školu, přijde do továrny, dostává se tak mimo dohled svých rodičů pro ni v jednom z nejsložitějších období života. V továrně pak slyší klení a neslušné řeči a snadno si na tento způsob života zvykne, necítí pak potřebu rodinného života.⁵⁰⁴

A na druhou stranu je zde úvaha Albíny Dratvové:

*„Chválí se, že tam, kde pracují ženy společně s muži, je větší čistota než kde pracují muži sami, je větší pořádek a pohodlí, špína a hrubé řeči se objevují řidčeji. Žena je odevždy zjevovatelkou mravů; tuto svou dobrou vlastnost udržuje od dob mytických, kdy Ifigenie působila na uhlazení drsných mravů Skythů, až podnes, kdy působí dobře i na spoludělníky v továrně.“*⁵⁰⁵

První citace je z Kalendáře paní a dívek českých na rok 1892. Jak již bylo řečeno, Dratvová svůj spisek vydala v roce 1948, mohla se však situace tak radikálně změnit? Nezapomínejme, že v řadě názorů se Dratvová nijak nevymykala těm, platným na začátku dvacátého století. Pravděpodobně mají část pravdy oba autoři, jen s tím, jak pokročila industrializace a zapojení žen do další válečné mašinérie, zas se o něco změnil názor společnosti na práci žen v továrně, protože vždy zde bylo jinak nahlíženo na práci v různých typech zařízení v rámci jiných kritérií. To znamená, na práci v rodinném podniku se pohlíželo mnohem lépe, žena zde byla pod větší kontrolou společnosti, než právě v továrně, proto byl i sociální původ pracujících v různých odvětvích odlišný.

3.2 Ženy v živnosti na příkladu hostinských společenstev v Pardubicích a Holicích

Pokud se na postavení ženy podíváme z hlediska archivních materiálů, které se dochovaly po činnosti společenstev hostinských v Pardubicích a Holicích, v Protokolu výborových schůzí se o ženách dozvíme v případech, že zemřou⁵⁰⁶ nebo pokud se

⁵⁰³ Uvedeno mimo záznam rozhovoru s Františkou Haškovou.

⁵⁰⁴ NESÝ, P.C. Emancipace žen se stanoviska národohospodářského. *Kalendář paní a dívek českých na rok 1892*. 1892, 5, s. 95-109.

⁵⁰⁵ DRATVOVÁ, Albína. *Duše dnešní ženy*, s. 150.

⁵⁰⁶ Např. Zpráva jednatelská z 25. 6. 1913 přednesená na valné hromadě společenstva, kde je jmenována zemřelá manželka Josefa Koučka nebo v Protokolu valné hromady z 25. 11. 1919 - jmenována jako zemřelá pí. Střebská, během války se společenstvo nescházelo, i ve třicátých letech byly věnovány vzpomínky zemřelým členům, ze čtyř zemřelých byly dvě ženy, Protokol valné hromady z 22. 6. 1937, nebo valná hromada z 24. 6. 1938.

společenstvem začnou soudit⁵⁰⁷, jinak ženy vrchol společenské hierarchie téměř nezasáhly. A pokud ano, což bylo až v době po první světové válce, nezdá se, že by jejich aktivity měly pravidelný ráz. Mnohdy tyto aktivity souvisely spíše s jistou formou dobročinnosti nebo s podpůrnými aktivitami spolku, přímo s právní problematikou provozu jen okrajově. Ženy tak byly přítomny při ustavující valné hromadě členů společenstva hostinských, výčepníků a kavárníků pro „zřízení svépomocné akce pohřebního příspěvku v případě úmrtí členů a jejich činných rodinných příslušníků v živnosti hostinské a výčepní v okrese Pardubickém“, konané 1. 6. 1932, kde ve správním výboru deseti členů je jmenována Marie Macháčková a v pěti náhradních členech Anna Palácková, v dozorčím výboru, který měl 6 členů, žádná žena zastoupena nebyla.⁵⁰⁸

Paní Macháčková je zmiňována i jako přítomná při jednání chůze výboru o tři roky později⁵⁰⁹, stejně tak o čtyři roky později paní Palácková.⁵¹⁰

V seznamu členů společenstva z roku 1911⁵¹¹ je mezi osmi zakládajícími členy uvedena Hermína Valentová, z tří přispívajících členů bylo u Marie Semonské dopsáno, že patří mezi činné členy.

V seznamu činných členů bylo uvedeno šest žen: Anna Jiroušková, Helena Rulová, M. Semonská, Marie Střelská, Anna Strouhalová a K. Kyselá. Takže z 94 respektive 86 (byly prováděny různé škrty, u nichž je problematické určit, k jakému období se vztahují a číslování bylo oboje původní) můžeme určit, že bylo mezi 7, 4 – 8,1% žen. O rok později⁵¹² jsou v soupisu členstva ženy už uvedeny jen jako činné, a to nám již známé Helena Rulová, Marie Střelská, Mar. Semonská, A. Strouhalová a nově Anna Klosová, tedy 5 žen z 90 členů, asi 5,5%. Snad se jednalo jen o ženy, které získaly koncesi pro svou osobu a neprovozovaly ji vdovským právem, ale s určitostí to nelze říct.

Pokud totiž srovnáme tyto údaje se situací v hlavním městě, tedy pokud se na hostinské koncese podíváme z hlediska četnosti zastoupení žen a mužů, pro Prahu a okolní obce mezi lety 1896-1910 platí, že ze všech osob, které vlastnily koncesi, bylo 22-24 % žen.⁵¹³ Nicméně je to stále propastný rozdíl. Do této skupiny mohou být sice zahrnuty i ženy provozující živnost vdovským právem, jelikož toto kritérium ve statistické ročence uvedeno

⁵⁰⁷ Žaloba byla podána slečnami Marií a Helenou Doležalovými v záležitosti pozůstalosti L. Plesche, který odkázal majetek společenstvu, Schůze výboru 28. 11. 1911.

⁵⁰⁸ Protokol výborových schůzí, 1. 6. 1932, Ustavující valná hromada.

⁵⁰⁹ Protokol výborových schůzí, Protokol schůze fondu podpůrného, 30. 1. 1935

⁵¹⁰ Protokol výborových schůzí, Protokol schůze výboru, 7. 4. 1936

⁵¹¹ Protokol výborových schůzí, Seznam členů ke dni 15. července 1911.

⁵¹² Protokol výborových schůzí, Soupis členstva ke dni 30. 4. 1912.

⁵¹³ *Statistická knížka [...] za rok 1896, 1900, 1910, 1919-1920.*

není, nicméně i tak se může zdát, že v Praze bylo podstatně více žen živících se jako provozovatelky hostinské živnosti, než ve venkovských okresech.

V Matrice členů společenstva hostinských v Holicích z let 1910-1915 z 200 záznamů se 32 týká žen, nicméně vzhledem k tomu, že v tomtéž období uváděly Holice, že členem společenstva je zhruba polovina tohoto počtu osob, může se jednat o údaje značně zavádějící. Některá jména sice byla přeškrtnána, ale rozhodně se jedná spíše o výjimky, rozhodně ne o polovinu jmen. Pokud bychom však počítali s těmito údaji, koncesi by mělo (ať získanou pro sebe nebo provozovanou „co vdova“) 16% žen.

U řady z těchto žen je uváděno, že živnost provozují vdovským právem, z 32 uvedených jmen žen je tato poznámka u 11 z nich, u jedné ženy je poznámka, že charakter živnosti neodpovídá tomu, aby měla být členkou společenstva, jedna žena se své koncese vzdala ve prospěch další osoby, tedy můžeme počítat pouze 30 žen. U jedné ženy se zdá, že živnost nechávala provozovat nájemcem, dále je zde uváděna nájemkyně a jedna žena jako pachtýřka.

V druhém seznamu, který je bez konkrétnějšího označení, snad se jedná o souhrn provozovaných koncesí, jelikož se zde vyskytují jména ze seznamu prvního, je uvedeno 25 žen. Jako ženy provozující živnost vdovským právem, je vedeno 13 z nich. U jedné ženy připsané slovo „nájemce“ může být zavádějící, nevíme, jestli je ona „nájemce“, nebo zda živnost nájemcem provozuje, pravděpodobně však byla nájemkyně.⁵¹⁴

V Břevnově, který nebyl zahrnut do údajů Statistické knížky, podávaly ženy necelých 20% žádostí o udělení koncese. Nicméně z celkového objemu žádostí podaných mezi lety 1896-1913 bylo povoleno pouze 43,2%, u žen pak bylo povoleno 13 žádostí, 13 zamítnuto a 3 žádosti nespádají ani do jedné z těchto kategorií.⁵¹⁵ Ale i zde platí, že určit procento žen provozujících živnost je poměrně složité, vzhledem k tomu, že nemám k dispozici seznam koncesovaných hostinských pro konkrétní rok (v Rejstříku živnosti koncesované⁵¹⁶ jsou údaje z několika let, nicméně nejsou kompletní).

Můžeme říct, že poměr vdov a žen, které si o koncesi zažádali, byl zhruba vyrovnaný, a to můžeme dále rozvést do úvahy, proč se ženy provozující hostinskou živnost po poměrně dlouhou dobu nijak neorganizovaly, z mnohých zmínek v odborných časopisech *Hostimil* a *Hostinský obzor* můžeme dokonce získat dojem, že byly zcela pasivní. Zdá se totiž, že hostinské prostředí bylo poměrně konzervativní, žena se plně realizovala v rámci běžného

⁵¹⁴ Matrika členů společenstva hostinských 1910-1915.

⁵¹⁵ OÚ Smíchov, kniha č. 16, Záležitosti týkající s živností hostinských a koncesí ku stáčení piva do lahví, 1897-1914.

⁵¹⁶ OÚ Smíchov, kniha č. 35, Rejstřík živnosti koncesované 1891-1905.

chodu živnosti, ale právní otázky, i když se jí bezprostředně dotýkaly, přenechávala mužům. Tak to, že po schválení průkazu způsobilosti byla ženám - vdovám značně ztížena možnost převzít živnost, řešily na stranách tisku i na sjezdech muži, ne ženy (nebo až mnohem později) a obdobná situace se opakovala po schválení generálního zákazu ženské obsluhy, který se ve svém důsledku netýkal pouze číšnic, ale všech žen kromě rodinných příslušnic, v některých městech ve třicátých letech. Mojí domněnku pasivních žen může podpořit i archivní materiál pardubického společenstva, kde se ani po druhé světové válce v poradním sboru nevyskytuje žádná žena. S přítomnou ženou se setkáme v roce 1946, nicméně zde pravděpodobně zastupovala nepřítomného manžela.⁵¹⁷

Neznamená to však, že by ženy řídily své živnosti „bezkonfliktně“, *Pracovní výbor zaměstnanců hotelových a hostinských* si stěžoval, na nám již známou paní Kubíkovou, provozující vinárnu „Srdíčko“ v Pardubicích, protože zaměstnávala „nevyučeného číšníka, neodborníka“ a i když bylo do protokolu napsáno, že vše je už vyřízené, o měsíc později figuruje v další stížnosti „Srdíčko“ jako noční vinárna.⁵¹⁸

Když se konala první ustavující výborová schůze, bylo evidentní, že s přítomností ženy nikdo nepočítá, mezi mužskými jmény, uvedenými v kolonce „Schůze se konala za přítomnosti pánů“, je uvedena pí. Černá a mezi omluvenými pí. Šprincová, druhá schůze se však konala bez žen, nebyly zaznamenány ani v přítomných, ani v omluvených.⁵¹⁹ Při schůzi poradního sboru je mezi přítomnými jmenována paní Košťálová, při jedenácté schůzi paní Černá a jako host paní Šemotlová, při 13 schůzi je mezi omluvenými pány paní Černá.⁵²⁰

Zdá se, že ženy se trochu do popředí dostávají, až když začaly vznikat akční výbory, mezi náhradníky byla uvedena Jarmila Košťálová-hoteliérka⁵²¹, ta byla jako nový člen poradního sboru jmenována 12. 3. 1948.

Snad to bylo proto, že v akčním výboru byly řešeny i ryze praktické otázky, například zde měly být prošetřeny problémy s „opilstvím a prostitucí“ v několika podnicích, a to v známém, „Srdíčku“, a dále je jmenována Teresie Křikavová ze Zámecké ulice, Modrá hvězda Jana Doležala, Stará Beseda Rudolfa Černého a Zlatý Soudek provozovaný nájemcem Stroblem. Znova je tedy vidět, že ženy, stejně jako muži se nevyhýbaly provozování podniků pochybné pověsti.⁵²²

⁵¹⁷ Kniha protokolů, 11. schůze poradního sboru 6. 9. 1946 je uváděna paní Hanušová, mezi omluvenými je jméno Hanuš, které je v seznamu schůzí uváděno pravidelně.

⁵¹⁸ Kniha protokolů, 8. schůze poradního sboru 14. 6. 1946 a devátá schůze poradního sboru 3. 7. 1946.

⁵¹⁹ Kniha protokolů, První ustavující výborová schůze 18. 12. 1946 a Druhá výborová schůze 7. 1. 1947.

⁵²⁰ Kniha protokolů, 1. 4. 1947 5. schůze poradního sboru, 22. 10. 1947 11. schůze poradního sboru.

⁵²¹ Schůze akčního výboru a poradního sboru 3. 3. 1948 a 12. 3. 1948, jako přítomná je uvedena i na schůzi 10. 3. 1948, kde bylo vzpomínáno na „tragicky zesnulého“ Jana Masaryka.

⁵²² Kniha protokolů, Schůze akčního výboru 19. 3. 1948

V náhradních v rámci poradního sboru, kde měla být jedna třetina zaměstnanců, byla jmenována Věra Kopecká, pokojská v pardubickém hotelu Nový Pernštejn a Růžena Švestková, myčka nádobí v nádražní restauraci.⁵²³

Jak se situace po únoru vyostřovala, setkáme se s ryze politickými tématy, a tedy i zápisem o konaných přednáškách na téma potírání černého obchodu a šeptané propagandy, nebo o politické situaci státu před a po historickém únoru, do kterého je zahrnuta i rovnoprávnost živnostnictva a dělnictva, dvouletý a pětiletý plán a situace v USA.⁵²⁴

V Holicích je z protokolů patrné, že řešily stejné problémy, které jsou tolikrát zmiňovány v *Hostimilu* a *Hostinském obzoru*, tedy prodej lahvového piva. V holickém okrese tak, i jinými způsoby, mělo hostinským škodit 122 živnostníků, což není málo, vzhledem k tomu, že Holice uváděly jako členy svého společenstva 102 lidí, dále jmenovaly, že v Pardubicích má společenstvo 126, v Přelouči 130 a například v Litomyšli 150 členů (týkalo se to nejen města samotného, ale i okolních obcí).⁵²⁵

Někdy se také stávalo, že povinné společenstevní přírážky někdo nezaplatil, mezi osmi hříšníky byla jedna žena.⁵²⁶

V knize protokolů z let 1945 – 1948 se dozvíme o něco málo víc z běžných problémů, je zde zmínka o rozdělování ovocné šťávy do hostinců nebo o „rozdělovnících“ lihovin nebo o přidělu pracovního oblečení.⁵²⁷

Tyto sondy do světa žen v rámci hostinské živnosti z hlediska společenstevních materiálů samozřejmě nedovolují vyvozovat obecné závěry, protože Praha se v mnohých ohledech lišila od zbytku země a stejně tak není možné s jistotou říct, že se podobně nemohly vymykat například i Pardubice, na druhou stranu nám alespoň poodhalují spektrum problémů, nad kterými je možné se zamýšlet.

⁵²³ Kniha protokolů, Schůze poradního sboru 7. 5. 1948

⁵²⁴ Kniha protokolů, Schůze poradního sboru 22. 10. 1948 a Členská schůze pro Velké Pardubice 22. 10. 1948.

⁵²⁵ Jednací protokol=Zápisník s jednáních valných hromad výborových schůzích společenstva hostinských v Holicích od roku 1910 do 10. 12. 1913, s. 22 a s27 . Protokol schůze výboru společenstva z 6. 10. 1910., s. 75 škůdci.

⁵²⁶ Jednací protokol, Protokol ze 7. 9. 1911, řádná schůze představenstva.

⁵²⁷ Kniha protokolů 1945 a 1946, 1947 a 1948, 10. 8. 1945 rozdělování ovocné šťávy, 12. 9. 1945 schůze poradního sboru, určení „rozdělovníci „ lihovin z řad členů společenstva. 5. schůze poradního sboru 29. 3. 1946, přiděl pracovního oblečení.

3.3 Vliv světových válek na vývoj hostinské živnosti a postavení žen

V době války „dělala hostinským vrásky“ nekalá konkurence v podobě nekoncesovaných vývařoven, které si otevřely ženy, snad ještě víc, než kdykoliv předtím. V okolí Prahy byly prý rozbujelé zejména na Žižkově.⁵²⁸

Nicméně pokud se jednalo o živnosti řádně koncesované, zdá se, že ty hostinským mužům nijak nepřekážely (pokud ovšem nepřekračovaly rámec své koncese). S tím, jak stále více mužů odcházelo do války a na jejich místo nastupovaly manželky, které za určitých podmínek mohly živnost provozovat, setkáme se s radami těmto ženám, či dětem, eventuelně i s články, které se zastávají těchto žen například, pokud dostaly výpověď z nájmu. V červnu 1915 byla dokonce Obchodní a živnostenská komora v Praze zavedena „bezplatná poradna pro příslušníky osob narukovaných“, která radila s otázkami účetnictví a provozu živností.⁵²⁹

Jak se válečná mašinerie stupňovala, objevilo se dokonce i jakési poděkování ženám, které se snaží manželovu živnost udržet: *„Naše ženy, které již v době míru byly skromnými a vytrvalými pomocnicemi svých manželů, osvědčily se nyní, když muži odešly za vojenskou povinností, co nejskvěleji. – Poslušny pokynů organizačních tak, že nás to naplňuje hrdostí, pracují skromě a nehlučně [...]“*⁵³⁰ Jak je vidět podpora a porozumění existovaly, pokud se žena podřídila požadavkům jiných, v ostatních případech mohla dopadnout „všelijak“ (obzvlášť pokud živnost, byť s koncesí, rozšířila o jiné neschválené aktivity-ať úředně či „veřejnou morálkou“-v době války se jako nejjednodušší možnost nabízel nevěstinec, což se také nevyhnulo kritice v tisku). Konkrétní jména sice chybí, nicméně je uvedeno, že těmto aktivitám se nevyhýbali muži stejně jako ženy a to zejména ti, mající své podniky na Vinohradech.⁵³¹

K aktivitám, jež organizovaly, i na kterých se podílely ženy, patřily i kurzy úsporného vaření, pravděpodobně se znalostí v nich získaných využívalo nejen v domácnostech, ale i v hostincích – jako se postupně přidělový systém hroutil, bylo třeba nahrazovat čím dál více potravin a k tomu existovala nařízení, omezující podávání některých poživatin, například káva se směla podávat pouze v určité hodiny, byly rozšířeny postní dny v týdnu, zákusky nesměly být vyráběny z mouky a jistě by bylo možné nalézt mnoho dalšího. Úroveň těchto kurzů však

⁵²⁸ Domácí vyvařování. *Hostinský obzor*. 1914, roč. 12, č. 11, s. 85.

⁵²⁹ Bezplatná poradna pro příslušníky osob narukovaných. *Hostinský obzor*. 1915, roč. 13, č. 13 a 14, s. 24.

⁵³⁰ Naše ženy. *Hostinský obzor*. 1917, roč. 15, č. 3, s. 22.

⁵³¹ Neplechy v naší živnosti. *Hostinský obzor*. 1915, roč. 13, č. 7 a 8, s. 30.

byla různá, v *Hostinském obzoru* se setkáme sice s pochválením tohoto nápadu, ale i s kritikou nefundované vedoucí kurzu.⁵³²

Co se týče ženského personálu v hostincích, asi nejvíce zmínek je věnováno číšnicím. Nutno říci, že většinou to nejsou zrovna lichotivé zmínky, naopak, pokud se řeší zaměstnání žen například v kuchyni, či pokud není zcela jisté, zda například prodavačka ve výčepu lihovin patří k pomocnictvu, jsou články věcné, pokud se jedná o číšnice, uváděné články se příliš konstruktivní nezdají. V případě jiných hostinských pomocnic se nesetkáme s případem, že by bylo jejich postavení srovnáváno s ženami v jiných státech, ale o opatření proti číšnicím jinde se setkáme. „Služebných děvčat“ se *Hostimil* v zamyšlení nad jejich postavením v hostincích zastává takto:

„Moderní „ufiřlané“ paničky dívají se na takové děvče s patra a považují služku, která sloužila v hostinci za něco méně cenného i v ohledu mravním. [...] V hostinské kuchyni služebná k mravní úhoně jistě nepřijde, je však otázka, není-li k tomu mnohem více příležitostí pro nastávající paničky na výletech, v divadlech, biografech, koncertních síních, na kluzišťích a jak se ta všechna shromaždiště mladých lidí jmenují.“⁵³³

Na druhou stranu o číšnicích se dočteme, že zatím co u nás vlivem války došlo k přísným opatřením, číšnicím byla nařízena nucená zdravotně policejní prohlídka, V Anglii, přišly číšnice do módy a protože jich nebyl dostatek, začaly i služky dělat číšnice.⁵³⁴

A výčet může nadále pokračovat, z textů se zdá, že je možné dát rovnítko mezi prostitutku a číšnici, což ovšem nebyl nový jev.⁵³⁵

O nedostatku mužského personálu v hostinské živnosti se dočítáme od roku 1916, nicméně ani to nemění nic na útocích na číšnice, i když je vždy zdůrazňováno, že samozřejmě proti slušným ženám hledajícím obživu se nic nenamítá.⁵³⁶

Vyhlášky upravující kontrolu nad ženským personálem, si mohla vydávat města sama, a proto se dočítáme: „*Politický úřad v Mor. Ostravě vydal vyhlášku, dle níž si vyhrazuje právo vyžadovati vysvědčení o zdravotním stavu ženského pomocného personálu. Toto vysvědčení může v určitém období býti vyžádáno znova bude-li ho potřebl.*“⁵³⁷ Zajímavé je, že se zde již nehovoří jmenovitě o číšnicích, ale o pomocnicích obecně, což ovšem byly i ženy pracující v kuchyni, a snad proto můžeme najít i dotazy, jestli je ta konkrétně zaměstnaná žena živnostenskou pomocnicí či nikoliv – důvodem mohlo být jak pojištění, tak i tato zdravotní

⁵³² Kursy o úsporném vaření. *Hostinský obzor*. 1915, roč. 13, č. 1 a 2, s. 5.

⁵³³ Služebná děvčata a zaměstnání v hostincích. *Hostinský obzor*. 1914, roč. 12, č. 6, s. 44.

⁵³⁴ Podivný vliv války v Anglii. *Hostinský obzor*. 1914, roč. 12, č. 21 a 22, s. 149.

⁵³⁵ Číšnictvo, válka a ženská otázka. *Hostinský obzor*. 1915, roč. 13, č. 13 a 14, s. 53.

⁵³⁶ Číšnice. *Hostinský obzor*. 1916, roč. 14, č. 23 a 24, s. 96.

⁵³⁷ Dohled nad ženským personálem v hostincích ostravských. *Hostinský obzor*. 1916, roč. 14, č. 7 a 8, s. 30.

prohlídka, což uváděno není. Nicméně trochu jako výsměch zní dokončení článku, kde si autor tento způsob dohledu nad ženským personálem pochvaluje.⁵³⁸

Naproti tomu v Děčíně a okolí vyřešily problémy ohledně ženské obsluhy tak, že ji zakázaly, což se samozřejmě nelíbilo řadě hostinských a případ skončil před Správním soudním dvorem ve Vídni.⁵³⁹ Řešena byla nejen ženská obsluha, ale i vstup do hostinců „ženským hostům, proti nimž nejsou vyloučeny námitky ze stanoviska mravnostního“.⁵⁴⁰ Ve Vídni nic podobného neplatilo, a proto si majitelé hostinských živností proti takovým osobám vyvinuly vlastní způsob „obran“ – Ony „dámy“ bývaly z kavárny vystrnaděny tím, že je nechali příliš dlouho čekat, nebo se jich číšník hned po příchodu zeptal, jestli si snad už přejí platit.⁵⁴¹

Oba články se vzácně shodují v tom, že je někdy velmi nesnadné rozeznat, jaký „druh ženy“ právě do místnosti vstoupil – to se také nevyplatilo ve výše zmiňovaném případě, kavárník pokládal „slušné děvče“ za prostitutku, dostal pokutu.

Jak již bylo řečeno, v hostinské živnosti se vyskytovaly i ženy, jejichž postavení nebylo vždy zcela jasné, například nemusely být hlášeny k nemocenské pokladně a nepodílely se přímo na chodu živnosti, právě ty často bývaly hodnoceny záporně, i když mnohdy se zdá, že ne tak, jako číšnice, jednalo se o „bufetové dámy“ a animírky.⁵⁴²

„Animírky“ žily z procentuálního podílu z příjmu provozovatele živnosti, neobsluhovaly, neuklízely ani se jinak neangažovaly v hostinské živnosti, nicméně s majitelem plně spolupracovaly.

Pro ženské pomocnice vzniklo za války i nové „povolání“, je sice uváděno jako rarita, nicméně opodstatněná, vzhledem k problémům se zásobováním a tím i nutností vystát dlouhou frontu, než dotyčný mohl dostat svůj příděl: „[...] Dne 9. listopadu byl v malém oznamovateli „Národní Politiky“ takovýto insert: „Děvče k čekání“ na potraviny pro všední dopoledne přijme Kaskeline na Smíchově. [...]“⁵⁴³

Jak se zdá, postavení žen v hostinské živnosti se během války nijak výrazně nezlepšilo, ba naopak – stále byla činěna opatření proti rozmáhající se prostituci a tím musela být logicky postižena řada žen, tak často zmiňovaných, které pouze hledaly obživu. Nezdá se však, že by byla snaha nějak postavení těchto žen zlepšovat, pokud se jejich „úděl“ stával snesitelnějším, bylo to v úzké souvislosti s tím, jak se zlepšovalo postavení pomocníků-mužů.

⁵³⁸ Dohled nad ženským personálem v hostincích ostravských. *Hostinský obzor*. 1916, roč. 14, č. 7 a 8, s. 30.

⁵³⁹ *Hostimil*. 1916, roč. 33, č. 29, s. 524.

⁵⁴⁰ Tamtéž.

⁵⁴¹ Vídeňské kavárny. *Hostinský obzor*. 1917, roč. 15, č. 1, s. 5.

⁵⁴² Dáma, zaměstnaná v noční kavárně. *Hostimil*. 1915, roč. 32, č. 2, s. 22-23.

⁵⁴³ Děvče k čekání. *Hostimil*. 1916, roč. 33, č. 22, s. 366.

Na druhou stranu je možné konstatovat, že tím, jak během války vzrostla zaměstnanost žen, úměrně se tím zvýšil i počet žen pracujících v hostinské živnosti a to i na „vedoucích místech“, vzhledem k tomu, že řada majitelů koncesí-mužů byla odvelena, případně ve válce zemřela a ženy živnost buď začaly provozovat dočasně místo nich, nebo vdovským právem. To jistě zavdalo podnět k pozdějšímu lepšímu vzdělávání v rámci této živnosti.

S válečným stavem se muselo začít i šetřit, ne sice hned, ale když bylo jasné, že válka neskončí tak brzy, jak se všichni domnívali, začali se napřed hledat cesty k snižování nákladů. Tak byla doporučována mouka ječná, místo žitné a pšeničné, ale jen na některé výrobky jako lívance, noky, chlupaté knedlíky a zápražky či kapání, na chléb, vdolky, buchty a knedlíky se samotná nehodila.⁵⁴⁴ Nařízení ohledně mouky se nadále stupňovala, a tak už v roce 1915 platilo, že se v Čechách se „po živnostensku“, smělo vyrábět pouze pět druhů pečiva.⁵⁴⁵

Už v říjnu bylo toto nařízení minulostí, drobné pečivo, ani cukrářské výrobky z máslového nebo kvasnicového těsta se nesměly vyrábět a na chléb i ostatní cukrářské zboží platila přísnější nařízení.⁵⁴⁶

Lidé se asi čím dál více vraceli k praxi, kdy domácnost byla samostatnou jednotkou, schopnou se uživit, samozřejmě v této době to již nemohlo platit beze zbytku, nicméně hostinští si určitě snižovali náklady tím, že poskytovali výrobky z vlastních zdrojů, jedním z nich mohly být i ovocné šťávy a sirupy, jejichž výroba nepodléhala koncesi.⁵⁴⁷ Úřady začaly vydávat vyhlášky ve snaze omezit opilství, např. v únoru 1915.⁵⁴⁸ A společně s tím i omezování dodávek piva do hostinců.⁵⁴⁹ V roce 1916 už byl nedostatek piva tak citelný, že některé hostince měly několik dní v týdnu, ba i déle, zavřeno.⁵⁵⁰ Nakonec byly určeny i výčepní hodiny – ve všední dny od šesti do devíti večer, v neděli a ve svátek od tří do devíti večer, s tím, že maximum bylo litr piva na osobu, ať při výčepu v lokále nebo přes ulici.⁵⁵¹ A dodávky piva se stále zmenšovaly a prodlžovaly, takže v roce 1917 už téměř nebylo.⁵⁵² S tím si ale začali lidé hledat „náhradní zdroj alkoholu“, jako téměř ideální se zdála medovina, dokonce se dočteme návod na její přípravu. Tehdy do ní radili přidávat i chmel, snad aby alespoň trochu si konzument připomněl chuť „zlatého moku“, dnešní medoviny chmel ve složení neuvádějí. Její výroba byla hostinským vřele doporučována, protože se na ni, na rozdíl

⁵⁴⁴ Šetření moukou. *Hostinský obzor*. 1915, roč. 13, č. 1 a 2, s. 3-4.

⁵⁴⁵ Jak pečivo smí býti vyráběno v Čechách. *Hostinský obzor*. 1915, roč. 13, č. 13 a 14, s. 54.

⁵⁴⁶ Nové nařízení o výrobě a prodeji chleba a pečiva. *Hostinský obzor*. 1915, roč. 13, č. 23 a 24, s. 90-91.

⁵⁴⁷ Výroba ovocných šťáv. *Hostinský obzor*. 1915, roč. 13, č. 11 a 12, s. 46. Koncesi podléhala pouze výroba nápojů alkoholických nebo těch, které obsahovaly kyselinu uhličitou.

⁵⁴⁸ Omezení opilství. *Hostinský obzor*. 1915, roč. 13, č. 5 a 6, s. 18.

⁵⁴⁹ Důležitá porada o obmezeném dodávání piva hostinským. *Hostinský obzor*. 1915, roč. 13, č. 21 a 22, s. 82.

⁵⁵⁰ Nedostatek piva je den ode dne citelnější. *Hostinský obzor*. 1916, roč. 14, č. 1 a 2, s. 6.

⁵⁵¹ O obmezení výčepu piva. *Hostinský obzor*. 1916, roč. 14, č. 19 a 20, s. 78.

⁵⁵² Bude pivo? *Hostinský obzor*. 1917, roč. 15, č. 6, s. 13.

od vína, nevztahovala žádná nařízení a prý si jí i zákazníci oblíbili a žádali.⁵⁵³ Nakonec i cena medu značně vzrostla, nicméně také probíhaly pokusy vařit pivo z medu, v jiném případě pak z plevelného pýru, který byl za tím účelem vykupován.⁵⁵⁴

V prosinci 1915 bylo jasné, že pokud se nesežene dostatek krmiva, bude málo mléka, což mimo jiné, museli řešit i kavárníci.⁵⁵⁵ Situace se dále zhoršovala, kvůli mléku i dalším surovinám byla činěna řada opatření a byly zavedeny dva bezmasé dny v týdnu (později byly i tři bezmasé dny).⁵⁵⁶ Ve středu a v pátek (pokud na některý z těchto dnů připadal svátek, pak bylo bezmasým dnem pondělí), se směly podávat jelítka, jitrnice, haše, jelikož haše se dělala z plic a jelítka (starším názvem krevní uzenáče) a jitrnice z krve.⁵⁵⁷ Dále bylo určeno, že se v hostincích (i jiných stravovacích ústavech) nesmí vařit z více jak dvou druhů masa najednou, nesmí být podáván víc jak jeden moučník, s výjimkou těch trvanlivých, bylo zakázáno podávat jídla pečená na škvařeném tuku nebo oleji, brambory nesměly být maštěny atd.⁵⁵⁸ Nakonec se moučníky a knedlíky směli prodávat jen na lístky.⁵⁵⁹ Ale ani po vzniku republiky se situace nezlepšila dostatečně výrazně, stále byly bezmasé dny, a to i pokud bylo možné maso sehnat, což dávalo řadu důvodů k nespokojenosti.⁵⁶⁰

V červnu 1916 vzešlo nařízení o obchodu s kávou a její spotřebě, už předtím byla nedostatkovým zbožím, a tak díky různým „ket'asům“ její cena značně vystoupala, nyní byly zavedeny „kávenky“, pro osoby starší čtyř let.⁵⁶¹ V listopadu 1916 se už zakazovalo podávat v kavárnách a hostincích kávu v odpoledních hodinách, měla být podávána jen mezi pátou a desátou hodinou ranní a mezi osmou a desátou hodinou večer.⁵⁶² V roce 1918 se už nesměla podávat bílá káva, mléko ani mléčné nápoje. Bylo možné si zažádat o výjimku v případě, že se v podniku stravovaly nemajetné vrstvy, nicméně prodej „přes ulici“ nebyl povolen.⁵⁶³ A místo kávy spíš bylo možné dostat náhražku z praženého žita nebo ječmene.⁵⁶⁴ A s výčtem omezení by bylo možné pokračovat.

Se vznikem republiky byla uzákoněna i osmihodinová pracovní doba, což v hostinské živnosti nebylo přijímáno zcela kladně – bylo poukazováno na odlišné poměry oproti jiným

⁵⁵³ Medovina. *Hostinský obzor*. 1916, roč. 14, č. 19 a 20, s. 77-78.

⁵⁵⁴ Různé pokusy jak nahradit pivo. *Hostinský obzor*. 1917, roč. 16, č. 1, s. 58.

⁵⁵⁵ Mléčná nouze a živnost kavárenská. *Hostinský obzor*. 1915, roč. 13, č. 23 a 24, s. 91.

⁵⁵⁶ Mléko. *Hostinský obzor*. 1916, roč. 14, č. 3 a 4, s. 10.

⁵⁵⁷ Poučení o obmezené spotřebě masa a tuku. *Hostinský obzor*. 1916, roč. 14, č. 15 a 16, s. 61-62.

⁵⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁵⁹ Moučníky v hostincích jen na lístky! *Hostinský obzor*. 1917, roč. 15, č. 2, s. 15.

⁵⁶⁰ Bezmasé dny stále straší. *Hostinský obzor*. 1918, roč. 17, č. 12, s. 54.

⁵⁶¹ Úprava obchodu kávou a její spotřeby. *Hostinský obzor*. 1916, roč. 14, č. 13 a 14, s. 52.

⁵⁶² Zákaz podávati kávu v odpoledních hodinách a požadavky kavárníků. *Hostinský obzor*. 1916, roč. 14, č. 23 a 24, s. 92-93.

⁵⁶³ Podávati mléko, bílou kávu. *Hostinský obzor*. 1918, roč. 16, č. 7, s. 106.

⁵⁶⁴ Žitná a ječná káva. *Hostinský obzor*. 1918, roč. 17, č. 6, s. 27.

živnostem, na rozdíl v živnosti mezi venkovem a městem, obdobně tomu bylo i u požadavku, aby učni a ženy nepracovaly po šesté hodině večer, znamenalo by to prý, že by nemohly být v malých živnostech zaměstnány, protože právě tam je až večer co dělat a stejný problém by prý měly i ženy, jelikož ty jsou zaměstnávány hlavně v malých živnostech.⁵⁶⁵ V roce 1919 vzrostla nezaměstnanost, a tak se samo hostinské pomocnictvo snažilo vymoci osmihodinovou pracovní dobu, což by znamenalo zvýšení zaměstnanosti, ale také režijních nákladů, takže se požadavky nesetkaly s příliš velkým porozuměním.⁵⁶⁶ Jako jedna z možností boje proti nezaměstnanosti byla spatřována v tzv. rajónové obsluze, která ovšem, jak se zjistilo, někde počty zaměstnaných snižovala, a proto bylo třeba příčinu hledat jinde, byla nalezena ve velkém množství učňů.⁵⁶⁷

Situace v hostincích vůbec nebyla růžová, tak se můžeme dočíst o protestních shromážděních, například z února 1919, kde bylo projednáváno špatné zásobování hostinců, a to ať potravinami nebo topivem a donucování k snižování cen, zejména na venkově, dále se mluvilo i o pivovarském kartelu, ceně a přidělech piva a o osmihodinové pracovní době. Byla přijata rezoluce, kde zejména byl zajímavý požadavek, aby ženy číšnice starší 18ti let mohly být zaměstnány po desáté hodině večer a aby učňové byli považováni za členy rodiny zaměstnavatelů, jejichž zaměstnání v živnosti však nesmí přesahovat osmihodinovou pracovní dobu.⁵⁶⁸ Nespokojenost ale působil nejen nedostatek, ale i vysoké ceny potravin, ve srovnání let července 1916 a dubna 1919 to bylo například za kilogram zelené kávy 2,20, ale teď 80-100Kč, cukr 0,82 Kč, teď 6-20 Kč, máslo 2,50 Kč, teď 40-80 Kč atd.⁵⁶⁹

Zákazů a nařízení týkající se hostinské živnosti byla za války vydána celá řada, souhrn do roku 1916 uvádí i *Hostinský obzor*.⁵⁷⁰

Vývoj během druhé světové války jsem již naznačila v textu, *Hostimil* pro období okupace není k dispozici, nicméně se dá říct, že dění se v podstatě opakovalo – lístkový systém, nedostatek potravin, potravinové náhražky, černý obchod. Podobně radikální změny nastaly i v poválečném vývoji, odsun Německého obyvatelstva, osidlování pohraničí, po únoru 1948 znárodnování. Těsně po skončení války se však těchto témat odborná periodika příliš nedotýkala, dočteme se o národních správcích, ale například o samotném odsunu ne. V té době se můžeme také dočíst o přítomnosti Američanů. V kontrastu se vzpomínkami paní Malé je dopis otisknutý pod názvem Vařil jsem Američanům v *Hostimilu* v roce 1946. Pisatel

565 Otázka osmihodinové pracovní doby v naší živnosti. *Hostinský obzor*. 1918, roč. 17, č. 11, s. 48.

566 Nezaměstnané hostinské pomocnictvo. *Hostinský obzor*. 1919, roč. 17, č. 15, s. 70.

567 Nezaměstnanost a rayonová obsluha. *Hostinský obzor*. 1919, roč. 17, č. 24, s. 123-124.

568 Obrovské protestní shromáždění hostinstva. *Hostinský obzor*. 1919, roč. 17, č. 16, s. 73-74.

569 Jak stouply ceny potravin? *Hostinský obzor*. 1919, roč. 17, č. 23, s. 121.

⁵⁷⁰ Zákazy a nařízení týkající se naší živnosti. *Hostinský obzor*. 1917, roč. 15, č. 6, s. 48.

vzpomíná na to, jak dobře se vařilo zejména důstojníkům.⁵⁷¹ Paní Malá naopak vzpomíná na to, jak se americké jídlo nedalo jíst.⁵⁷²

Co se dříve v hostinských časopisech téměř neobjevovalo, bylo téma lázeňství, které ale v poválečné době pravidelně plnilo stránky časopisů. Důvodů jistě bylo několik, uvádělo se například: „*Musíme obnoviti v lázních radostnou, ochotnou, úslužnou a přívětivou i solidní službu hostu a tak pomoci léčit poválečnou nervosu.*“⁵⁷³ Ale stejně tak se hovořilo o potřebě doplnit odborné pracovní síly, které po odsunu Němců chyběly.⁵⁷⁴

Dvouletce neunikla ani hostinská živnost, nicméně většina ze sedmi bodů byla v podstatě nic neříkající, stanoveny byly úkoly jako zvýšení úrovně hostinských a výčepnických živností, zavření nerentabilních podniků, nahrazení chybějících pracovních sil stroji, zlepšení odborného hostinského školství, potírání alkoholismu, zvýšení cestovního ruchu atd.⁵⁷⁵

Pokud se na jednotlivé body podíváme, o mnohé z nich se neusilovalo jen v době první republiky, ale už v době Rakouska-Uherska. Jediný novější požadavek snad byl dobudování hostinského družstevnictví.

Po válce se začalo používat nové slovo – fušer a fušerství, jelikož neexistovala zcela přesná, respektive přehledná evidence bylo možné neoprávněně provozovat živnost téměř jakéhokoliv odvětví. (Je otázkou, jestli se v tomto odvětví „specializovaly“ ženy nebo muži.) Živnostenské listy se totiž zapisovaly chronologicky a změny se nezapisovaly do původního záznamu, nově se proto měl používat lístkový systém evidence všech pražských živností – podle jmen, podle oboru, podle čtvrti a čtvrtý lístek měl být určen obvodním radám, které tak budou mít celkový přehled živnostenských oprávnění.⁵⁷⁶

O znárodnění se začalo mluvit v průběhu roku 1948, napřed byli živnostníci ujišťováni, že se nedotkne malých a středních podniků⁵⁷⁷ o něco později, že se dotkne podniků s padesáti a více zaměstnanci a všech hotelů v lázeňských místech kategorie A a B bez ohledu na počet zaměstnanců⁵⁷⁸, jak víme, nakonec proběhlo znárodnění důsledněji, než kdekoliv jinde.

Národní podnik československé hotely byl vytvořen ze 74 znárodněných hotelových, restauračních a kavárenských podniků v českých zemích a 45 podniků získaných státem konfiskací podle dekretu prezidenta republiky z 25. října 1945, čís. 108 Sbírky., celkem se

⁵⁷¹ Vařil jsem Američanům. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 1, s. 4.

⁵⁷² Rozhovor s Hanou Malou.

⁵⁷³ Úkoly lázeňství v Čechách a na Moravě v r. 1946. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 3, s. 14.

⁵⁷⁴ ZMRHAL, Ant. Na cestě ke konsolidaci. *Hostimil*. 1947, roč. 64, č. 1, s. 1.

⁵⁷⁵ Dvouletka v živnosti hostinské. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 20, s. 145.

⁵⁷⁶ Pražský živnostenský úřad proti fušerství. *Hostimil*. 1946, roč. 63, č. 26, s. 194.

⁵⁷⁷ Znárodnění nepostihne drobné podnikatele. *Hostimil*. 1948, roč. 65, č. 7, s. 51.

⁵⁷⁸ Znárodnění hostinských podniků. *Hostimil*. 1948, roč. 65, č. 10, s. 74

tedy jednalo o 119 živností.⁵⁷⁹ Už na začátku roku 1949 však měl 750 živností s více než 6000 zaměstnanci.⁵⁸⁰

Represe začala pro živnostníky záhy, už v roce 1949 neměly manželky a děti (starší 15ti let) živnostníků nárok na šatenky, pokud pracovaly v podniku otce/matky, stejně tak pokud se učili u svých rodičů nebo pokud byly plnoleté, tedy starší 21let, a pracovaly v podniku svého rodiče. Družka se posuzovala stejně jako manželka, jediné tělesně postižené nebo slabomyslné děti do 24 let měly na šatenky nárok.⁵⁸¹

Asi také proto se po únoru 1948 programově začal navyšovat počet žen, které měly pracovat v Národním podniku Československé hotely.⁵⁸²

Naopak živnostníci, asi bylo předpokládáno, že se ve větší míře jedná o muže, byli „jemně tlačeni do pozice“, aby se k „hotelovému podniku“ připojili.⁵⁸³ Pro živnosti hostinské bylo uvedeno:

„V tomto oboru máme 36.513 závodů s 90.000 činnými osobami. Ve městech se mohou hostinští napojovat na národní podnik hotelový nebo na komunální restaurační podniky. Hostince v blízkosti továren lze případně připojit k velkým národním podnikům výrobním či jiným, aby v nich zřizovaly závodní jídelny a dělnické kluby. Na vesnicích je možnost připojovat hostinské živnosti k jednotným vesnickým družstvům.“⁵⁸⁴

Skvělou evidencí pro podchycení pracovníků v hostincích se stalo rentgenování všech rodinných příslušníků živnostníků i zaměstnanců, které v Praze začalo 1. června 1949.⁵⁸⁵

Stručně můžeme situaci shrnout tak, že i přes to, že vliv obou válek na postavení ženy a možnost získat kvalifikaci, byl značný, neplatilo to bezesbytku. Například v hostinské živnosti tak radikální posun, jako jinde, nenastal. Je otázkou, jak by se situace vyvíjela, pokud by nepřišel únor 1948 a s ním znárodňování. Paní Malá, i paní Hašková mají na tuto dobu, dá se říci obdobné, neradostné vzpomínky, pro mnohé rodiny se mohla nová situace stát, troufám si říct, větším traumatem, než doba okupace. I Jaroslav Vašata ve svých vzpomínkách uvádí, že někteří jedinci novou situaci neunesli, a radši spáchali sebevraždu. Je těžké hodnotit tuto dobu z dnešního pohledu, nicméně pozitiva se hledají obtížně.

⁵⁷⁹ Národní podnik Československé hotely má 119 živností. *Hostimil*. 1948, roč. 65, č. 15, s. 106.

⁵⁸⁰ Z národního podniku hotelového. *Hostimil*. 1949, roč. 66, č. 6, s. 4

⁵⁸¹ Nároky živnostníků a jejich rodin na šatenky. *Hostimil*. 1949, roč. 66, č. 2, s. 2

⁵⁸² Z národního podniku hotelového. *Hostimil*. 1949, roč. 66, č. 6, s. 4

⁵⁸³ Byly používány věty jako „Živnostníkům, kteří dosud neznají všechny možnosti při přechodu k vyšším hospodářským formám, přinášíme dnes stručný přehled, abychom jim jejich cestu usnadnili.“ Nová éra řemesla, pohostinství a dopravy. *Hostimil*. 1949, roč. 66, č. 10, s. 3.

⁵⁸⁴ Nová éra řemesla, pohostinství a dopravy. *Hostimil*. 1949, roč. 66, č. 10, s. 3.

⁵⁸⁵ Zdravotní prohlídky pražských hostinských. *Hostimil*. 1949, roč. 66, č. 10, s. 5.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsem se zabývala jak „hostinskou každodenností“, tak i proměnami v postavení ženy, působící v této živnosti od 90. let 19. století do začátku 50. let dvacátého století. Jedná se o dobu plnou změn nejen v náhledu na „ženskou otázku“, ale i na pracovní podmínky, kdy například na začátku sledovaného období nebyla pracovní doba v podstatě omezena a již v jeho polovině byly uzákoněny osmihodinové „směny“. Při shromažďování podkladů k této problematice jsem se zaměřila hlavně na neněmecké oblasti Čech, zejména na Čechy střední, východní a západní.

Změny v provozu hostinské živnosti můžeme shrnout stručně tak, že ve sledovaném období došlo k prohloubení znalostí o vlivu virů a bakterií na výskyt nemocí, stejně tak o tom, jak se před nimi bránit. Proto byla postupně uváděna v život řada nařízeních, týkajících se „hygienického“ provozu živnosti. Ne vždy byla ovšem dodržována. Tyto změny souvisely i s technickým pokrokem, kdy na začátku mnou sledovaného období byla elektřina novinkou, na konci už normou, a bylo by možné uvést celou řadu dalších případů. Nicméně bez ohledu na to, jaké byly poznatky, většinou to byla žena, která se ve své podstatě měla podle vyhlášek „nějak zařídit“. Ve většině živností myly nádobí, vařily, praly a uklízely zejména ženy. Je však pravděpodobné, že v řadě případů neměly takové pracovní pomůcky, aby se dle norem, i pokud by chtěly, mohly řídit.

V hostinské živnosti pracovalo poměrně velké procento žen nejen v řadách personálu, ale i na „vedoucích pozicích“. Pro to, aby se tolik žen mohlo dostat na přední místo v hostinské hierarchii, svědčilo několik okolností. Pravděpodobně nejdůležitější z nich bylo, že v této profesi v podstatě neexistoval pevný systém institucionalizovaného vzdělání, to znamená, že hostinskou koncesi bylo možné získat i přesto, že se jedinec nevyučil v daném oboru. Dalším, neméně důležitým faktorem, byly rodinné vazby ovlivňující právě systém získávání koncesí, kdy daná koncese mohla „přecházet“ z otce na syna, stejně jako na dceru. Dalším, neméně podstatným „fenomémem“ je instituce provozování živnosti vdovským právem, která samozřejmě fungovala i v jiných živnostenských odvětvích. V případě hostinských vdov je sice poměrně složité určit jejich podíl z celkového počtu koncesí, protože ne vždy byly tyto údaje přesně zaznamenávány, nicméně je možné konstatovat, že přesto, že jejich postavení bylo mnohdy nejednoznačné v rovině právní (například průkaz způsobilosti), jejich vliv i možnost seberealizace v rámci hostinské profese mohly být značné. Na druhou stranu v případě, že se žena za manželova života nevěnovala chodu živnosti nebo nebyla „obchodně zdatná“, byla velká pravděpodobnost, že se nevyhne existenčním problémům. To

byla druhá strana mince onoho neinstitucionalizovaného vzdělání. Většina žen neměla odbornou kvalifikaci, ale pouze „všeobecné“ znalosti, které se u ženy předpokládaly jako samozřejmé – umět vařit, práť a uklízet. Sice i s takovouto „kvalifikací“ většinou nebýval problém nalézt zaměstnání, nicméně se často jednalo o špatně placené a hlavně pouze příležitostné práce, což v případě vdovy s dětmi byla značně složitá životní situace.

Co se však v případě vdov pokládalo za těžké životní podmínky, jiné skupiny pomocného personálu znaly jako každodenní realitu. Služky, ficky a pradelny, které stály až úplně na „chvostu hostinské pyramidy“ musely často snášet nejen špatné pracovní prostředí, ale i zcela nevyhovující životní podmínky, vzhledem k tomu, že často bydlely u zaměstnavatele, protože si z platu nemohly dovolit hradit vlastní bydlení, a ten svého postavení když ne přímo zneužíval, tedy alespoň nedodržoval všechna zákonná nařízení týkající se pomocného personálu. Nicméně samozřejmě existovala i řada zaměstnavatelů, kde v tomto ohledu nebyl důvod ke stížnostem.

Do jisté míry lépe než služby a „ficky“ na tom byly číšnice a panské. Jejich mzdy sice bývaly v tomto odvětví po dlouhou dobu nejnižší, nicméně se předpokládalo, že většinu jejich příjmů tvořilo spropitné, to často dosahovalo značných částek. Na druhou stranu se většina společnosti netajila názorem, že číšnice a panská jsou v podstatě jinými názvy pro prostitutku. S tímto názorem sváděly ženy, které „nejstarší řemeslo“ neprovozovaly, dlouhý boj, který však neměl vítěze ani poražené. Postupně prostě tato otázka nebyla kladena, i když to již bylo hluboko v druhé polovině dvacátého století. Téměř protipólem číšnice byl číšník, místo toho, aby tyto dvě skupiny kooperovaly, neustále mezi sebou vedly spory. Ženy byly číšníkům značnou konkurencí, nicméně to je většinou upozaděno, na rozdíl od „morálky“ číšnic. V mnoha ohledech stejně promiskuitní chování číšníků však zmiňováno bývá pouze číšnicemi.

Pravděpodobně nejvýhodnější postavení z hlediska pomocného personálu mohla zaujímat samostatná kuchařka. Také se o této profesi ve všech dostupných pramenech dozvíme nejméně. Kuchařka měla stálý příjem a hlavně nemusela čelit útokům na svoji čest, kterou by musela obhajovat.

Život dětí narozených do hostinských rodin nebyl z dnešního pohledu snadný, avšak na výchovu byla kladena značně rozdílná měřítko oproti dnešku, stejně jako na úroveň bydlení a stravy, proto můžeme uvažovat o tom, že řada z nich prožila „uprostřed“ živnosti spokojené dětství, jiné naopak, neúprosně svázané přímo s prostředím „lokálu“ však takové štěstí neměly. Svět se mezi lety 1890-1950 proměnil přímo neskutečně a stejně tak životní, i pracovní podmínky.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY PÍSEMNÉ

Státní okresní archiv Praha-západ:

Okresní úřad Smíchov

Státní okresní archiv Pardubice:

Společenstvo hostinských a výčepníků Holice

Společenstvo hostinských a výčepníků Pardubice

Okresní úřad Pardubice

Archiv Národního technického muzea:

Sbírka vzpomínek a rukopisů, svazek 672, František J. Rež: Malá vzpomínka na velkou událost. Listopad 1905.

Sbírka vzpomínek a rukopisů, svazek 1174, Vlastimil Holešovský: Josef Drahoňovský.

Soukromý rodinný archiv Salonových

Paměti „dědečka“ Nováka.

PRAMENY TIŠTĚNÉ

BLOUDEK, František, GROUŠL, Antonín, MICHEK, Josef. *Živnostenský řád*. 1. vyd. Praha : Československý kompas, 1948.

KAFKA, Josef. *350 ženských povolání : příručka nezbytná pro rodiče, jejich zástupce, vychovatele, rádce mládeže dívčí, dívky i ženy všech tříd, jež připravují se k manželství a hledají povolání a výdělek*. [1]. vyd. Praha : F. Šimáček, 1916. Knihovna Šťastného domova; sv. 40.

Ottův slovník naučný, díl 27 (Vůz-Žyžkowski), Josef GRUBER – heslo Živnostenský řád, Praha 1908, s. 858-863.

Statistická knížka královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou kommisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za rok 1890 : Nové řady roč. 8. red. Josef Erben. Praha: Statistická kommise královského hlavního města Prahy a spojených obcí, 1892.

Statistická knížka královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou kommisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za léta 1894-1896 : Nové řady

roč. 14-16; Díl 2. red. Josef Erben. Praha: Statistická kommise královského hlavního města Prahy a spojených obcí, 1899.

Statistická knížka královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou kommissí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za rok 1900 : Nové řady roč. 20. red. Josef Erben, Josef Husák. Praha: Statistická kommise královského hlavního města Prahy a spojených obcí, 1903.

Statistická knížka královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou kommissí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za léta 1904 a 1905 : Nové řady roč. 24 a 25. red. Josef Erben, Josef Husák. Praha: Statistická kommise královského hlavního města Prahy a spojených obcí, 1909.

Statistická zpráva královského hlavního města Prahy a spojených obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů, Vršovic a Žižkova za rok 1910 : Nové řady roč. 30. red. Josef Husák. Praha: Důchody obce královského hlavního města Prahy, 1912.

Statistická zpráva hlavního města Prahy, spojených obcí Karlína, Smíchova, Vinohrad, Vršovic a Žižkova a 16 sousedních obcí velké Prahy za léta 1919 a 1920 : Nové řady roč. 39 a 40; Díl 1. red. Josef Šiška. Praha: Hlavní město Praha, 1924.

PRAMENY EDITOVANÉ

VAŠATA, Jaroslav. *Živůtek byl krásný : Z pamětí pražského a newyorského restaurátora*. 1. vyd. Praha : Eva, 1999.

ŠÁLKOVÁ, Antonie. *Z deníku služky*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1951. Lidová knihovna.

PERIODIKA

Číšnické listy (obzor): 1902-1904, 1909-1912.

Hostimil: 1891-1900, 1915, 1916, 1946-1949.

Hostinský obzor: 1903-1928, 1930-1933, 1935.

Ženské listy: 1889, 1916, 1917.

Kalendář paní a dívek českých na rok 1893.

Kopřivy: 1916, 1917.

PRAMENY ORÁLNÍ

Rozhovor s Františkou Haškovou, rozenou Tellingarovou (nar. 30. 7. 1923) z 1. 3. 2009.

Rozhovor s Hanou Malou, rozenou Grubrovou (nar. 31. 10. 1937) z 6. 3. 2009.

LITERATURA

ALTMAN, Karel. *Krčemné Brno : o hostincích, kavárnách a hotelech, ale také o hospodách, výčepech a putykách v moravské metropoli*. 1. vyd. Brno : Doplněk, 1993. ISBN 80-85765-12-8.

ALTMAN, Karel. *Zlatá doba štamgastů pražských hospod*. 1. vyd. Brno : Host, 2003. ISBN 80-7294-092-9.

ALTMAN, Karel. Hostinský : Příklad Jaroslava Stopky. In FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, MALÍŘ, Jiří. *Člověk na Moravě 19. století*. 2. dopl. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 236-249. ISBN 978-80-7325-1.

ALTMAN, Karel. Hostinský : Příklad Josefa a Ladislava Orátorů. In FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, MALÍŘ, Jiří. *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. s. 274-286. ISBN 80-7325-105-1.

BALÍK, Stanislav, KELLER, Radek, KOZÁKOVÁ-JÍROVÁ, Anděla. První Češka JUDr. na pražské univerzitě. In PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav. *Žena v dějinách Prahy : Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. 1. vyd. Praha : Scriptorium, 1996. s. 235-241, Documenta Pragensia 13. ISSN 0231-7443.

BAUEROVÁ, Jaroslava. *Zaměstnaná žena a rodina*. 1. vyd. Praha : Práce, 1974.

BAUEROVÁ, Jaroslava, BÁRTOVÁ, Eva. *Proměny ženy v rodině, práci a ve veřejném životě*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1987.

BILIÁNOVÁ, Popelka. *Růže z pražských trhů*. 1. vyd. Praha : Odeon, 1981. Klub čtenářů, sv. 464. Paní Katynka z Vaječného trhu, s. 103-248.

BRABENCOVÁ, Jana. Pražské ženy v procesu vývoje českého dívčího vzdělávání ve 2. polovině 19. století. In PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav. *Žena v dějinách Prahy : Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. 1. vyd. Praha : Scriptorium, 1996. s. 203-211, Documenta Pragensia 13. ISSN 0231-7443.

BRANALD, Adolf. *Hrdinové všedních dnů : Jejich příběhy, vzpomínky a vyprávění*. Díl 1. 1. vyd. Praha, 1953.

BRANALD, Adolf. *Hrdinové všedních dnů : Jejich příběhy, vzpomínky a vyprávění*. Díl 2. 1. vyd. Praha, 1954.

BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0248-3.

BUREŠOVÁ, Jana. Okolnosti a souvislosti postupu žen k podobě společensky samostatné aktivní lidské bytosti. In ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ, Milena, STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie : Sborník příspěvků ze IV. pardubického bienále, 27. - 28. dubna 2006*. 1. vyd. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. Žena - status - profese. s. 373-386. ISBN 80-7194-920-5.

ČERMÁK, Miloslav. *Olomoucké hospody, zájezdné hostince, hotely, vinárny a kavárny v minulosti*. 1. vyd. Olomouc : Memoria, 2004. ISBN 80-85807-25-4.

ČERVENKA, Viktor. *Příručka pro hostinské, výčepníky a kavárníky : Řád živnostenský, nauka obchodní a směnečná, daně, dávky a poplatky, odborné účetnictví, písemnosti, nauka o potravinách, odborné počty a kalkulace*. 1. vyd. Praha : B. Kočí, 1924. Živnostenská knihovna; sv. 2.

DRATVOVÁ, Albína. *Duše dnešní ženy*. 2. vyd. Praha : Československý Kompas, 1948.

ENGLOVÁ, Jana. *Žena devatenáctého století v dokumentech*. 1. vyd. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2003. ISBN 80-7044-474-6.

HAVLOVÁ, Jitka. *Profesní dráha ve 20. století*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-220-6.

HECZKOVÁ, Libuše. První léta časopisu *Ženské listy*. Co chtěla kritička Eliška Krásnohorská?. In ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ, Milena, STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie : Sborník příspěvků ze IV. pardubického bienále*, 27. - 28. dubna 2006. 1. vyd. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. Žena - status - profese. s. 323-334. ISBN 80-7194-920-5.

HOCHMANN, Josef, et al. *Pohostinství na Unhošťsku : slavnostní ročenka k 50. výročí trvání Společenstva hostinských a výčepníků pro okres unhošťský : [1890-1940]*. 1. vyd. Kladno : J. Šnajdr, 1940.

HOLUB, Bonifác Jan. *Paměti farnosti u sv. Markéty v Břevnově a blízkého okolí*. [1]. vyd. Praha : nákladem vlastním, 1890.

HOLUB, Bonifác Jan. *Odkryté poklady : Paměti a děje místopisné vikariátního obvodu Libockého v okresu Smíchovském*. [1]. vyd. Praha : nákladem vlastním, 1893.

HORSKÁ, Pavla. K ekonomické aktivitě žen na přelomu 19. a 20. století (příklad českých zemí). In *Československý časopis historický*, 31, 1983, č. 5, s. 711-743.

HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. 1. vyd. Praha : NLN, 1999. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 11. ISBN 80-7106-380-0.

HORSKÁ, Pavla, FIALOVÁ, Ludmila. Česká žena očima statistiky za posledních 100 let. In *Historické listy*, 1999, č. 1, s. 8-16.

HORSKÁ, Pavla. Žena v Praze na přelomu 19. a 20. století. In PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav. *Žena v dějinách Prahy : Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies* 1993. 1. vyd. Praha : Scriptorium, 1996. s. 195-201, Documenta Pragensia 13. ISSN 0231-7443.

Hospody a pivo v české společnosti. Novotný, Vladimír. 1. vyd. Praha : Academia, 1997. ISBN 80-200-0639-7.

Hotely v ČSSR : Seznam ubytovacích závodů. 1. vyd. Praha : Vydavatelství obchodu, 1963.

JEDLIČKA, Alois. *Hospodářská krise a její důsledky pro ČSR*. 1. vyd. Praha : [s.n.], 1935. 56 s.

JELÍNEK, Tomáš. Ženy v radě hlavního města Prahy v letech 1918-1938. In PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav. *Žena v dějinách Prahy : Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies* 1993. 1. vyd. Praha : Scriptorium, 1996. s. 321-326, Documenta Pragensia 13. ISSN 0231-7443.

KODAJOVÁ, Daniela. Vzdelanie dievčat – možnosti a limity uplatnenia. In ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ, Milena, STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie : Sborník příspěvků ze IV. pardubického bienále*, 27. - 28. dubna 2006. 1. vyd. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. Žena - status - profese. s. 291-302. ISBN 80-7194-920-5.

KOVÁŘÍK, Vladimír. *Literární toulky Prahou*. 1. vyd. Praha : Albatros, 1980.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Boj o duši. *Kalendář paní a dávek českých na rok 1893*. 1893, 6, s. 67-73.

KREJČÍ, Milan. *Zadáno pro pány hosty : 13 exkurzí do dávnověku pražských lokálů*. 1. vyd. Praha : Merkur, 1989.

KISCH, Egon Erwin. *Zapovězené lokály a jiné obrázky*. 1. vyd. Praha : A. Svěcený, 1914.

LANDA, Karel. *Živnostenské počty. Učebnice a sbírka příkladů pro živnostenské pokračovací školy*. 2. vyd. Praha : Šolc a Šimáček, 1930.

LENEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě : žena v minulém století*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

LENEROVÁ, Milena. *Chytila patrola aneb Prostituce za Rakouska i republiky*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0379-9.

LENEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má : ženské deníky 19. století*. 1. vyd. Praha : Triton, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6.

LENEROVÁ, Milena, et al. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století : Život všední a sváteční*. 1. vyd. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2005. 2 sv. ISBN 80-7194-756-3.

MACKOVÁ, Marie. *Lanškrounské hospody, restaurace a kořalny : k výstavě Kde se pivo pije, tam se dobře žije*. 1. vyd. Lanškroun : Městské muzeum Lanškroun, 1998. ISBN 80-238-3242-5.

MACHAČOVÁ, Jana. Žena v 19. století jako „přívěsek“?, In ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ, Milena, STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie : Sborník příspěvků ze IV. pardubického bienále*, 27. - 28. dubna 2006. 1. vyd. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. Žena - status - profese. s. 209-214. ISBN 80-7194-920-5.

MACHKOVÁ PRAJZOVÁ, Jana. Služka : Příklad Marie Stejskalové. In FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, MALÍŘ, Jiří. *Člověk na Moravě 19. století*. 2. dopl. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 250-261. ISBN 978-80-7325-1.

MAREŠ, Michal. *Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince*. 1. vyd. Praha : Prostor, 1999. 391 s. ISBN 80-7260-011-7.

- MIKULECKÁ, Libuše. *Velká hospoda na Bílé hoře*. 1. vyd. Praha : Interpress, 1976.
- MORAVCOVÁ, Mirjam. Společenská setkání žen : Rituál a konvence ve společenských kontaktech středních vrstev města. In PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav. *Žena v dějinách Prahy : Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies* 1993. 1. vyd. Praha : Scriptorium, 1996. s. 243-251. ISSN 0231-7443.
- NESÝ, P.C. Emancipace žen se stanoviska národohospodářského. *Kalendář paní a dívek českých na rok 1892*. 1892, 5, s. 95-109.
- NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století : úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. 1. vyd. Praha : Janua, 1999. ISBN 80-902622-2-8.
- PALATOVÁ, Kateřina, KRAUSOVÁ, Vendula, HAVELKOVÁ, Tereza. Žena pohledem právních norem habsburské říše druhé poloviny 19. století. In ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ, Milena, STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie : Sborník příspěvků ze IV. pardubického bienále*, 27. - 28. dubna 2006. 1. vyd. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. Žena - status - profese. s. 501-514. ISBN 80-7194-920-5.
- PANÝREK, Duchoslav. *Psáno ženám : lékařské causerie*. Praha : [s.n.], 1899. Hygiena prodavaček, s. 299-307.
- PLAČEK, Václav. *Lesy*. 2. vyd. Král. Vinohrady : Antonín Reis, [1910].
- POKLUDOVÁ, Andrea. Emancipovaná a přesto nešťastná. Sebereflexe začínající učitelky z počátku 20. století. In ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ, Milena, STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie : Sborník příspěvků ze IV. pardubického bienále*, 27. - 28. dubna 2006. 1. vyd. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. Žena - status - profese. s. 363-372. ISBN 80-7194-920-5.
- POLÁČEK, Karel. *Hostinec U kamenného stolu*. 10. vyd. Praha : Euromedia Group, 2006. Světová literatura Lidových novin; sv. 38. ISBN 80-86938-37-9.
- POPPEOVÁ, Marie. „Kačen“. *Ženské listy*. 15.12. 1916, roč. 45, č. 1, s. 4-7.
- POPPEOVÁ, Marie. „Kačen“. *Ženské listy*. 15. 1. 1917, roč. 45, č. 2, s. 10-12.
- POUSTA, Zdeněk. Pražské ženy jako oběť poúnorových soudních represí. In PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav. *Žena v dějinách Prahy : Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies* 1993. 1. vyd. Praha : Scriptorium, 1996. s. 349-353, Documenta Pragensia 13. ISSN 0231-7443.
- POVONDRA, Vilém. *Vývoj živnostenské otázky se zvláštním zřetelem k poměrům zemí koruny svatováclavské*. 2. vyd. Brno : Zemská Jednota živnostenských společenstev, [1900].
- PYTLÍK, Radko. *Ve stínu pípy. Hovory a fantazie : Putování po pražských hospůdkách, vinárnách a kavárnách*. 1. vyd. Praha : Emporius, 1996. ISBN 80-901980-1-5 .
- ROBEK, Antonín, MORAVCOVÁ, Mirjam, ŠTĚSTNÁ, Jarmila. *Stará dělnická Praha : život a kultura pražských dělníků 1848-1939*. 1. vyd. Praha : Academia, c1981.

RYŠAVÁ, Eva. Odras života městských žen v kramářských písních, žena v dějinách. In PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav. *Žena v dějinách Prahy : Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. 1. vyd. Praha : Scriptorium, 1996. s. 185-193, Documenta Pragensia 13. ISSN 0231-7443.

STANĚK, Josef. *Blahoslavený sládek : kapitoly z dějin piva*. 1. vyd. Praha : Práce, 1984.

STRETTIOVÁ, Marie. *O starých časech a dobrých lidech*. Mario Stretti. 2. vyd. Praha : [s.n.], 1940. Topičovy knihy českých osudů.

SVOREŇOVÁ-KIRÁLYOVÁ, Blanka. *Žena 20. století ve světě práce : Pohled na zaměstnanou ženu v moderním světě*. 1. vyd. Praha : Práce, 1968.

ŠESTÁK, Zdeněk. *Jak žil Žižkov před sto lety*. 1. vyd. Praha : Academia, 2005.. ISBN 80-200-1305-9.

ŠTEMBERKOVÁ, Marie. Doktorky filozofie a medicíny na pražské univerzitě od r. 1901 do konce první světové války. In PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav. *Žena v dějinách Prahy : Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. 1. vyd. Praha : Scriptorium, 1996. s. 213-234, Documenta Pragensia 13. ISSN 0231-7443.

ŠTĚPÁNOVÁ, Irena, SOCHOROVÁ, Ludmila, SECKÁ, Milena. *Ženy rodiny Náprstkovy*. 1. vyd. Praha : Argo, 2001. 252 s. ISBN 80-7203-354-9.

ŠUSTA, Jan. *Průvodce pražským pohostinstvím*. 1. vyd. Praha : Merkur, 1983.

ŠUSTA, Josef. *Mladá léta učňovská a vandrovní: Praha-Vídeň-Řím*. Díl II. Vzpomínky. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1963.

TATOUŠEK, František. *Břevnovské obrázky : Z pamětí starého Břevnova*. 1. vyd. Praha, 1920.

TUNYS, Ladislav. *Noc před popravou : K. H. Frank a jeho obhájce. Archivy promluvíly*. 1. vyd. Praha : J&J, 1995. ISBN 80-901084-4-X. Vzpomínky na vzpomínky na kavárnu Union, s. 17-21.

TICHÝ, František. Tuberkulosní chuva. *Ženské listy*, 15.7. 1917, roč. 45, č. 8, s. 4-5.

TURKOVÁ, Miloslava. Pražské ženy na I. sjezdu žen československých. In PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav. *Žena v dějinách Prahy : Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. 1. vyd. Praha : Scriptorium, 1996. s. 301-305, Documenta Pragensia 13. ISSN 0231-7443.

VANĚK, Miroslav a kol. *Orální historie : Metodické a „technické“ postupy*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0718-3.

VANĚK, Miroslav, *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. 1. vyd. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. ISBN 80-7285-045-8.

VONDRÁČEK, Vladimír. *Lékař vzpomíná (1895-1920)*. 1. vyd. Praha : Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1973.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.* 1. vyd. . Praha : Svoboda, 1996. ISBN 80-205-0088-X .

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Česká žena v politice a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20. století. In PEŠEK, Jiří, LEDVINKA, Václav. *Žena v dějinách Prahy : Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993.* 1. vyd. Praha : Scriptorium, 1996. s. 291-299, Documenta Pragensia 13. ISSN 0231-7443.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích. In ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ, Milena, STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie : Sborník příspěvků ze IV. pardubického bienále, 27. - 28. dubna 2006.* 1. vyd. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. Žena - status - profese. s. 357-362. ISBN 80-7194-920-5.

ZEMANOVÁ, Marta. *Sto let Sboru dobrovolných hasičů Brnířov : 1902-2002.* 1. vyd. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa. 2002.

ZEMANOVÁ, Marta. Brnířov : 500 let obce. 1. vyd. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa. 2008.

Zlatá kniha Grand Hotelu Šroubek v Praze. 1. vyd. Praha : nákladem vlastním, 1926.

SEZNAM PŘÍLOH

Františka Hašková, rozená Tellingarová. Rozhovor z 1. 3. 2009, Černošice.

Hana Malá, rozená Gruberová. Rozhovor z 6. 3. 2009, Klatovy.

Kuchyňské nádobí. Hostimil. 1892, roč. 9, č. 201.

Fotografie z Brnířova

Fotografie z Marjánky

FRANTIŠKA HAŠKOVÁ, ROZENÁ TELLINGEROVÁ (NAR. 30. 7. 1923). ROZHOVOR Z 1. 3. 2009, ČERNOŠICE.

Tazatelka: Je prvního března 2009 a ptám se Františky Haškové, rozené Tellingerové, na její životní osudy. Tak, chtěla bych vědět něco o tvojí rodině, jak si vyrůstala, a sourozenci.

Narátorka: Narodila jsem se vlastně v tý restaurační a uzenářský rodině, ba rodu, poněvadž dědeček a pradědeček byli restauratěři.

Tazatelka: A náhodou, jak si říkala, že přišli, že jo, ze Šumavy, tak tam taky vlastně měli živnost.

Narátorka: Tam měli taky vlastně hostinskou živnost. No, a babička, ta byla ale ze statku. A, no a, babička přišla na to, že je lepší nejenom tu hostinskou živnost, ale i řeznicko-uzenářskou, že to lepší do sebe zapadá. No, tak že tatínek se vyučil jak číšníkem, že jo, a měl potom hostinskou živnost, tak řeznicko-uzenářskou. No, a my jsme byly tři, jak víš, všechny tři jsme na Bělohorskou, myslim 417, je škola, tak tam jsme chodily. A potom já sem chodila eště na Hradčana, jako do měšťanský školy.

Tazatelka: To byl „Kepler“?

Narátorka: To byla jako druhej stupeň. Jako je teďka Petra.

Tazatelka: A to byl jako dnešní Keplerův, Keplerovo gymnázium?

Narátorka: No, Keplerovka. A potom, po vychození, jsem chodila do tý, do soukromý obchodní školy, ale já nevím kam.

Tazatelka: A ty ses vyučila taky řeznicí?

Narátorka: Pak sem se vyučila jako řezník a uzenář, kde jsem chodila do Hopfnštockovi ulice, a jako číšník a kuchař sem chodila, to byla velká budova, kde měly všechny živnostenský odvětví vlastně svý učebny, jo, tam chodili i krejčí a tak, ale každej měl svý učebny a svý potřeby, kde se vařilo a tak. Taky sem chodila do mixérskýho kurzu, kde jsem mixovala veškerý náký ty ligéry a tak.

Tazatelka: Ještě náký další kurzy si absolvovala?

Narátorka: No, snad ani ne.

Tazatelka: Takže vlastně si čerpala z toho, co...

Narátorka: Z domova vlastně, poněvadž doma jsem měla velkou praxi tím, že sem musela jít na každej, prostě ke každému oboru. Tatínek chtěl, abych věděla, jak se prostírá, jak se vaří, jak se ale dělá uzeniny a účetnictví, prostě já sem musela projít všim, no.

Tazatelka: No a co tvoje maminka, ta byla z jakejch kruhů vlastně pocházela

Narátorka: Maminka byla. Její původní tatínek, který jí zemřel, byl zahradník a jeho manželka, maminčina maminka, si vzala potom pekaře a měli v Břevnově pekařství. Maminka dělala jako co bylo potřeba doma. A potom, potom chodila do toho kurzu, jak to

máš u toho Šroubka, když se vdala. A co ještě dělala, a byla jinak, vedla, jako dneska by to byla nějaká hospodyně nebo jinak se jim říká – provozní, jo poněvadž se starala o celý personál a přitom byla i v pokladně, no. A co ještě potřebuješ.

Tazatelka: No a třeba jak jste to měli zařízený u vás jako doma, v bytě přímo. Kdo se třeba o vás staral, když byla maminka a tatínek dole v zaměstnání.

Narátorka: No, tak střídala se maminka s babičkou a byla, bylo u nás děvče, které nás mělo na starost. A to mělo na starost i úklid vlastně toho bytu. Vařilo se ale dole, jedlo se dole, většinou. Jedině když přišla nějaká návštěva, tak se jedlo nahoře, ale jinak jsme jedli s personálem.

Tazatelka: A to bylo někde odděleně nebo přímo v lokále?

Narátorka: To byl takovej malej logál, kterej se používal na schůze, ale v poledne, a nebo, v poledne se může říct, že se to používalo pro personál jako na oběd.

Tazatelka: A sloužil třeba i nějak spolkům nebo ty se scházeli jinde?

Narátorka: No právě, to byl takovej menší logál, kde měly schůze některý spolky, zrovna tak jako na druhý straně, tam jak teďka je kavárna, tam bejvala taky kavárna a nebo se tam vodbejvaly schůze. Velký schůze se vodbejvaly na sále, který byly třeba před volbama nebo tak, tak ty se vodbejvaly na sále.

Tazatelka: A v kuchyni, tam...?

Narátorka: Tam byl kuchař, a dvě nebo tři uřednice a nějaký fický.

Tazatelka: Jako k ruce kuchařovi.

Narátorka: No, na přípravu zeleniny a tak dále, že jo. Maso vykoštěný a připravený většinou dostávali zase z dílny už, z uzenářský dílny.

Tazatelka: A hosty obsluhoval třeba i tvůj tatínek a maminka nebo jenom personál?

Narátorka: Nene, to byli tři číšníci.

Tazatelka: A na jedný fotografii, jestli víš, ta jak je s tou tramvají, tak tam jsou i právě v zástěrkách nějaký dvě mladý slečny.

Narátorka: No, tak ty byly, ty prodávaly třeba uzeniny, no a potom vlastně tam byl, že se točilo pivo a dělala se káva a potom vzádu byl i teplej pult. No a co dál.

Tazatelka: A v tom teplým pultu bylo co?

Narátorka: V teplým pultě to byly polévky, guláše a většinou to byly guláše nějaký.

Tazatelka: A třeba kdo se staral o prádlo, ubrusy, utěrky?

Narátorka: Na to bylo děvče, který bylo vyhrazený na todlecto, kde v prádelně, kde byla pračka, ždímačka, máchačka. A nahoře byli dva žehlící stroje.

Tazatelka: A na půdě se i sušilo to prádlo?

Narátorka: Na půdě se sušilo prádlo a i žehlilo.

Tazatelka: A byli tam i pokoje zaměstnanců?

Narátorka: Tam byli pozdějš, tam byly pokoje jak pro mužský personál, tak pro ženský personál, každý měl zvlášť svý ubykace.

Tazatelka: A účetní agenda se odbývala kde?

Narátorka: To byla účtárna ve vašim bejvalým pokoji. Tam byla účetní místnost, v který byla Anna, a ještě jeden nebo dva, jo Anna, Maruška a jeden pán, takovej starší.

Tazatelka: A hotel, ten fungoval?

Narátorka: Hotel obsluhovala pani Vlčková, to znamená, že vedla knihu, kdo tam bydlel, kdo tam přenocoval, poněvadž se to tenkrát muselo dávat i na policii a ona se starala o úklid a převlíkání prádla a tak dále, když tak jí zezdola přišlo pomáhat některý děvče, protože těch služebnejch bylo asi čtyry nebo pět.

Tazatelka: A vzpomínáš si třeba, co na těch hotelovejch pokojích bylo za vybavení?

Narátorka: To byly brokátový ty, deky, a byly to postele, tenkrát železný postele s takovejma vobrukama.

Tazatelka: Mosazný, jako?

Narátorka: Mosaznejma, no a k tomu noční stolky a skříň.

Tazatelka: A ty noční stolky byly ve stylu těch postelí?

Narátorka: Nene, noční stolky, byly podobný skříním, ta skříň je eště.

Tazatelka: Ta bílá.

Narátorka: Ta bílá, a takový byly i ty noční stolky. Byl k tomu stůl, a asi dvě nebo tři židle.

Tazatelka: A záchod byl k tomu na chodbě?

Narátorka: Záchod byl na chodbě, koupelna byla na chodbě, ale v každým pokoji bylo umyvadlo s teplou a studenou vodou.

Tazatelka: A kolik tam bylo pokojů?

Narátorka: Osum, ale pak, myslim, nakonec deset.

Tazatelka: A terasa byla přístupná hostům?

Narátorka: Ne terasa, nebyla přístupná hostům, ta byla přístupná jenom nám.

Tazatelka: A vy jste měly dveře nějak udělaný?

Narátorka: Původně byly dveře udělaný z mý ložnice, ale potom se tam udělalo vokno vzhledem k vytápění. A udělalo se, na straně z hotelový chodby, vstup.

Tazatelka: A jak jste vlastně doma topili?

Narátorka: Ústředním topením, já jako malý dítě si pamatuju na kamna ještě, to byly americký kamna, to vim a co bylo dalšího v kterých pokojích, to si nepamatuju, ale potom od jednatřicátého roku nebo od třicátého roku, docela, už bylo ústřední topení a teplá a studená voda zavedená, poněvadž taky když nás tenkrát zabrali, tak že nemůžeme mít ústřední topení, tak Áva říkala, ježiš a čím budeme topit? A já říkám, no jsou tady komíny, tak musíme mít kamna a musíme vytápět kamnami, no tak proto táta si spálil ruku, když dělali pokusy, kolik vlastně ze sněhu je vody.

Tazatelka: A vafky se teda zavedly kdy?

Narátorka: Vafky se zavedly, když sem měla jít dělat, tak asi v šestašedesátém roce.

Tazatelka: No, to už je pěkná řádka let. A třeba na podlaze byly vždycky parkety?

Narátorka: Ve všech pokojích my jsme měli parkety.

Tazatelka: A v lokále, tam?

Narátorka: V lokále, tam byly palubky, myslím, ale na sále byly parkety. Tam mám pocit, že buďto to byly dlouhé parkety a nebo to byly palubky, to bohužel ti nemůžu říct přesně. A v krámě a v bifé, že jo, tam byla dlažba, mozaika taková.

Tazatelka: Jako bylo na schodišti, jako žula taková?

Narátorka: Nene, dlaž-, prostě skládaný všelijak byli, jak bych ti to řekla, to nebyly dlaždice přímo, tvarovaný dlaždice, protože byly všelijak tvarovaný.

Tazatelka: A třeba zdi? Ty se bílily nebo vápnily?

Narátorka: Zdi byly vykládaný, nejméně metr a půl, dlaždicema.

Tazatelka: Kvůli hygieně?

Narátorka: Hm, a v logálech, tam zase to bylo dřevem, ale tomu se říkalo jinak.

Tazatelka: Jako ostění?

Narátorka: No, ale jinak se tomu říkalo, poněvadž to bylo ozdobný a to bylo zase takovejch metr a půl kolem dokola.

Tazatelka: A nahoře u vás, v bytě?

Narátorka: V bytě ne, tam jsme měli parkety a normální vymalování. Tak co chceš ještě.

Tazatelka: A kuželníky, ty byly přístupný hostům běžně nebo jak to fungovalo?

Narátorka: Kuželníky byly přes zahradu nebo nahoře na sále - nad sálem, co byla ta galerie, no běžně byly hostům, když si to pronajmuli, nebo chtěli tam hrát, tak to tam bylo.

Tazatelka: A z toho lokálu tam mohli přijít?

Narátorka: No z toho logálu tam nechodili. To byly vždycky společnosti, který hrály, nejvíc, nejvíc hrály, já nevím, která společnost, bych řekla, že tam byla nejvíc hrály, ale my jsme si tam hrály jako děti.

Tazatelka: A kdo tam kuželky stavěl?

Narátorka: To byl nějaký chlápek vždycky nebo kluk, kdo stavěl ty kuželky.

Tazatelka: A byly tam ještě nějaký další hry?

Narátorka: Jo, taky za okupace se tam hrála košíková, v sále, poněvadž se nesmělo tancovat, no tak se tam hrála košíková.

Tazatelka: A kulečnick třeba se hrál?

Narátorka: Jo, kulečnick byl v logále nebo zase v kavárně, podle toho, jak bylo potřeba místa.

Tazatelka: A v kavárně byly třeba jaký stolky, větší, menší nebo?

Narátorka: Byly menší a mramorový desky.

Tazatelka: A thonetky.

Narátorka: Možná, že thonetky, to ti nepovím, ale ty stolky měly jednu nohu jako, a ozdobnej takovej stojan.

Tazatelka: A co se třeba podávalo hostům v kavárně?

Narátorka: No tak, když káva, která byla i s tou vodou, se šlehačkou, bez šlehačky, s mlíkem, kakao. No, co si poručil.

Tazatelka: A měli jste třeba nějaký speciální způsoby na to? Dneska si představíme, že je čajovej pytlík, ty ho vycáráš.

Narátorka: Jo, tak to bylo moc pěkný, to byl taky pytlíček, když si chtěla čaj, to byla ještě taková ozdobná sklenička, v tej skleničce byla tyčka a na tý tyčce byl přivázaný ten balíček s tím čajem, no tak se to servírovalo. Vzlášť byl hrneček s horkou vodou, no a ty sis vzala tu tyčku a pomáhala s to, a pak s to odložila do tý skleničky. Ale ty skleničky se mi hrozně líbily, ty byly takový tmavě žlutý a takhle dole byly zlatě malovaný nebo jak. Ty byly moc hezký, škoda, že jsme si nákou nenechali.

Tazatelka: A dávala se třeba i sušenka v té době ke kávě?

Narátorka: To se nedávalo, ale byly vlastně domácí, buď koláč, nebo nějaký řezy, a tak dále. Poněvadž každé den byl moučnick, nějaký jinej, jo. Buďto to byly vdolky nebo Boží milosti nebo linecký, takový s tím, s jabkama, no to věci každý den jiný moučnick byl, no, tak co dál.

Tazatelka: Třeba tydle ty věci všechny, pekli jste u vás nebo se kupovalo?

Narátorka: Jo, to se dělalo, to se dělalo doma, poněvadž prostě tydlety moučnický musely bejt vždycky připravený v poledne, když si je někdo objednal, tak musel dostat jako moučnick. Palačinky, jo, podle toho, každé den bylo něco jinýho.

Tazatelka: A normálně, jak jsou dnes k objednání třeba menu, bylo to součástí hlavní jídlo, polévka a dezert nebo to takhle v té době nefungovalo?

Narátorka: Ale jo, to byly jídelní lístky, kde si si mohla vybrat a někdy bylo i menu. Byly i minutky, to byl většinou řízek.

Tazatelka: A ryby se dělaly?

Narátorka: Ryby se dělaly, taky smažený ryby, anebo grundle, ty byly dobrý.

Tazatelka: To sou malý smažený.

Narátorka: To byly takový malý rybičky, který se vobalovaly a nosili nám je rybáři, který chytali na tom, ve Vltavě, tenkrát Vltava byla asi čistší, čistší i nečistší.

Tazatelka: A třeba i nějaký jiný maso, třeba i zvěřina se připravovala, nebo to nebylo možný sehnat?

Narátorka: Jo, zvěřina se kupovala, docela klídně, poněvadž tatínek jezdil do tržnice a v tržnici si dostala, co si chtěla.

Tazatelka: Jako do Holešovický?

Narátorka: Ne, to bylo dole do Prahy, dole v Praze byla tržnice, východ byl do Rytířský ulice, anebo z druhý strany, co to je, Příkopy, asi.

Tazatelka: A do Holešovic jezdil kdy?

Narátorka: V Holešovicích tam byla, tam byly jatka, tam nebyla taková tržnice, jako je teďka, tam byly jatka, kde se poráželo, tam sem taky porážela, mimo jiné, prasata, na hovězí porážku jako nás holky nevzaly, my jsme byly celkem dvě, no, ale na vepřový porážce, jo, tam sem musela zabíjet, kuchat. A nejdřív jako jsme to házeli do takovejch jako necek, kde byla horká voda a tam se ty štětiny a tak všechno stahovalo a to sem musela udělat.

Tazatelka: A tu uzenářskou dílnu, tu si zažila jenom přímo na Marjánce, to ses v žádný jiný neučila nebo?

Narátorka: Jenom doma sem se učila, to taky než sem šla třeba do obchodní školy, poněvadž jsme ji měli třeba vod desíti hodin až, tak ráno sem musela do toho, do dílny a jít třeba špejlovat jitnice nebo štípat párky, to se tenkrát, prostě párek si dala do střívka, jo, ale pak se to rozsekalo na určitý místa a pak se musely takhle štípat a dávat jednotlivě na tyče, ne jinak se tomu říkalo, byly to dřevěný takový jako tyčky a na tos to musela nandavat, ty párky, nebo vázat buřty a tak.

Tazatelka: A třeba pivo, to jste brali vodkud'?

Narátorka: Pivo, pivo se točilo většinou, anebo jsme stáčeli i pivo do láhví.

Tazatelka: A na značku si asi nepamatuješ?

Narátorka: Staropramen, většinou Staropramen, potom byl i Plzeň.

Tazatelka: Co bylo z toho oblíbenější, to nevíš?

Narátorka: No, někdo měl rád Plzeň, ale ta byla dražší, že jo, a většinou to byla jenom jedna pípa, ale dvě, tři pípy byly Staropramenu, poněvadž se točilo i černý pivo.

Tazatelka: A dávali si i řezaný?

Narátorka: Řezaný, to nevím, co to, je.

Tazatelka: No právě, že se smíchá černý a světlý.

Narátorka: No, když to někdo chtěl, tak jo.

Tazatelka: A sodovky, ty jste si třeba mohli vyrábět nebo to se kupovalo?

Narátorka: No, tak to bylo ze sodovkárny, ale měli jsme i pult, kde jsme mohli čepovat sodovku jako z takovýho sudu.

Tazatelka: A to bylo z té místní sodovkárny, jak je tam nápis na tom baráku v Liborovce?

Narátorka: Většinou byly sodovky odtamtud.

Tazatelka: Tak to bylo blízko. A nějaký zvířectvo jste chovali?

Narátorka: (smích) Zvířectvo, tak to jsme měli koně, potom jsme měli psy, pak jsme měli i kočku, a byly tam kozy, byly tam slepice. Holubi a bažanti.

Tazatelka: Všechno najednou nebo postupně?

Narátorka: Ale jo, byla velká půda, tam se toho vešlo, když tam teďka bydlíte a ten udělal vlastně taky kolik těch bytů, Trojan.

Tazatelka: Takže i nad sálem bylo zvířectvo?

Narátorka: Ano, tam vzádu byli ty holubi, potom byli bažanti, měli jsme tam, to si možná ještě pamatuješ, byla tam taková jako tarasa, a tam to všechno běhalo ven, takže to bylo i na sluníčku, i když byli nahoře na půdě, tak byli na sluníčku.

Tazatelka: A třeba pak třeba jste je jako zpracovali v dílně uzenářský?

Narátorka: No, v uzenářský ne, dílně, ale v kuchyni ano.

Tazatelka: A ty koně jste používali k čemu?

Narátorka: No, za okupace, stály nám auta na špalkách a my jsme jezdili s koňma jak do jatek, tak na nákup.

Tazatelka: Jako s vozem.

Narátorka: Byl tam vůz, kterej měl, aby to bylo krytý, tak to bylo, takovej stan bych řekla, a byla tam reklama, že to dělalo i reklamu a přitom jsme vozili.

Tazatelka: A museli jste si ještě něco obstarávat jinak za okupace, než předtím?

Narátorka: No, předtím se to vozilo autem, potom se to vozilo zase autem, ale za okupace se to vozilo takhle těma koňma.

Tazatelka: Já myslela, že nějaký věci nebyly, tak se vymejšleli různý náhradní nebo šetřivý způsoby.

Narátorka: No, to spíš recepty, recepty, žes to nějak, poněvadž bylo lístkový hospodářství, že jo, a ty lidi, aby se najedli, tak tatínek sháněl třeba drůbky nebo zas krev na jatkách a to se peklo a těchto lidem se to mohlo prodávat, anebo servírovat bez lístků, že se najedli.

Tazatelka: A jak jste vlastně měli velkej ten byt, to jste měli vždycky všechny ty místnosti v prvním patře?

Narátorka: No. Ten znáš.

Tazatelka: A koupelna?

Narátorka: Koupelnu jsme tam měli taky.

Tazatelka: Od začátku, co si pamatuješ?

Narátorka: Ano, koupelna se dělala, když maminka se vdala, jelikož a protože u Severínů měli koupelnu a dědeček řekl, aby jako mamince se po tom jako nestejskalo, tak proto jí udělal koupelnu a proto jí koupil taky to třídlílný zrcadlo, protože oni mají velký zrcadlo, to maj ještě teďka u Pepička, tak aby jako maminka jako nestrádala, tak jí koupili tohle třídlílný zrcadlo.

Tazatelka: Takže oni měli v podstatě Severínovi ten byt podle posledních novinek zařízenej.

Narátorka: Ne, to bych neřekla, ne, to dědeček zřejmě, že byla maminka a teta, a dorůstaly, takže to pořídil, tohleto zrcadlo. A tu koupelnu, to ti nepovim, proč jí tenkrát udělal, ale jinak měli to, to my měli modernějš zařízený.

Tazatelka: Takže jste nábytek různě dokupovali jako v různých etapách třeba?

Narátorka: Ne, dole, co má Zdena, ty skříně, tak to byla maminičina výbava, k tomu byly postele, a ty měly, taky to tady bylo, ty hrozny vína, jestli si pamatuješ.

Tazatelka: Já vim, že sem to viděla na fotografii, tu postel.

Narátorka: Ty byly jako kulatý a měly hrozny vína takhle jako v těch hlavách, no a měla maminka k tomu ještě skleník a byl velkej prádelník s dalším skleníkem, to bylo maminičino. A babiččiný byly zase takový, to možná, že si taky viděla s takovejma koulema, a ty koule byly jako kulatý, proužkovaný, to bylo něco jako vyrejhovany, nebo ňák tak. Kazetový, to byly postele i skříně kazetový, a v tom logále bylo kazetový obložení, teď sem si na to vzpomněla.

Tazatelka: A měli jste tam třeba nějaký ušáky nebo gauče?

Narátorka: Ne, k tomu byl krásnej takovej velkej stůl, kterej měl takový nohy prohýbaný a na tom byli jako pávi nebo něco takovýho, a židle byly sametově vypolstrovany, to bylo v jednom pokoji. A v tom dalším pokoji, to bylo, co máš ty skříně, tam k tomu byl velkej

rozkládací stůl, ale už jako moderní, s velkou nohou a k tomu byly ale židle polstrované jako koženkou nějakou nebo kůží, nebo něco takovýho. Tak sem vždycky panu profesorovi dala tu rozkládací židli a on když se nahnul, „tady to hraješ špatně“, tak se většinou ta židle složila. A, no a k tomu byly dvě křesílka a stůl, kulatej, ten stůl máte, ale křesílka nemáte, to nevím, kam přišly tenkrát.

Tazatelka: A v dětském pokoji, tam jste měli co za nábytek?

Narátorka: V dětském pokoji, tak to byly postele, nejdřív byly postýlky, který byly, jedna měla síťku jako na stahování a jedna měla šprytle, měli jsme jenom dvě zatím postýlky, poněvadž Áva přišla, když jsme my už byly na velkých postelích, no a to jsme měly nějaký železný postele, jako gauče, to už si nějak nepamatuju.

Tazatelka: A dětskej pokoj jste měly v kuchyni?

Narátorka: No, nejdřív jsme měly dětskej pokoj, jak je Anna, byla, jo. No a potom, když babička umřela, tak naši šli jako do zadní místnosti, kde byla jako kuchyň, jo, a my už jsme byly v tom prostředním. A tady se udělala kuchyň, poněvadž když nás zabrali, tak sem musela vařit, že jo. No a tamto druhý byl jako ten obývací velkej a za tím byla naše ložnice. A co bylo předtím, kde byla naše ložnice, já vím, že se tam tudy dalo chodit na ten, na tu tarasu ale co tam bylo za místnost, to ti nepovím.

Tazatelka: A měli jste třeba nějakou knihovnu?

Narátorka: No.

Tazatelka: Já si pamatuju tu mezi dveřma, teda.

Narátorka: No, a co ty tam máš nábytek, vlastně nábytek, ty hrnečky a tak, tak tam byly knížky. No, ano, tam byly knížky.

Tazatelka: A co jste četli třeba?

Narátorka: No, Boženu Němcovou, Zapadlí vlastenci, Švec Matouš, některý věci mám vlastně ještě tady, co bejvávaly, no ale k těm knížkám právě měl přístup i personál, tudíž spousta knížek vzala za svý.

Tazatelka: Nevrátili.

Narátorka: Nevrátili, rozbili a tak dále.

Tazatelka: A kde se třeba myl personál, mě tak napadá.

Narátorka: No, ty měli nahoře umejvadla, no a když tak chodili asi do toho, do hotelu, tam.

Tazatelka: A psy jste měli ještě před válkou taky?

Narátorka: Jo, Alíka a Dolinu, na ty si pamatuju, Žeríka, pak jsme měli eště jednoho, toho Áva voblíkala do dětských šatiček a vozila ho v kočárku.

Tazatelka: A ty jste mívali i v bytě nebo tam nesměli?

Narátorka: Ty byli všude. Poněvadž tenkrát to bylo, že mohly ty zvířata bejt i v tý živnosti, teďka by nesměly, že jo.

Tazatelka: Tak jo, děkuju.

Narátorka: Tak už to víš všechno? Nevim, co z toho vybereš.

KONEC ROZHOVORU.

HANA MALÁ, ROZENÁ GRUBROVÁ (NAR. 31. 10. 1937). ROZHOVOR Z 6. 3. 2009, KLATOVY.

Tazatelka: Vy jste se zmínila v podstatě o jiném prostředí, víte, jak dlouho jste u Vás tu hospodu dědili z generace na generaci?

Narátorka: No, tak já ti to povím, to bylo takhle, můj děda, ten byl od dvanácti let sirotek, a vyučil se pekařem. A měl sice sestru, a bratra, starší, ale ty se o něj starat nemohli, tak se o něj starali nějaký lidi ve Kdyni a dohodili mu hostinskou, která byla vdova právě tady z tý hospody, z toho Brnířova a ta byla o dost starší než von, on byl hrozně mladej, když se ženil a vona mu hnedka při prvním porodu zemřela, i to dítě zemřelo, takže von potřeboval do tý hospody zase další ženu, tak z jeho, z tý přízně první ženy, někdo říká, že to byla její sestra, ale já nevím, prostě ta sloužila, naše babi, sloužila ve Vídni, a tej napsali Anna přijed', budeš se vdávat. Anna přijela, s dědou se viděli asi dvakrát nebo třikrát, a vzala si ho. No a to bylo dobrý manželství, babi byla zase o hodně mladší, než byl děda, děda byl radši, že měl mladou ženu, poslouchal jako hodinky, babi vládla. A bylo to dobrý.

Tazatelka: A to bylo asi v jaký době?

Narátorka: Můj otec se narodil třicet jedna, éé jedna, devatenáctsetjedna a jeho sestra se narodila devatenáct set, takže se stou babi vzali osmnáct devadesát nebo devadesát osum, nebo tak nějak. Před rokem tisícdevětset, a teprv potom děda představoval tu hospodu.

Tazatelka: A to byla jediná hospoda v Brnířově?

Narátorka: Ne, ještě tam byla jedna hospoda, a ty právě měli řeznictví, von byl jako řezník, a víc je jako živilo to řeznictví, a my jako spíš jako tu hospodu. A ten obchůdek, byl jako ze strany, když se potom ten obchůdek rušil, tak jak byly takový ty regály až do stropu a takový ty šuplíčky a když to všechno vytrhali a házelo se to na znak, úplně se to rozsypalo, jak to bylo prožraný červotočem, víš, za ty strašný leta, to bylo jak perník, ale když to bylo pohromadě, tak to drželo, no. Tak co ještě, já nevím, co bych ti ještě pověděla.

Tazatelka: A k tý hospodě, měli jste ještě i třeba i nějaký polnosti?

Narátorka: No, právě že jsme měli dvě krávy a svý jsme měli dva hektary, ty mám dodneška, teda, a eště dva hektary jsme měli propachtovaný, jak se říkalo. Na těch našich jsme měli obilí a brambory, na těch propachtovanejch, to byla louka, tam jsme měli seno.

Tazatelka: No a tu hospodu jste představovali kdy přesně, to bylo už ve dvacátym století?

Narátorka: No to bylo, počkej já bych řekla, že to bylo tadydle, jak je ta fotka, víš, devatenáctsetřicetdva, takže to bylo nějakých, to bylo úplně čerstvý devatenáctset, ne to bylo dřív, to bylo dřív, protože to byl eště hodně mladej. Já nevím, devatenáct dvacet možná.

Tazatelka: Hm, ono by to asi skoro odpovídalo tomu stylu. A o kolik se tam asi zvětšily ty prostory?

Narátorka: No strašně, strašně, tadydle byl sál, ten zasahoval takhle dozadu ještě tadydle, když se tam takhle vlezlo, tak se šlo do takový trojúhelníkový předsíně jako nebo chodbičky, jedny ty dveře byly do takovýho menšího sálu, lokál se tomu říkalo druhý ty dveře byly do velikánskýho sálu tudle dozadu a to byl taneční sál a tady jenom když byly muziky, tak se ty

dveře otvíraly a to a tadydle jenom v sobotu a v neděli se sedělo a jinak jsme měli za tím velkou kuchyni a dlouhatanskej stůl a tam se sedělo ve všední den. Čili já, jako malý dítě, sem tam měla postýlku v tej kuchyni, kouřilo se tam, jeden na druhýho přes kouř neviděl, a proto mám teda takový blbý dejchání, a tam sem prostě vyrůstala v tej kuchyni a to, psala sem tam úlohy, a když sem stonala, tak jsme tam měli ještě takovej otoman. A takhle pod tím sálem se šlo ještě dolu po schodech a tam jsme měli ložnici, takovou, dá se říct, trošku ve sklepě jako, nebylo to špatný, ale.

Tazatelka: A v prvním patře?

A potom, jak se to přistavělo takhle nahoru do toho dvora, tuto, tuto bylo tady a tady byl krásnej byt, velikánská kuchyně a dva veliký pokoje. Tak tam potom bydlela babi s dědou.

Tazatelka: Takže vejminek teda?

Narátorka: Takže vejminek, no.

Tazatelka: A třeba koupelna nebo záchod, ty tam byly?

Narátorka: Takže ty právě měli už splachovací záchod nahoře a dole, to jsme měli suchý záchody takzvaný, ale ty byly jako, ale nemuselo se až na dvůr, šlo se na takovou pavlač a tam byly, ale ženský musely přes pánskej záchod, prostě stejně tam ženský, a potom chodily různě po dvoře, šly se vyčůrat, tak šly po dvoře, tam chodili akorát mužský. A to mě jako nejvíc štvalo, ty záchody, když maminka potom vždycky, když už sem se vdala a to, tak jela na léto na měsíc do lázní, protože už taky byla nemocná, a my sme to tam, a muž tam jako čepoval, a já sem musela mejt ty záchody, jo, to mě nejvíc štvalo, ty záchody, když třeba pozvracený třeba byly, ale bylo to prostě záchody dřevěný takový.

Tazatelka: A s mytím jste to řešili jak, když tam nebyla koupelna nebo tam byla koupelna?

Narátorka: Ne, vůbec žádnou koupelnu, necky normálně se přinesli, jednou za, v létě v prádelně, to jsme měli dost velkou prádelnu, tam jsme normálně postavili necky a v kotli na prádlo se ohřála voda a v zimě se přinesly necky, když lidi odešli, tak se přinesly do kuchyně, tam jsme měli všude dlaždice, měli jsme velikánskou kuchyni a všude dlaždice, nejdřív sem se vykoukala já, potom maminka, nakonec tatí, všechno v jedné vodě.

Tazatelka: A v lokále, tam byly taky dlaždice na podlaze?

Narátorka: Nene, tam bylo lino, nejdřív tam byly prkna, lino tam bylo až pozdějš, když já sem byla malá, tak všude byly prkna, takže vždycky jednou za čas si maminka ještě jednu paní přinajala, při to, vzali jsme kýble, já už jako malá holka kýbl, každá si jela po svým to, a rejžák a každá si ten svůj pruh umyla, vytřela, znova ještě s čistou vodou, to bylo hrozný prostě, nebo když potom v tom velkym sále měla bejt ta muzika, tak aby to klouzalo, tak jsme všichni, celá rodina, vzali strouhátko a mejdlo s jelenem a chodili jsme a takhle jsme strouhaly a rozstrouhávali to mejdlo s jelenem a potom to pěkně klouzalo.

Tazatelka: A ty muziky byly velký? Kolik tam třeba bylo hudebníků?

Narátorka: Tak kolem pěti většinou, tam byla taková malinkatá kruchtíčka, že skoro padali dolů.

Tazatelka: A co tam bylo, kromě třeba harmoniky, na kterou jste říkala, že hrával otec?

Narátorka: Ne, ten při muzice nehrál, to nebyl takovej hudebník. To byla vždycky nějaká kapela pronajatá, většinou nějaká harmonika, taky tam byly trubky hlavně, housle, klarinet a takovýhle, buben.

Tazatelka: Malý, snadno přenosný.

Narátorka: Jo, buben, bubínek.

Tazatelka: A vzpomenete si třeba, co jste vařili za jídla?

Narátorka: Jo, my jsme nevyvařovali, maminka nevyvařovala, ale když někdo přišel, tak měla pořád v lednici salámy a jo, připraveno, tak to potom nakrájela, když někdo něco chtěl nebo párky, buřty. Nebo honem honem sem sedla na kolo a dojela sem do Kdyně k řezníkovi, za deset minut sem byla zpátky, to nebylo daleko, a přivezla sem nějakou tu uzenu nebo něco. Sejry se tehdy nejedly, to vůbec lidi nejedli. A potom teda pozdějc, když už nám to vyvlastnila Jednota, pak nám to vyvlastnila Jednota, ve čtyřicátým osmým, myslím, nebo tak nějak, to už nevím přesně. Takže do, z velkého sálu udělali obchod, protože tuten byl hrozně malinkej a zůstal jenom ten malej sál, čili už se tam nedělaly zábavy a maminka tam zůstala jako vedoucí a tatí šel pracovat do továrny do Kdyně. Dělal skladníka, no. A to potom třeba jezdec si tam nechávali vozit obědy a to tam vozili v takovejch tvárnících a ty jim maminka vydávala na ty talíře, někdo si to nosil v kastrůlkách domů, no a pak se zase mylo haldy nádobí. A mycí dřez, to nebylo něco jako, to byl jenom takovej normální přenosnej, tak tam se mylo a chodilo se to vylejvat na dvůr. Akorát vodovod jsme teda měli v kuchyni.

Tazatelka: A třeba pivo jste čepovali jak? Nebo jste tam třeba měli co za nápoje, ještě teda před tím, než vám to vylastnili?

Narátorka: Hlavně teda to pivo, a lahvový pivo, s kterým byla hrozná práce, protože to bylo takzvaný obyčejný osmiprocentní pivo a to jsme, abysme nemuseli lítat do sklepa a to, tak jsme ty láhve měli v prádelně a to jsme museli na dvůr do prádelny, tam bylo teda chladnějc, a když ty lidi přišli a chtěli třeba osum, deset lahví, nebo pět lahví, tak se běželo pro ty lahve, tam se jim to to, a pak zase zpátky. A to pivo se strašně kazilo, to nebylo jako teď, to se muselo počítat s tím, aby se to pivo jako prodalo, maminka pořád koukala, jestli bude blbý počasí, nebude blbý počasí, jestli bude horko, jestli má objednat víc piva, tutoho lahvového, to bylo fakticky hrozný, fakticky s tím byla hrozná práce, to každej potom vzal tu flašku, takhle se podíval, jestli to není kalný, jo, s tím byly potíže, jako se sudovým to ne.

Tazatelka: A to jste měli jenom jeden druh piva nebo víc?

Narátorka: Jenom jeden, protože voni lidi nějakou dvanáctku, to nepili, to bylo pro ně drahý a chodili a taky chodili na tu, na pole, a taky si přišli na pivo, a to by bejvali opilí, tak to ne. Desítka potom už byla, nejdřív byla skoro samá osmička. A to víš, jak to ještě bylo, to ti ještě povim, to ještě děda zapráhl krávy, my jsme měli ty dvě krávy a jel, já sem kolikrát jela i taky s nim, jel do Kouta, jel přes celou Kdyň. Do Kouta, to bylo asi šest kilometrů, no do pivovára a tam nám dal ty sudy a tuto všechno, to se nerozváželo jako potom, pozdějš a zase to přivez pěkně pomalu s těma kravama, to byl vejlet s těma kravama, skoro na celej den, no, tak takhle jsme si to dováželi všechno.

Tazatelka: A třeba během zábav, to se pili i třeba pálenky, nebo vždycky pivo?

Narátorka: Ne, tak to byl taky alkohol, rum už bejval a ještě nějaký alkoholy, ale to víš, to já nevím, a víno, víno se taky pilo. A to se muselo s tím počítat, a to se ještě potom naší, aby

jako to stačili, tatínek byl čepoval u té výčepní stolice to pivo a maminka třeba nějaký to jídlo nebo něco dělala a ještě jednoho pána vždycky jsme si najímali, a ten to roznášel, a abysme se prostě nemuseli starat furt o ty peníze, tak měl na starosti si on, když mu dal někdo dyško, to bylo jeho, tak byla taková krabice veliká, tam byli takový šestihraný korálky, takový aby se nekutálely a kolik si on vzal těch piv, tak tatínkovi dal těch korálků a tatínek potom k ránu, když to se skončilo, spočítali se korálky a za tolik piv on musel tatínkovi odevzdat ty peníze, někdy to udělali i mezi, protože když těch piv bylo třeba hodně.

Tazatelka: A třeba nějaký teplý nápoje se připravovaly?

Narátorka: Jenom kafe anebo čaj. A to sem právě mívala na starosti já, protože mně když bylo dvanáct, já sem bývala takhle veliká jako teďko, já sem byla hrozná kláda, první pořad ve třídě a tak maminka mě tam postavila k tomu kafi a nandala mě to tam do hrnečku a já to zalejvala, když teda někdo přišel pro to kafe, hned to šel mamince zaplatit. No a potom taky přišli klucí, sem byla taky veliká, abych šla tancovat, já sem se, to víš, styděla, nechtěla, a maminka jen di, aspoň se votrkáš, tak já ve dvanácti, aniž mě někdo učil tancovat, já už sem tancovala.

Tazatelka: A čaj, ten už byl stejnej jako dneska?

Narátorka: Nene sypanej, pytlíčky neexistovaly, my, já aspoň nevím o pytlíčkách. To se přes to sítko, nebo už byly takový ty vajíčka, víš, ale lidi si čaj moc nedávali, hodně pili limonády, to pili hodně, limonád se prodalo hodně, buď byla oranžová nebo červená.

Tazatelka: A sodovky například?

Narátorka: No, taky to existovalo, ale to lidi nechtěli, to víš, to si lidi na vesnici natočili vodu. Lidi byli hrozně, i když tam byli dost velký se dá říct sedláci a potom, když tam bylo JZD, to víš, to bylo nejlepší JZD v republice, protože bylo první vlastně, tak stejně ty lidi šetřili, sice na každym dvoře tehdy už stály dvě auta, v každym baráku měli piáno, pro děti koupily, ty děti stejně se na to nenaučily, ale do hospody moc ne to, ale když byla potom muzika, tak to jako jo.

Tazatelka: A třeba za války, byly nějaký problémy?

Narátorka: Za války byly problémy hrozný, hlavně s elektrikou, to jsme měli ve všech místnostech velikánský takový petrolejový lustry, tam byly takový připravený a eště malý a to všechno muselo být připravený, plný petroleje, a každou chvíli se vypínala elektrika, potom musely bejt vokna neprodyšně zatemněný, to musely bejt takový tmavý rolety, aby prostě ven nepronikalo světlo, to byly docela problémy, no, ale jinak takhle ani ne.

Tazatelka: Se zásobováním třeba?

Narátorka: To pivo bylo furt, protože za prvé byl ten pivovar docela blízko a jinak já nevím, no. To víš, salámy a tuto, tak to byly lístky, to se muselo na lístky. Maminka tam měla ty řezníky trošku vobšlehnutý, tak voní jí jako dali toho víc, tak jsme s těma lístka zas až tak neválčili, no.

Tazatelka: A v obchodě?

Narátorka: No to víš, to bylo všechno na lístky, ale maso jsme neprodávali, to bylo nejhorší, pro mouku a to, to si lidi taky nechodili, protože to si koupili zase přímo u sedláka. Jinak jsme

měli prase na černo takzvaně, to bylo v takovym chlívečku a ten byl ještě v kůlně, aby to prostě nebylo vidět, jednou za rok se zabilo prase, pak jsme měli asi sto králíků, králíků jsme měli sto a slepice nějaký a jinak jsme neměli takhle jinou drůbež, takže potom se zabilo to prase, to se muselo koukat, aby nepřišla nějaká kontrola, a tak to dělali ve všech, ve všech těch hospodářstvích tam.

Tazatelka: A vzpomenete si, když byly tancovačky, při jakejch příležitostech se dělaly?

Narátorka: Jo, tak to byly mikulášská byla, potom byl hasičskej bál to bylo každej rok, potom byl mysliveckej bál a potom byl maškarní takzvaná, jak se tomu říká teďko? Prostě maškarády a o pouti, těch pět, a někdy sem tam, si třeba vzpomněly ženský, že bude takzvanej zástěrkovej, tak byl zástěrkovej bál, tak přišly, to si vždycky ty ženský zdobily sami, vždycky po sále, víš rozvěsily cingrlata, tak tam daly šňůry a rozvěsily tam zástěrky a každá ženská musela přijít v zástěrci. Tak to byl zástěrkovej bál, no.

Tazatelka: A měli jste třeba nějaký pracovní oblečení?

Narátorka: Ne, akorát naše maminka byla, dost se řekne parádnice, ta měla každej den jinou zástěrku, ta prostě neměla dva dni jednu zástěrku a když se potom pralo, jednou za tejdén, to jsme měli takovej dlouhej dvůr, tam potom děda natáhl šňůry s takovejma podpěrama, aby se to neto, a tam byla jedna zástěra vedle druhý, jedna utěrka vedle, druhý, protože to bylo strašně utěrek a to, no. Taky bylo blbý jako dneska, dneska je to lepší, když třeba sklenice se sebrali, že to tam třeba každej nechal stát, tak tam byla udělaná takhle v rohu jsme měli přímo takovej kovovej ten, ten měl takovej kohoutek, tam se dala voda a tam se ty sklenice všechny vypláchly a to se potom znova prostě jedna po druhéj sklenice vyplachovala a do toho se to znova točilo, ale potom jako večer všechno se muselo umejt, to byla potom zas taková zvláštní vanička, tam se potom dala horká voda a tam se to všechno to, s takovou štětkou umylo.

Tazatelka: A na stole byly ubrusy?

Narátorka: Jo, jo.

Tazatelka: Takže i ty se musely prát.

Narátorka: Jo, a záclony, to bylo něco. Z těch voken tam bylo, tady bylo jedno vokno, tady byl takovej roh, druhý vokno, třetí vokno, tam bylo pět voken, tady, tuto, co z toho udělali ten obchod, to už je co z toho udělali.

Tazatelka: Jako ta Jednota?

Narátorka: Jo, tady ten lokál, tak tady byly záclony jenom tady v těch dvou voknech, aby to bylo z ulice, jinak záclony v tom velkým sále nebyly.

Tazatelka: A třeba když jste byla malá, představovala jste si, že jednou takzvaně převezmete otěže a budete taky provozovat.

Narátorka: Ne, tak to musím říct, že sem si nepředstavovala, protože já musím říct, že sem tu hospodu nenáviděla. To byl věčně kouř, věčně špína, věčně oplzlý řeči, a prostě já sem ji nenáviděla. To sem teda, tam bych teda nebyla chtěla bejt. Ale moje maminka, ta byla z toho obchodu už byla jako malá, a ta prostě, to byla rozená obchodnice, opravdu, kampak by se

byl hrabal tatínek, ta vopravdu, a bavilo jí to, a nemrzelo jí to ty lidi obskakovat a uměla to i s vožralým, to tak uměla, že ho i pomalu vystrkala ven,no.

Tazatelka: A jak to pak vnímala, když Vám tu hospodu a ten obchod znárodnili?

Narátorka: No, to víš, že je to mrzelo, to je jasný, že je to štválo, ale vona tam potom zůstala a z toho takzvanýho bytu, jak jsme měli ty dvě místnosti takhle tam dole, tam si Jednota udělala sklad a rodiče, protože už babička s dědou nebyli, se nastěhovali do toho vejminku tam nahoru, tam do toho vejminku, a tam bylo, to byl mnohem lepší byt, velikej, suchej, krásnej, velikánský vokna, to byl pěkněj byt.

Tazatelka: A změnilo se třeba pak nějak její chování k hostům?

Narátorka: Ne, to se nezměnilo, protože to už měla v sobě, to prostě měla celej život, tak pořád byla taková. My třeba s mužem, když jsme se vzali, tak jsme spousta nábytku a tutoho všeho měli a pak jsme se přestěhovali, tak se nám to nehodilo a to a co s nábytkem, ona prostě všechno prodala, Já sem říkala, dokáže prodat nos mezi vočima, víš jak byla taková, bylo to v ní,no. Já sem třeba dostala jako svatební dar spousta nádobí a mimo jiné sem dostala sedm kávových souprav, sedum, já sem povídala, ježiš marjá, copak já s tím budu dělat, tak se to nějak prodá, řekla naše mami, a než jsme přijeli za čtrnáct dní, jsme byli na to, tak tam zůstala jedna, všechno prodala a dala nám peníze a bylo to.

Tazatelka: A kolika se dožila let? Jak dlouho po znárodnění ještě provozovala tu živnost?

Narátorka: Jak bych ti to řekla, jak dlouho, ještě dost dlouho. Ale to bych musela někde hledat, to nevím, to fakt nevím, akorát potom vim, že se nastěhovali sem k nám, a to už tatí taky nebyl zrovna zdrav, ten tady žil jenom rok, ten zemřel v pětasedmdesáti a mami v sedmdesáti osmi. Ale babičku s dědou sem měla dlouho, ty oba žili do devadesáti, ty měli tvrdej kořínek, děda teda o dvanáct let dřív než babi, ten byl o dvanáct let starší, toho sem milovala, svýho dědu. Babička ne, ta byla hrozná sekernice a metrnice, tu musel každej poslouchat, ale děda byl úžasnej.

Tazatelka: A oni měli třeba nějaký odborný vzdělání?

Narátorka: Ne, vůbec ne, kdyt' sem ti říkala, že ten děda se vyučil.

Tazatelka: Já myslela, jestli pak nechodili do nějakých kurzů.

Narátorka: Ne, vůbec, von se ženil, to mu bylo možná nějakých dvacet, jednadvacet a bral si tu starší paní, protože von neměl peníze nic, prostě nic, sirotek to byl, jeho bratr byl kovář a jeho sestra nevím co, jeho sestra si potom vzala řezníka v Domažlicích, ta se měla taky dobře a ten kovář taky docela slušně, no a toho dědu vychovali úplně cizí lidi ve Kdyni, no u těch se vyučil, a oni měli provaznictví, u nich se vyučil provaznictví, to dneska asi nevíte, co to bylo, prostě oni dělali ručně různý provazy, jo, a tehdy se to prodávalo docela, jenže jemu se to strašně nelíbilo, tak se šel ještě potom vyučit pekařem, to se mu potom líbilo, to doma uměl preclíky, takový vynikající preclíky, a všelijaký takový, jo, upekl babi vždycky sám všechno. Brzy se ženil, takže nic jinýho vyučenej nebyl. Babi sloužila ve Vídni, tam se naučila jako docela dobře vařit, no a pak to mohla využít, že jo. No a moje maminka zase, když tam teda přišla, ta obchodnice byla dobrá, ale zas až tak vařit neuměla, tak si dělala takovej kurs, taková odborná škola hospodyňská v Táboře a byla tam asi půl roku, protože tam bydlela zase tatího sestra, tam bydleli s mužem, ten tam právě dělal v tý škole ředitele, jo,

takže maminka tam byla asi skoro půl roku, se tam naučila trochu lepší vařit, normálně vařit uměla ale.

Tazatelka: A po tom znárodnění, vy jste chodila pomáhat do tý hospody?

Narátorka: No, to já sem tam ještě pořád bydlela, víš, měla sem různé povinnosti, přišla sem ze školy a měla sem povinnost nakrmit králíky, vzít vozejk, a když už i pole byly v JZD, tak nám tam nechali takový meze a to, co jsme měli u těch našich polí a kosu a jít nasekat trávu, no to sem přivezla těm králíkům nebo maminka potom když to, tak dala těm mužskejm jezeďákům, co jezdili vokolo s krměním pro krávy, tak jim natočila zadarmo pivo a voni jí schodili kus tý fůry na to, na dvůr, víš, a my jsme to uklidili a měli jsme to zas pro ty králíky. To jsem měla takovýhle povinnosti spíš, na tohleto. Nasekat dříví, protože můj tatínek byl takovej, on moc nepomoh, tak maminka: ježišmarjá už nemam žádný dříví, dřívího sme měli dost, což o to, ale nasekat, tak sem, bylo mi deset, a už sem nasekala dřívího hromadu, tak to bylo na vesnici. Co sem měla sousedky, ty měly zase dvě holky a ještě kluka, tak toho malýho, to se v něm táta viděl, tak ho pěkně rozhejčkal, tak ty musely, přišli domu, šly na pole. Nebo když se sekaly sena, tak prostě takový menší hrábě sem měla a chodilo se obracet na tu louku.

Tazatelka: A když jste mluvila o tom dříví, to jste topili v kamnech v každý místnosti nebo jste měli ústřední topení?

Narátorka: Jo, kdepak, to stály jedny kamna takhle kus v tej kuchyni od zdi, v létě se topilo jenom ve sporáku, ale pak se daly takový dlouhý roury, aby se vytopilo ta kuchyně a o tej hospodě ani nemluvim, tam byly obrovský roury a takový vysoký kamna, v těch uměl topit jenom náš tatí. A tuto byly takový normální kamna ty nízký, furt se chodilo okolo, akorát ses spálil a tam se teda topilo, vedle byla taková velká nůše a tam bylo to dříví, v truhlíku zase bylo uhlí.

Tazatelka: A nahoře, na vejminku?

Narátorka: Tam to bylo to samý, tam nikdy žádný ústřední topení nebylo, tam byly veliký kachlový kamna, tady dole byl sporák, dost velikej, ale tam byly prostě kachlový kamna.

Tazatelka: A třeba měli jste třeba i někoho kromě toho pána, co roznášel ty nápoje takhle na výpomoc?

Narátorka: Maminka měla takzvanou služebnou, tak ta u nás byla, asi tři se u nás vystřídaly, co se pamatuju, nejvíce mi pasovala jedna, s tou jsme dělaly takový voloviny, vona byla taková bláznivá taky, taková bláznivá, ona byla ještě mladá, a ona u nás byla strašně ráda. Třeba o Mikuláši přišli klucí, čertí, to chodilo několik part a každá parta, která šla, samozřejmě zašla do hospody, v sobotu nebo v neděli chodili, když už lidi seděli v lokále, a když sem byla malá, tak sem se tak strašně bála, že sem vlezla, mi jsme měli to byl takhle ten lokál, takhle byly dveře, kamna, takhle se chodilo na záchod a jinak kolem dokola byla lavice udělaná jako u zdi lavice a takový dřevěný to, pak byly ty stoly a teprve pak byly židle, tak sem se tak strašně bála, maminka, na mě čas neměla, tak sem zalezla pod tu lavici, a sem takovej strach, že sem se tam počůrala a to už sem byla velká docela holka, protože u nás ty klucí neznali, jak se říká, bratra, ty prostě šlehali, to bylo hrozný. Jo a ta služebná právě, taky, klucí se jí líbili, že jo, a ty přišli, nejdřív chodili ty malí, pak větší a potom ty velký. Tak jí zahnali až do sklepa a vona jak držela ty dveře, vod toho sklepa a voni tlačili na ty dveře ze shora, až ty dveře vysadili, tam bylo takový vokýnko, to rozbili, tatínek potom nadával,

povídal, já vás zmrskám všechny, tak jí v tom sklepe zmydlili, ta měla šílený jelita, to bylo hrozný. Nebo potom na velikonoce, když už sem byla potom větší, to už sem byla tady ve škole, přijela sem domů na Velikonoce, tak sem se zavřela až na ten záchod, když přišli klucí, jenomže to bylo takhle kus ze dvora, to bylo trošku v patře, tak voni si ty klucí stoupli dvě na sebe a to nebylo zavírací vokýnko, to bylo prostě vokýnko, a ten jeden tam vlezl, a taky mi prostě nedali pokoj, až mě zmlátili, potom mi na to maminka dávala i vobklady, tam to bylo takový trošku surovější, no to bylo, ale tak to bylo.

Tazatelka: A ty služebný bydlely vždycky u vás nebo byly z vesnice?

Narátorka: Ne, to byly z vesnice, jedna byla z vedlejší vesnice a dvě byly přímo z vesnice. Ten jeden, tatínek tý jedný dělal taky takzvanýho povozníka, měl to jako, měl koně dva a vůz a když někdo někam potřeboval, tak ten nám taky potom pomáhal svážet, když třeba brambory se vozily, aby děda furt nemusel zapřahat ty krávy, že jo, čím víc se zapřahaly, tím potom hůř dojily, že jo, taky zvorat, ty koně taky zvorali. No a v obchodě to bylo takový, tam bylo prostě pytel mouky takový a takový, to se nabralo, nasypalo do pytlíku, kolik kdo chtěl. Hlavně cukr, ta mouka se tolik neprodávala, cukr. Nebo jsme měli takovej velikánskej strojek na mák, ten kdybych dneska měla, co bych za to dala, s takovým velikým kolem to bylo, taková násypka, to se takhle s tím kolem a docela dobře to šlo, a když měla bejt pouť, tak si všecky ženský ze vsi, žádná to nemlela na tom malinkým, každá to přišla semlít ten mák k nám, no, to bylo takový dva válce a krásně se to semlelo. Nebo před Vánoce přišly kolekce taky, za mých malinkejch let už byly kolekce, z takovej tý foukaný čokolády a já sem byla děsná nejedávka takzvaná, sem byla děsně hubená, a čokoládu a sladký sem neměla vůbec, vůbec ráda, a maminka to tam vždycky vybalila, když to přišlo, a pojd' si vybrat, vem si nějakou tu figurku, a já sem si vždycky vybrala nějakou figurku, která se mi líbila, ukousla sem jí hlavu a položila sem jí, maminka nadávala.

Tazatelka: A měli jste třeba nějaký domácí zvířata?

Narátorka: Kočky, takový tři, čtyry kočky jsme měli vždycky, ale psa jsme neměli nikdy, protože když bylo třeba nějaký to obilí, tak se to dalo na půdu a oni se tam pak držely myši a vůbec v hospodářství, tak ty kočky to musely vychytat, to muselo bejt. Nejhorší bylo, když jsme jeden čas měly čtyry nebo pět koček a všechny měly kořata, hrozný, teď to prostě pochyttat ty kořata, protože nejdřív nenašla, když jsou malinkatý a slepý a tatínek to potom vzal a vždycky to zabil prostě, no a když už potom začali lítat, jsme po nich lítali, poškrábaná sem byla od těch kořat, ale muselo se to zabít, protože zase bysme byly jako kočičí farma, no. Taky sežraly docela dost mlíka.

Tazatelka: A nějaký koníčky jste měly nebo to vůbec?

Narátorka: Ne, ne, na to nebyl čas.

Tazatelka: Ani četba třeba?

Narátorka: Moje maminka četla jenom časopisy anebo noviny, tatí tak, hlavně noviny, časopisy ani moc nebyly, noviny jsme brali vždycky, co já pamatuju, taky jsme byli, myslim, že první ve vsi, který jsme měli rádio, takže to nebylo tehda ani rádio, televizi vůbec, to až sem byla tady v Klatovech.

Tazatelka: A to bylo třeba k dispozici i hostům, noviny, časopisy a to rádio?

Narátorka: Noviny jo, no a rádio bylo v kuchyni, a když si chtěl někdo něco. Ale tehdy to prostě bylo tak, že se lidi zabavili jako sami, jo sami, taky tam chodil jeden pán, ten tam chodil celkem často, ten kdysi bydlel v Karlovejch Varech, nebo tam a ten uměl velice dobře hrát na housle, každé tejden přines ty housle a ten tam vyto. Proto sem ho měla hrozně ráda a muziku, hudbu a všechno. A lidi si zpívali, mužský si zazpívali, Járo pod' nám zahrát, tak tatínek vzal harmoniku a zahrál.

Tazatelka: Takže třeba kuželky nebo kulečnick jste tam neměli?

Narátorka: No, kulečnick jsme měli, ale moc se tam nehrál, ten byl v tom velkym sále, voni to lidi nějak moc neuměli, akorát tam chodívali dva takový ze Kdyně, tam ty potom si tam strkali ty kuličky, ale vona tam byla většinou zima, to víš. Ještě ti něco povim. (*listuje v knize*) Do hospody právě chodilo hodně lidí z tý Kdyně, ale to já sem byla ještě hodně maličká, to si zas až tak nepamatuju, a hlavně procházkou v neděli, protože to bylo pěkná ta.

Tazatelka: Jako že to fungovalo jako výletní restaurace?

Narátorka: Jo, protože to přejelo jedno auto za celej den, jo, teďka Klatovy-Domažlice to se, to je úžasný. *Čte:* a to už pan Gruber co chvíli vycházel ven, vyhlížel hosty a vítal je, usazoval je a vyhlížel další a paní Gruberová jako opačně, moje babička, je vyprovázela, když odcházeli zase až před hospodu, ty vážený.

Tazatelka: A obsluhovali třeba ty hosty?

Narátorka: Jo, jo sami, všechno sami, to víš. (*dle knížky*) Chodili tam z továrny Němci, Francouzi a to, protože ty vlastnili tu továrnu, tak v těch kancelářích byli Němci a Francouzi tehdy.

Tazatelka: A když bylo hezky, dalo se sedět venku?

Narátorka: Ne. A babi byla z tý Vídne, uměla dobře německy. Nebo tadydle taky, když byla ta pouť, tu jsme měli vždycky na Martina. Sice v hroznym počasí většinou, v listopadu, ale prostě se ta pouť hrozně dodržovala. A když byl pospravenej dobytek, tak předjel jako děda s vozem před hospodu a babi přinesla nahřátou deku a těsto v těch takovejch dížích mu dala do toho vozu, von to odvez k tomu, k pekaři a tam to prostě upekli, protože babi na to čas neměla. A když potom už tam maminka hospodařila, tak ta si ty koláče dělala už sama, ta babi, ta jich měla šíleně, ta dělala, rozvázela je po všech tutich, takovejch rozvázeli se do tý Kdyně, zdarma, nebo se dali na stoly a to lidi potom měli zdarma, co přišli tam do hospody a maminka jich dělala jenom tak kolem osmdesáti, sto, to už jich nebylo tolik.

Tazatelka: A v tý době bylo asi kolik obyvatel tam?

Narátorka: Kolik obyvatel, to nevím, ale bylo tam asi sedmdesát čísel, tady to asi všechno bude všechno (*v knize*). A sousedka, ta uměla velice dobře zdobit ty koláče, tak jí pomáhala zdobit a potom sem musela i já, když už sem byla trošičku větší, tak dodneška ty koláče umím zdobit, ale už mi to taky namáhá, už deset jo, to de, ale teď sem jich o pouti dělala asi sedmnáct nebo co a to už bylo moc.

Tazatelka: Já moc děkuju.

Narátorka: Za málo, no.

(Po ukončení rozhovoru ještě paní Malá začala vyprávět, tak sem znovu zapnula diktafon, dvakrát)

Narátorka: To sem byla taky v pionýru a měli jsme taky pěveckej kroužek a to, a když se něco slavilo v tom JZD, tak zase celej ten pěveckej kroužek s těma pionýrskějma šátkama jsme tam přišli a zpívala zas třeba u nás. No a ten svaz žen, oni byly ty ženský, to víš, z Chodska sou takový veselý a hubatý a oni si vždycky udělaly tu merendu a přišly a v hospodě si udělaly takovej ženskej den, jak se říká, to se potom tak rozparádily, že tancovaly i po stole.

Narátorka: Když jako v pětačtyřicátým nás osvobozovali Američani, tak u nás v Brnířově byli jako v hospodě, lágrovali nebo jak se tomu říká, trojí, jedny tam měli sklad, takovýho hlavně sportovního náčiní, uniforem a prostě z těch okolních, co tam bydleli, tak si tam pro to chodili, to bylo v celým velkým sále, to byl obrovskej sklad, když odcházeli, tak se přišli tatího zeptat, co by mi měli dát na památku, tak já sem nevěděla, potom sem šla a tak sem si tam vybrala takovej krásnej volejbalovej míč, bílej, na pumpičku, k tomu mi dali i pumpičku, to my všechny děti záviděly a pak jsme s tím chodili hrát léta volejbal. Potom tam druhý byli, to byl takovej doktorskej stan. A dva veliký oficíři bydleli nahoře v tom podkrovním pokojíku a tak jako prostě tam chodili prohlídnout ty vojáci. A to jeden říkal mamince a tatínkovi, maminka neuměla německy, ale tatí jó, oni mluvili taky německy, že se mu nelíbim, aby se mnou přijel do toho hlavního stanu do Všerub, tam měli takovej ten největší lékařskej ten, a tam měli všechny přístroje, úplně všechno, rentgen, všechno tam měli, a tak tatí mě odvez do těch Všerub a oni mě udělali rozbor krve, úplně všechno a zjistili, že sem šíleně chudokrevná, ale strašně, jak sem tak hold rychle rostla. Potom mě tam vozil tatínek čtrnáct dní každej den na motorce a voni mi dávali injekce, jaterní výtažek, strašně mě to pomohlo, potom mě udělali jako znova tu kontrolu a už sem to měla dobrý, fakt mě to strašně pomohlo. No a poslední tam měli kuchyni. A ty právě museli, maminka vůbec nesměla k plotně, oni byli strašně podezřívavý, že bysme jim tam třeba mohli něco hodit nebo to, do studny si nasypali různý prášky a takový desinfekce, jo a museli jsme jíst s nima, voni si v tej, voni tam byli kuchaři asi tři a ty si tam prostě kuchtili a většinou to měli z těch jejich plechovek a tak a potom to rozdělili, tam udělali pěknou tabuli, tam co chodili ty oficíři jíst, my jsme tomu říkali šenkovna v tom malým sále a my jsme museli jíst s nima, a to byly teda hrozný jídla, pro mě teda nepřekonatelný, já bych byla umřela, jo, eště, že to netrvalo dlouho, výborný bylo, že po každým jídle jsme měli pomeranče, po obědě pomeranč, po večeři pomeranč, to jsme neznali, jo, to bylo dobrý. Tak ještě to jídlo takhle, to bylo, no. Potom tam právě taky udělali si jako, zábavu. Tancovali tam a to už byly takový buggy buggy, čatanaga čuču a takovýhle, to jsme na to všichni koukali na to jako blázni, jak oni se tam svíjí, to se vůbec neznalo. Dneska už je to tady normální a ty holky z Brnířova, ty starší tak tam s nima tancovaly, taky tam pak ta jedna měla černouška, a voni už dávno vodjeli a vůbec nevěděla, čí je to černoušek, ale hezkej chlapec to byl.

Tazatelka: A jak se dohadovali, rukama nohama?

Narátorka: Rukama nohama, to víš, rukama nohama. Jako ty starší dost tam uměli. Jako náš tatí uměl německy, protože když on byl jako mladej, tak se dělaly takzvaný handly, protože jsme byly hned vedle těch Sudet, takže on šel do, vyměnil s hostinským z těch Sudet syna a tatí byl půl roku tam v hospodě a von byl jako půl roku tady v hospodě a tatí se tam naučil docela dobře německy, teda gramatiku, to moc neto, ale domluvil se výborně, takže když potom přijeli Američani, oni taky dost uměli německy, tak a když chtěli něco a tatí nebyl doma a chtěli něco od maminky, a maminka nerozuměla, tak říkala „Mein Mann ist nicht zu Hause“, to si pamatuju, říkala, a voni už se začali smát a věděli, že tati není doma, to si

pamatovala. A teďko ve Kdyni je muzeum takový, je tam asi dva roky teprve a tam je všechno, co za tu dobu, jaký tam byly ty podniky, jo a ta továrna stará, nejdřív tam byly jenom přádelny, pak i strojírny a to všechno, ty začátky a všechno takový, vo hospodách a všech těch různéjch krejčích, prostě všechno, všechny ty řemesla tam jsou a všechno.

Tazatelka: Já myslím, že to bylo i v „Toulavý kameře“.

Narátorka: Jo, moc pěkný to tam je. No a tak to, když se tatínek znal se všema možnéjma hostinskějma, já vim, že dost jezdil, Hotel Kalous se to jmenuje v Domažlicích, tak s tím se tatínek kamarádil, s tím pánem, ten byl tak starej jako on. Tak jsme byly kolikrát v Hotelu Kalous a ten byl nóbl, tak to bylo vždycky jsme si s maminkou užívaly, když jsme jeli do Hotelu Kalous.

Tazatelka: A jezdili jste třeba i na nějaký rodinný dovolený?

Narátorka: Ne. Já sem jezdila docela dost, protože moje maminka měla dvě sestry a jedna bydlela v Plzni a jedna v Pardubicích a ty v Pardubicích neměli žádný děti a ta v Plzni měla dvě dcery a ta jedna byla přesně tak stará, no byly jsme asi tak měsíc od sebe, tak jsme vždycky jako na prázdniny na čtrnáct dní nebo tři neděle jely s těma pardubickejma a ty s námi jeli sice po Čechách, ale jinak bych se nebyla dostala z domova vůbec. A zásoboval mě, protože strejda byl profesor tam na škole, knížkama, já sem hrozně ráda četla, hodně moc. Mi vždycky naštvalo, sem měla takovou knihovničku, tatínek mně nechal udělat jenom takový police, tak sem to, a holky si přišly půjčit nějakou knížku, potom sem si to už psala a samozřejmě, že knížku už nikdy nevrátily, tak sem se vztekala „ale tudle už jsme ti vrátily“, pak už sem teda moc nechtěla, „ty si lakomá“, „jo, vy mi to nevracíte“. Vo těch Američanech, vo těch by se dalo taky docela dost povídat, no. Protože voni jezdili jak blázní, no, ty jezdili šíleně a když měli ty džípy a ten jeden na mě strašně držel, já nevím, jestli říkal, že má takovou dceru nebo sestru, to víš, zapomínám a vozil mě v tom džípu do školy, protože jsme měli dva kilometry školu a když to maminka zjistila, tak mi to prostě absolutně zakázala, protože viděla, jak voni vlastně jezdí, tak von potom popojel takhle kus za Brnířov, já sem šla takhle kus pěšky, nasedla sem do džípu a už se jelo. Ve Kdyni, po dvou kolech a mně se to strašně líbilo, dneska bych se z toho zbláznila, to úplně ten džíp takhle po dvou kolech a hvízdalo to, taky tam před náma, přímo před naší hospodou, zajeli tři lidi Američani. Jednoho kluka, ten byl od nás ze vsi, ten byl asi o rok starší nebo tak starej jako já, to šli, měli tři děti a přes silnici měli ty rodiče pole a furt jezdila ta kolona, furt, to bylo imrvére jedno za druhým, a ty děti chtěly přeběhnout, tak se držely za ruce, ty děti, a tamty dva přeběhly a ten poslední už to nestačil. A Američani už nezastavili, že jo. Hrozný, bylo to hrozný tenkrát. Potom tam zajeli jednu starou babičku, když šla ráno do kostela, vona špatně slyšela a viděla už. A pak pána, kterej ved, to byly eště trhy na dobytek ve Kdyni, a ved jalovici na trh, no a teď, to víš, furt jezdily auta, a jalovice se plašila a von měl strach, aby mu tam jalovice neskočila, tak jí ved takhle jako u taho pangejtu a on byl u tý silnice a no, kdyby to bylo obráceně, tak to zajelo jalovici a jalovice hodila zadkem a zajelo to, hodilo ho to pod auto. Něktejry věci člověk si to, a teď jsme byly v tom Pattonovo muzeu, to je v Pekle a tam se mi tam spousta věcí o těch Američanech vybavila, jak se osvobozovala Sušice promítali, to se vybaví, co je zasunutý hodně hluboko a na leccos ještě člověk vzpomene. To už k hospodě nebylo, ale proto tam u nás sídlili, že to bylo v hospodě. A my jsme měli takovej pěkněj dvůr a ty Američani ho tak rozjezdili s těma džípama a s těma erendama nebo jak se to jmenovalo, ty auta.

KONEC ROZHOVORU.

HOSTIMIL

Kuchyňské nádobí. Hostimil. 1892, roč. 9, č. 21, s. 201.

„Nikde nehraje čistota tak velkou úlohu, jako v kuchyni a ve špižárně. Zdraví rodiny, ano často život jednotlivých jejích členů závisí mnohdy od toho, a velmi často má nepříjemná příchut' co nejlépe upravených jídel v nedostatečné čistotě kuchyňského nádobí základ. Nejbedlivější čistota v ohledě tomto jest zde na svém místě. Mnoho se však proti tomu hřeší nedostatečným vzděláním aneb pohodlností hospodyně, neprozřetelností dcer a lehkomyslností a nerozumem služek. Kde to jest možno, tam ať jest kuchyňského nádobí v bohatém výběru. K úpravě rozmanitých jídel hodí se nejlépe hliněné nádobí, k pečení pak železné, měděné neb plechové nádobí, poněvadž jest přiměřenější a trvanlivější. K nosení na stůl jest nejlepší porcelánové nádobí. Různé kuchyňské nádobí jest také ze dřeva vyrobeno. Co se týče čistění, vyžaduje hliněné, kamenné, porcelánové, případně skleněné nádobí nejskrovnější námahy. Potřebují se pouze vřelou vodou a něco sody všude dobře omýti, v čisté vodě vypláchnouti a ručníkem osušiti. Většího namáhání vyžaduje dřevěné nádobí, k jehož výrobě hodí se nejlépe dobře suché staré druhy dříví. Dříve než se ho užije, musí se s něco senem vypariti a louhem vymýti, až se zápach dřeva ztratí. Aby se lehce vyskytující zápach plísně u dřevěného nádobí odstranil, upotřebí se kořalky a rozředěného octa, načež se řádně vymyje louhem a na slunci osuší. Po upotřebením musí se vždy dobře umýti a osušiti a aspoň jednou týdně vodou, sodou a jemným bílým pískem odrhnouti a na vzduchu osušiti. Kotle, hrnce a pánve ku vaření a pečení jsou vyrobeny ze železa, mědi a plechu. Nové nádobí tohoto druhu musí se před upotřebením řádně vodou a pšeničnými otrubami přísadou něco soli a octa vypariti. Při každodenním mytí musí se bedlivě vyčistiti a osušiti, aby se při železu a plechu rezu a při mědi a mosazi zelené plísni zabránilo. Jednou týdně musí se upotřebené kovové nádobí řádně vydrhnouti a vyleštiti. Pro železné nádobí hodí se k účelu tomuto nejlépe bílý písek a otruby, nebo voda s octem a solí. Plechové nádobí čistí se lehce popelem. Měděné a mosazné nádobí očistí se nejlépe čerstvou hlinou s octem, křídou a salmiakem. Cínové nádobí čistí se teplou vodou se sodou. Rez v nádobách odrhne se dřevěným olejem a zelená plíseň sirkovou kyselinou. Kde to možno, necht' se pro jistá jídla jako mléko, kávu, čaj, brambory, ovoce atd. výhradně pro ně nádobí drží. V kovových nádobách nemá se však nikdy jídlo uchovávatí.“

FOTOGRAFIE Z BRNÍŘOVA

Celkový pohled na Brnířov, v popředí Grubrův hostinec.

Grubrův hostinec, pravděpodobně 90. léta 19. století.

Krámek Grubrova hostince, 20. léta 20. století.

Hostinec po dokončení přístavby, 30. léta 20. století.

Obchod se smíšeným zbožím provozovaný Jednotou.

Tento snímek se zrodil v době mnohem méně pohodové. Fotograf stiskl spoušť ve dvoře brnířovské Gruberovy hospody v roce 1938, v době mobilizace.

Výstřižek z novin, Klatovský deník 25. srpna 2003, s. 11.

FOTOGRAFIE Z MARJÁNKY

Stav po první části rekonstrukce, kdy vyměněny krovy a střešní krytina.

Stav po kompletní rekonstrukci, dokončené v roce 2008.

Prostor bývalého předsálí, dnes kavárna. Sloup původní, dřevěné kazetové obložení stěn nebylo při rekonstrukci obnoveno.

Taneční sál, stav po rekonstrukci, řada nepůvodních prvků, lustry odlišné od situace před devastací objektu, dle původních materiálů neobnoven prostor kolem jeviště.